Ap
3531

2000

Изданіе Центральной Книжной Торговли

491.99(

РУКОВОДСТВО

для изученія

АРМЯНСКАГО ЯЗЫКА.

САМОУЧИТЕЛЬ.

Составилъ К. Ягубьянъ.

ТИФЛИСЪ.
Типографія К. И. Мартиросіанца, Орбел. ул., № 1—2.
1899.

Общ.

Изданіе Центральной Книжной Торговли

491.99(Ар)
Я-31

РУКОВОДСТВО

для изученія

АРМЯНСКАГО ЯЗЫКА.

САМОУЧИТЕЛЬ.

Составилъ К. Ягубьянъ.

№34

29905-69

ТИФЛИСЪ.
Типографія К. И. Мартиросіанца, Орбел. ул., № 1—2.
1899.

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 7-го марта 1898 г.

28 3501 3531-2000

САМОУЧИТЕЛЬ

ВВЕДЕНІЕ

(Объ употребленіи настоящаго руководства).

До сихъ поръ не существуетъ на русскомъ языкѣ ни одного учебника для изученія армянскаго языка, на которомъ говорятъ и пишутъ образованные классы кавказскихъ, или *восточныхъ армянъ*. [1]) Издаваемое нынѣ «*Руководство для изученія армянскаго языка*» (**самоучитель**) является первой попыткой восполнить этотъ пробѣлъ.

Составитель „Руководства“ имѣлъ цѣлью дать возможность и средства къ изученію *современнаго литературнаго армянскаго языка* [2]) для чтенія произведеній новой армянской литературы и современной журналистики.

„Руководство“ это составлено для самообученія взрослыхъ и, притомъ, получившихъ хотябы элементарное образованіе. Но особенно пригодно къ употребленію для лицъ съ среднимъ образованіемъ. Для школьнаго же употребленія оно пригодно съ второго класса и, конечно, съ помощью и подъ руководствомъ учителя.

„Руководство“ это предназначено къ употребленію и для тѣхъ армянъ, которые по семейнымъ и другимъ неблагопріятнымъ обстоятельствамъ не знаютъ своей родной рѣчи, или позабыли ее и желаютъ пріобрѣсть знаніе своего родного языка.

[1]) Существуетъ еще литературный языкъ *западныхъ*, или турецкихъ армянъ. На этомъ же языкѣ пишутъ свои сочиненія ученые Мхитаристы. Различіе между ними настолько незначительно, что знающій одинъ изъ нихъ, свободно понимаетъ другой.

[2]) Какъ извѣстно, существуетъ у армянъ еще *древній*, или книжный (грабаръ) литературный языкъ, на которомъ писались памятники армянской письменности почти до половины нашей эры. Но уже въ нашемъ столѣтіи, а въ особенности во второй его половинѣ образовался *новый*, или свѣтскій (ашхарабаръ) литературный языкъ—это языкъ современнаго армянскаго общества, литературы и вообще письменности. Первый значительный писатель этого новаго литературнаго языка—Хачатуръ Абовьянцъ (†); его литературной дѣятельности недавно минуло пятидесятилѣтіе.

Методъ, котораго я придерживался при составленіи „Руководства“, въ наше время общепринятый: изученіе языка начать прямо чтеніемъ связныхъ разсказовъ и образцовыхъ литературныхъ произведеній, въ цѣломъ или въ отрывкахъ.

Поэтому пользующійся „Руководствомъ“, послѣ ознакомленія съ чтеніемъ буквъ (§ 1), произношеніемъ гласныхъ (§ 2, жирный шрифтъ) и согласныхъ (§ 3), а также послѣ нѣкотораго упражненія въ чтеніи (стр. 2), долженъ прямо перейти къ изученію упражненій (**часть вторая**) по порядку.

При прохожденіи каждаго упражненія необходимо сначала перевести текстъ (на память, конечно) съ помощью приведеннаго тутъ же словаря и комментаріевъ къ тексту, обративъ при этомъ вниманіе на расположеніе словъ и частей предложенія сравнительно съ русскимъ языкомъ. Затѣмъ должно тщательно выучить слова и ихъ измѣненія по тѣмъ грамматическимъ правиламъ, на которыя дѣлаются ссылки въ каждомъ отдѣльномъ упражненіи.

Зная, какъ трудно заучивать слова и выраженія мало знакомаго языка, особенно для взрослыхъ, я избралъ матеріаломъ для первыхъ упражненій переводныя статьи изъ русскихъ авторовъ, знакомыя каждому грамотному человѣку (Басни Крылова и Сказку о Рыбакѣ и Рыбкѣ Пушкина, въ подстрочныхъ переводахъ прозой). Извѣстно, что значительно легче запомнить слова и цѣлыя выраженія и легче переводить дословно, когда содержаніе переводимаго заранѣе извѣстно.

Начиная съ сказки „Хитрый волкъ“, матеріалъ мной выбранъ уже изъ армянскихъ авторовъ, при чемъ всѣ своеобразные обороты и выраженія, не поддающіеся дословному переводу, мной комментированы или переведены въ приложенныхъ тутъ же къ тексту словаряхъ.

Девятое и десятое упражненія (отрывки изъ исторіи) хотя представляютъ болѣе сложный сравнительно съ предыдущимъ матеріалъ, но безыскусственный, почти эпическій характеръ этихъ разсказовъ и въ высшей степени простой, ясный языкъ вполнѣ облегчаютъ изученіе этихъ отрывковъ. Далѣе, для элементарнаго ознакомленія съ армянской стихотворной рѣчью, приведены пять стихотвореній различныхъ размѣровъ съ словарями къ нимъ и объясненіями каждой особенности въ стихѣ.

Эти десять упражненій должны подготовить къ болѣе самостоятельному чтенію исторической легенды „**Анаг'итъ**“. Незнакомыя слова и обороты надо искать въ приложенномъ къ концу „Руководства“ общемъ словарѣ. Впрочемъ въ примѣчаніяхъ къ тексту мной переведены почти всѣ сколько нибудь трудныя выраженія и обороты.

Какъ я уже сказалъ, „Руководство“ это должно служить самоучителемъ для начинающихъ изученіе армянскаго языка. При этомъ необходимо на первыхъ порахъ обратить особенное вниманіе на слѣдующее:

1) При изученіи буквъ необходимо привыкнуть правильно произносить ихъ, особенно тѣ, которыя не имѣютъ соотвѣтствующихъ буквъ въ русскомъ алфавитѣ. Особенности эти изложены въ 4, 6, 7 и 9 пунктахъ § 2 и 2—13 пунктахъ § 3.

Несмотря на эти особенности въ чтеніи и произношеніи буквъ, общимъ правиломъ остается то, что *по армянски буквы читаются, какъ пишутся, и пишутся такъ, какъ произносятся.*

Для иностранцевъ наиболѣе затрудненія представляетъ чтеніе такъ называемыхъ сложныхъ согласныхъ, приведенныхъ въ п. 6 § 3. Чтобы получить соотвѣтствующіе звуки, необходимо русскія буквы произносить бѣгло и слитно.

Затрудненіе это, конечно, не существуетъ вслѣдствіе физіологическихъ причинъ для армянина, хотя и не говорящаго на своемъ родномъ языкѣ.

2) Послѣ прохожденія первыхъ шести упражненій необходимо повторить склоненія (§§ 5—7) и спряженія (§§ 12—14) въ цѣломъ по грамматикѣ и особенно твердо помнить спряженіе вспомогательнаго глагола (§ 12), играющаго огромную роль въ спряженіи всѣхъ остальныхъ глаголовъ. При встрѣчѣ же глагольныхъ формъ, не подходящихъ подъ формы правильныхъ спряженій, необходимо навести справки въ рубрикахъ уклоняющихся (§ 16), неправильныхъ (§ 17) и недостаточныхъ глаголовъ (§ 18).

3) Необходимо далѣе при чтеніи обратить вниманіе на члены существительныхъ (§ 7) и ихъ употребленіе, сходное во всѣхъ языкахъ, въ которыхъ есть эти члены. Для знающихъ

французскій, или нѣмецкій языкъ употребленіе членовъ существительныхъ не представляетъ затрудненій. Необходимо также обратить вниманіе на употребленіе мѣстоименныхъ корней (§ 11).

4) При пользованіи словаремъ необходимо помнить, что существительныя второго и третьяго склоненій узнаются по окончанію именит. падежа. По этому въ словарѣ окончаніе родит. падежа поставлено только для словъ перваго склоненія и разносклоняемыхъ *).

5) Дополнительнымъ пособіемъ при чтеніи другихъ статей и авторовъ можетъ служить составленный мною **„Армяно-русскій“** словарь; (другого подобнаго изданія не существуетъ).

Я предполагаю обработать для чтенія еще одну цѣлую повѣсть и этимъ закончить предпринятую работу.

*) Прошу предварительно исправить опечатки и описки.

ОПЕЧАТКИ.

стр.	строка.	напечатано.	слѣдуетъ читать.
1	11 снизу	ծ,тс	ծ,тц.
4	5 сверху	картсёк’	картцёк’
10	3 „	клетка	клѣтка
11	10 „	*խոոտուս*	*խոստում*
19	4 снизу	հազարերորդ-сотый	հարիւրերորդ-сотый.
38	13 „	Описат...	§ 15. Описат...
41	7 „	унать	узнать.
42	10 сверху	наконенія	наклоненія.
43	12 „	*տուի*	*տուի* (*տուեցի* и т. д.)
54	8 „	спряжненіе	спряженіе.
55	2 снизу	уменшительн.	уменьшительн.
64	15 „	*խօեց*	*խօսեց*
65	7 „	хвость	хвостъ.
66	3 сверху	*пропущено*	Упражненіе восьмое.
68	8 снизу	*ցերեկ* —день	*ցերեկ,-ուայ*—день.
79	2 сверху	протѣснять	притѣснять.
„	19 „	пустинный	пустынный.
81	17 снизу	*երկրներից*	*երկիրներից*
85	6 сверху	прогресъ	прогрессъ.
89	7 „	*пропущено*	Упражненіе десятое.
105	5 снизу	ашуг’ъ (2 раза)	ашугъ.
107	3 „	въ значеніе	въ значеніи.
135	15 сверху	переуспѣв...	преуспѣв...
136	5 „	пришпорыть	пришпорить
„	7 „	*արհեստատուն,-ի*	*արհեստատուն,-տան*
137	6 снизу	въ тюрьмѣ	въ тюрьму.
138	8 сверху	*բնակութիւն,-ի*	*բնակութիւն*
„	9 „	*գետին, ի*	*գետին,-տնի*
139	17 „	расхвалять	расхвалить
142	13 снизу	*թէպ, էտ*	*թէպէտ,*

стр.	строка.	напечатано.	слѣдуетъ читать.
145	3 сверху	окрѣпнутъ	окрѣпнуть
147	6 снизу	համբարձու, մ	համբարձում,
148	14 ,,	ровный	равный.
155	9 ,,	преслестный	прелестный
156	10 ,,	покрытъ	покрыть
160	8 ,,	праздненство	празднество
161	18 сверху	разслять	разсѣять
,,	7 снизу	миловодный	миловидный

ОГЛАВЛЕНІЕ.

Введеніе (объ употребленіи настоящаго руководства). I.
Опечатки . . . . . IX.

ЧАСТЬ I.

(Грамматика).

§ 1 — О буквахъ 1
§ 2 — О чтеніи и правописаніи гласныхъ . . 3
§ 3 — О чтеніи и правописаніи согласныхъ . . 6
§ 4 — Объ удареніи и знакахъ препинанія . . 8
§ 5 — Склоненіе именъ существительныхъ . 9
§ 6 — Разносклоняемыя существительныя . 12
§ 7 — Склоненіе опредѣленныхъ именъ . . . 13
§ 8 — Склоненіе именъ прилагательныхъ . . 15
§ 9 — Имена числительныя 17
§ 10 — О мѣстоименіяхъ 20
§ 11 — О мѣстоименныхъ корняхъ 25
§ 12 — Спряженіе вспомогательнаго глагола . 26
§ 13 — Первое спряженіе 29
§ 14 — Второе спряженіе 33
§ 15 — Описательное спряженіе 38
§ 16 — Уклоняющіеся глаголы 40
§ 17 — Неправильные глаголы 42
§ 18 — Недостаточные глаголы 45

ЧАСТЬ II.

(Хрестоматія).

Упр. 1. Գայլն և հովիւները (Волкъ и Пастухи, Крылова). 49
„ 2. Գիւղացին և նապաստակը (Крестьянинъ и Заяцъ). 50
„ 3. Աքաղաղն և Մարգարիտը (Пѣтухъ и Жемчугъ, Крылова). 52
„ 4. Կարապը, Ձնաձուկն և խեցգետինը (Лебедь, Щука и Ракъ, его же). 53
„ 5. Գիւղացիք և Գետը (Крестьяне и Рѣка, его же). 55
„ 6. Խոզը կաղնու տակ (Свинья подъ дубомъ, его же). 56
„ 7. Ձկնորսն և Ձկնիկի հեքեաթը (Сказка о Рыбакѣ и Рыбкѣ, Пушкина). 58
„ 8. Խորամանկ Գայլը (Хитрый Волкъ, Камаляна). 66
„ 9. Отрывки изъ исторіи (Паласаняна) I. Легендарный періодъ. 72
„ 10. „ „ „ II. Начало Христіанства. 89

СТИХОТВОРЕНІЯ.

1. Հովուի անկողինը (Постель пастуха, Агаянца) . . 99
2. Երազ (Сонъ, Шахазизянца) 100
3. Հատիկ (Зернышко, Ог'аннисянца) 101
4. Իմ երգը (Моя пѣсня, Патканянца). 103
5. Աշուղ (Ашугъ, Ог'аннисянца) 105
Անահիտ (Анаг'итъ, историческая легенда, Агаянца). 107
Словарь 133

---

§ 1.

О буквахъ.

Армянскій алфавитъ состоитъ изъ слѣдующихъ тридцати восьми буквъ:

ա а	մ м
բ б	յ й
գ г	ն н
դ д	շ ш
ե е	ո о (во)
զ з	չ ч
է э	պ п
ը ы, (e muet франц.)	ջ дж
թ т' (придых.), th (греч. θ)	ռ р (твердое)
ժ ж	ս с
ի и	վ в
լ л	տ т
խ х	ր р (мягкое) (2)
ծ тс	ց ц
կ к	ւ іюн (греч. υ)
հ г' (придых.), лат. h	փ п' (придых.)
ձ дз	ք к' (придых.), лат. q
ղ г(1) (въ словахъ: Богъ, когда и т. д.)	օ о
ճ тч	ֆ ф

Изъ этихъ буквъ ա (а), ե (е), է (э), ը (ы, e muet), ի (и), ո (во) и օ (о)—гласныя, ւ (іюн) и յ (й, слав. і)—полугласныя, а остальныя – согласныя.

(1) Буква г=ղ обозначается курсивомъ *ղ* для отличія отъ г=գ.
(2) Мягкое ր обозначается курсивомъ *ր* для отличія отъ твердаго ռ (р).

Заглавныя буквы.

Ա, Բ, Գ, Դ, Ե, Զ, Է, Ը, Թ, Ժ, Ի, Լ, Խ, Ծ, Կ, Հ, Ձ, Ղ, Ճ, Մ, Յ, Ն, Շ, Ո, Չ, Պ, Ջ, Ռ, Ս, Վ, Տ, Ր, Ց, Ւ, Փ, Ք, Օ, Ֆ.

Упражненія въ чтеніи.

բան—бан, ազատ—азат, արժան—аржан, ականատես—акнатес, ամառ—амар, ամիս—амис, անողորմ—аногорм, անորոշ—анорош, անպատիժ—анпатиж, աննհամար—анг'амар, անպէտք—анпэтк', հայ—г'ац, էժան—эжан, աշխատասէր—ашхатасэр, առարկել—араркел, առերես—аререс, օրական—оракан, լապտեր—лаптер, լոգալ—логал, լեղի—леги, գահ—гаг', գերի—гери, գանգատ—гангат, գեղադէմ—гегадэм, գնացք—гнацк', դասակից—дасакиц, դատարան—датаран, երազ—ераз, երկրորդ—еркорд, երկչեղ—еркцег, զանազան—заназан, զանգակ—зангак, զառանցանք—заранцанк', զետեղել—зетегел, զօրք—зорк', զօրեղ—зорег, զովանալ—зованал, էակ—эак, իշխան—ишхан, վանական—ванакан, ժանիք—жаник', իսկապէս—искапэс, լեռնադաշտ—лернадашт, տաշտ—ташт, խմորել—хморел, խորշակ—хоршак, կանոն—канон, կին—кин, մարգարէ—маргарэ, մազ—маз, մէգ—мэг, մէկ—мэк, մոմ—мом, նազելի—назели, նկատել—нкател, նօսր—носр, շաքար—шак'ар, շէկ—шэк, շէնք—шэнк', չարախօս—чарахос, պահապան—паг'апан, հանել—г'анел, հոգի—г'оги, հրեղէն—г'регэн, պանդոկ—пандок, պատառ—патар, պարզ—парз, պարիսպ—парисп, պորտ—порт, ռամիկ—рамик, սապոն—сапон, սենեկապետ—сенекапет, սիսեռ—сисер, վերադառնալ—верадарнал, տաշել—ташел, տաշեղ—ташег, տէր—тэр, տօնել—тонел, ցամաք—цамак', ցօղ—цог, քամի—к'ами, օգնական—огнакан, օրէնսգէտ—орэнсгэт, ֆիզիքական—физик'акан, ֆրանկ—франк.

§ 2.

О чтеніи и правописаніи гласныхъ.

1. **Ա, ա произносится какъ русское а**; въ концѣ слова оно пишется съ յ[1] (ай): напр. արքայ—арк'а, վրայ—вра. Исключеніе изъ этого правила составляютъ: a) повелительное наклоненіе глагола, напр. գնա—гна (иди), արա—ара (дѣлай) и т. д. (см. § 12—14).

b) Указательныя мѣстоименія: սա—са, դա—да, նա—на, սրա—сра, դրա—дра, նրա—нра (см. § 10 п. 2).

c) Слова: ապա—апа (потомъ), ապա (ну-ка!), ահա—аг'а (вотъ), հիմա—г'има (теперь), համարեա—г'амаря (почти).

d) Собственныя имена, напр. Աննա—Анна, Սառա—Сара, Եղիա—Егія (Илья), Անգլիա—Англія и т. д.

e) Иностранныя слова, кончающіяся на a, при транскрипціи на армянскій языкъ пишутся безъ յ, напр. Վարշավա—Варшава, Օդեսա—Одесса, Վիեննա—Вѣна, լիրա—лира и т. д.

Съ полугласной յ (й) ա образуетъ двогласное այ (ай) въ серединѣ словъ (напр. պայման—пайман, կայսր—кайср), а также въ концѣ слѣдующихъ словъ: բայ—бай (глаголъ), հայ—г'ай (эй!), հայ—г'ай (армянинъ), ճայ—тчай (соя), չայ—чай, պայ—пай (мифич. чудовище), վայ—вай (ахъ, охъ!), նայ—най (плавный звукъ), փայ—п'ай (доля), ֆայ—фай (матерія) и сложныхъ съ ними: դերձայ, ռուսահայ и т. д.

Съ послѣдующимъ ւ (іюн) ա образуетъ слогъ աւ—ав; напр. շարաւ—шарав, աւարտել—аварт ел.

2. **Ե, ե читается какъ русское е**; буква эта не употребляется въ концѣ словъ; съ послѣдующей ա она обра-

[1]) Но յ не читается.

зуетъ двоегласное եա=я, напр. մանեակ—маняк, սենեակ—сеняк; съ послѣдующей ւ (іюн) образуетъ слогъ ев եւ, напр. Եւրոպա—Европа, Եւա—Ева; съ послѣдующей օ образуетъ двоегласное ё, напр. արդեօք—ардёк', կարծեօք—картсёк'.

Звуки է и ւ имѣютъ особое слитное начертаніе և.

3. է, է произносится вообще какъ русское э и это произношеніе ясно слышится въ началѣ и концѣ словъ и въ конечномъ слогѣ, напр. էժան—эжан, ոստրէ—вострэ, շոլեգէն—шорегэн; въ серединѣ же слова звукъ է трудно отличать отъ звука ե. Для правописанія буквы է полезно помнить слѣдующее: въ среднихъ слогахъ է вообще не пишется; но оно удерживается въ производныхъ словахъ, если въ простыхъ была буква է, напр. քաէտուփ (քաէ-տուփ).

Въ заимствованныхъ изъ греческаго и латинскаго словахъ на էոս и էոն, է удерживается въ серединѣ словъ; напр. Թադէոս (Ѳаддей), լեգէոն (легіонъ), քամելէոն (хамелеонъ), Սիմէոն (Семенъ) и т. д.

Буква է съ послѣдующей полугласной յ образуетъ двоегласное էյ—эй, напр. թէյ (чай).

4. Буква ը близко соотвѣтствуетъ французскому нѣмому е (e muet); **въ русскомъ языкѣ она можетъ быть выражена буквой ы, произнесенной бѣгло;** она ставится въ началѣ и концѣ словъ. Въ серединѣ словъ ը опускается(1), хотя и слышится при чтеніи, напр. տկար (читай տրկար), բարձր (читай բարձրր).

5. Буква ի читается какъ русское и; съ послѣдующимъ ւ образуетъ двоегласное իւ—ю и слогъ իւ (ив) въ концѣ слова и предъ гласными; напр. բիւր—бюр, հիւր—г'юр, աղբիւր—агбюр, հիւսել—г'юсел; պատիւ—патив, հիւանդ—г'иванд.

1) Только при переносѣ, ը пишется въ серединѣ для образованія слога; напр. կրկին, բնիկ, при переносѣ должно писать - կրր-կին, բր-նիկ.

6. ո, ո (о, во) выговаривается въ серединѣ и концѣ словъ какѣ краткое о (կոկորդ—кокорд); **въ началѣ слова читается какъ слогъ во;** напр. որդի (ворди), ոգի (воги). Исключеніе составляютъ: слово ով—ов (кто) и иностранныя слава, напр. ովկիանոս - овкіанос (океанъ), ովազիս—оазис (оазисъ), ովսաննա—овсанна. Въ концѣ словъ ո (во) всегда пишется съ буквой յ, но послѣдняя не читается; напр. երեկոյ—ереко. Исключеніе составляютъ слова քո - твой и այո (да), которыя пишутся безъ յ, и Նոյ—Ной и խոյ (баранъ), въ которыхъ ոյ образуетъ дифтонгъ ой. Въ закрытомъ слогѣ двоегласное ոյ (ой) читается какъ уй, напр. քոյր—к'уйр, լոյս—луйс.

Ո съ послѣдующей ւ (іюн) образуетъ гласный звукъ ու—у; напр. տուն—тун, մուկ (мук). Этотъ звукъ передъ гласными читается какъ в; напр. պատուէր—патвэр, հրուանդան—г'рвандан и т. д. Встрѣчаясь же съ послѣдующимъ ու—у, онъ стягивается въ ւ, напр. անպատուութիւն (вмѣсто անպատուութիւն).

7. Ի, ւ (іюн) **въ современномъ армянскомъ языкѣ самостоятельно не употребляется,** а образуетъ слоги աւ—ав, եւ, և—ев, իւ—ив, дифт. իւ—ю и звукъ ու—у; напр. դաւ—дав, դև—дев, հիւանդ—г'иванд, բիւր—бюр.

8. Гласное օ соотвѣтствуетъ русскому о; оно вошло въ употребленіе въ армянскій языкъ изъ европейскихъ языковъ и замѣнило древнее двоегласное աւ (сравни франц. au=о); кромѣ того, въ современномъ языкѣ օ чаще всего употребляется въ иностранныхъ словахъ.

9. Полугласная буква յ (й, слав. ї) употребляется только въ сочетаніи съ другими гласными.

Предъ гласными она іотируетъ и произносится нѣсколько

сходно съ согласной հ (h лат.). Послѣ же гласныхъ образуетъ двогласныя, о которыхъ уже сказано выше.

§ 3.

О чтеніи и правописаніи согласныхъ.

Согласныя произносятся вообще, какъ указано въ транскрипціи (§ 1). При этомъ надо замѣтить слѣдующее:

1. վ, վ ставится только въ началѣ слова; напр. վախենալ (вахенал), վատ (ват) и т. д. Въ концѣ слова վ ставится только послѣ ո (կով, սով); но въ производныхъ словахъ, если въ корнѣ одного изъ составныхъ было վ, то оно остается; напр. ան-վախ, համով-նալ и т. д.

2. Буквы ռ и ր ставятся въ началѣ слова только въ иностранныхъ словахъ; напр. րոման (романъ), ռաբբի (раввинъ), ռուս (русскій) и т. д.

Ր, ռ соотвѣтствуетъ русскому р, произнесенному твердо, тогда какъ звуку ր нѣтъ вовсе соотвѣтствующаго въ русскомъ языкѣ (ր мягче, чѣмъ рь).

Необходимо обратить вниманіе на звуки թ, հ, ղ, ծ, ձ, ճ, ջ, փ и ք, не имѣющіе самостоятельныхъ звуковыхъ начертаній въ русскомъ алфавитѣ, хотя нѣкоторые изъ нихъ существуютъ въ русскомъ языкѣ.

3. Звукъ թ близко соотвѣтствуетъ греческому θ и гуще, чѣмъ латинское th. Соотвѣтствующая ему русская буква ѳ въ звуковомъ отношеніи слилась съ ф (Гротъ, Русское правописаніе, § 88).

4. Звукъ հ вполнѣ соотвѣтствуетъ лат. h, или греч. густому придыханію (῾). Въ новыхъ языкахъ ему соотвѣтствуетъ нѣмецкій h, франц. h (apsiré) и т. д. И въ русскомъ языкѣ въ народныхъ говорахъ и нарѣчіяхъ

(напр. въ малорусскомъ) встрѣчается этотъ придыхательный звукъ; только нѣтъ особаго начертанія для него въ гражданскомъ алфавитѣ, и онъ изображается буквой г.

5. Звукъ ղ тоже встрѣчается въ русскомъ языкѣ въ словахъ Богъ, Господи, благо, когда, всегда, иногда и особенно въ малорусскомъ нарѣчіи (Гротъ, § 11).

6. Буквы ծ, ձ, ճ и ջ считаются сложными согласными, происшедшими изъ сочетаній простыхъ: ծ=ցց, ձ=ցզ, ճ=ցչ, и ջ=ցժ, почему они транскрибируются въ русскомъ языкѣ соотвѣтствующими простыми: ծ=тц, ձ=дз, ճ=тч, ջ=дж(*).

7. Придыхательные звуки: փ произносится какъ пг', а ք – какъ кг': послѣднему звуку близко соотвѣтствуетъ латин. q, или франц. qu.

Сочетаніе согласныхъ.

При сочетаніи согласныхъ произношенія ихъ иногда измѣняются.

10. ղ послѣ ր читается тверже, почти какъ թ, наприм. մարդ (читай մարթ), բարդ (читай բարթ) и т. д.

11. ձ послѣ ր читается какъ ց (ц), напр. բարձ (читай բարց), դարձ (читай դարց) и т. д.

12. Въ началѣ словъ ս, сочетаясь съ послѣдующими թ, տ—կ, ք—պ, փ, читается какъ ըս; զ—съ послѣдующими բ, գ, մ, читается ըզ, и շ съ послѣдующимъ տ читается ըշ; напр. սթափել, ստիպել, սկիհ, սքանչելի, սպաս, սփոփանք. զբաղել, զգալ. շտապել, и т. д. Но этого сочетанія не можетъ быть, если между ними есть скрытое ը. напр. ստել (читай սըտել, гдѣ ը произошло отъ стянувшагося ու, սուտ). Такихъ словъ оченъ мало (սիռել, սպրդնել, զմռել и զմրուխտ (изумрудъ).

(*) ջ—итальянскому g и англійскому j.

13. При сочетаніи нѣсколькихъ согласныхъ въ срединѣ словъ, надо замѣтить слѣдующее: чистыя согласныя պ, կ, տ, ճ, ծ, ց сочетаются только между собою и съ густыми согласными (փ, ք, թ, չ, յ, շ, խ); густыя согласныя сочетаются между собой и съ чистыми согласными. Среднія же согласныя (բ, գ, դ, ջ, ձ, ժ, ղ) сочетаются только между собой и не сочетаются ни съ чистыми, ни съ густыми.

§ 4.

Объ удареніи и знакахъ препинанія.

Ударе́ніе въ армянскомъ языкѣ ставится, за весьма немногими исключеніями, на послѣднемъ полномъ слогѣ. Если же послѣдній слогъ не полный (полуслогъ съ ը), то ударе́ніе ставится на предпослѣднемъ слогѣ; наприм. արո՛ր (арор). արո՛րը. մատա՛ղ, մատա՛ղը. մա՛րդս=մա՛րդըս:

Ударе́ніе встрѣчается на второмъ слогѣ въ слѣдующихъ словахъ: բա՛ցի, դէ՛պի[1]), գրե՛թէ, լցե՛թէ, Համարեա՛թէ: Въ вопросительныхъ сложныхъ ударе́ніе падаетъ на то слово, которое заключаетъ вопросъ: напр. ո՞րքան, ինչպէ՞ս и т. д.

Въ армянскомъ языкѣ существуютъ слѣдующіе знаки препинанія:

: (վերջակէտ)	= русск.	точкѣ (.)
. (միջակէտ)	= „	точкѣ съ запятой (;)
, (ստորակէտ)	= „	запятой (,)
՝ (բութ)		
„-“ (չակերտ)	= „	кавычкамъ („-“)
( ) (փակագիծ)	= „	скобкамъ ( )

[1]) Хотя выговарывается и բացի, դէպի:

- (ենթամնայ)	= русск.	переносному знаку (-)
... (բազմակէտ)	= „	многоточію (...)
— (գիծ)	= „	тире (—)
- (գծիկ)	= „	черточкѣ (-)
՞ (ոլորակ)[1])	= „	вопросительному знаку (?)
՜ (բացագանչական)[1])	= „	восклицательному знаку (!)

§ 5.

Склоненіе

Именъ существительныхъ.

Правильныхъ склоненій именъ существительныхъ три; они различаются между собою по окончанію родительнаго падежа ед. числа.

Существительныя перваго склоненія имѣютъ въ родительномъ падежѣ окончаніе—ի, второго—ու, а третьяго—ան:

Въ армянскомъ языкѣ два числа (թիւ)—единственное (եզակի) и множественное (յոգնակի), и восемь падежей (Հոլով): именительный (ուղղական), родительный (սեռական), дательный (տրական), винительный (Հայցական), отложительный (բացառական), инструментальный (գործիական), мѣстный (ներգոյական) и звательный (կոչական); послѣдній падежъ сходенъ съ именительнымъ и потому вездѣ опускается.

Въ именахъ одушевленныхъ съ опредѣленнымъ членомъ (см. § 7). обозначающихъ *лицо*. винительный падежъ сходенъ во всѣхъ склоненіяхъ съ дательнымъ, а въ остальныхъ одушевленныхъ—съ именительнымъ, или дательнымъ.

[1]) Вмѣсто этихъ знаковъ употребляются и общеевропейскіе ? и !? когда все предложеніе заключаетъ въ себѣ вопросъ, или восклицаніе; а для выраженія удивленія оба эти знаки ставятся рядомъ (?!) или (՞՜).

I. Образецъ перваго склоненія.

	Единств. число	Множ. число	Единств. число	Множ. число
И. В.	*երգ* пѣсня	*երգ-եր*	*վանդակ* (клѣтка)	*վանդակ-ներ*
Р. Д.	*երգ-ի*	*երգ-երի*	*վանդակ-ի*	*վանդակ-ների*
О.	*երգ-ից*	*երգ-երից*	*վանդակ-ից*	*վանդակ-ներից*
Ин.	*երգ-ով*	*երգ-երով*	*վանդակ-ով*	*վանդակ-ներով*
М.	*երգ-ում*	*երգ-երում*	*վանդակ-ում*	*վանդակ-ներում*

2. Односложныя существительныя перваго склоненія образуютъ множественное число съ прибавленіемъ окончанія—*եր* къ темѣ слова, многосложныя—съ прибавленіемъ окончанія—*ներ*.

3. Къ многосложнымъ относятся и двухсложныя слова, у которыхъ первый слогъ скрытный (съ опусканіемъ полугласнаго *ը*); напр. *մշակ* (*մը-շակ*), *բլուր* (*բը-լուր*), множ. число *մշակ-ներ*, *բլուր-ներ*:

II. Образецъ второго склоненія.

	Ед. ч.	Мн. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.
В. И.	*գին-ի* (вино)	*գինի-ներ*	*ձի* (лошадь)	*ձի-եր*
Р. Д.	*գին-ու*	*գինի-ների*	*ձի-ու*	*ձի-երի*
О.	*գին-ուց*	*գինի-ներից*	*ձի-ուց*	*ձի-երից*
И.	*գին-ով*	*գինի-ներով*	*ձի-ով*	*ձի-երով*
М.	*գին-ում*	*գինի-ներում*	*ձի-ում*	*ձի-երում*

1) По образцу второго склоненія склоняются слова, кончающіяся на *ի*:

2) Односложныя слова не выбрасываютъ *ի* въ косвенныхъ падежахъ.

3) Гентильныя существительныя на *ցի* (обозначающія происхожденіе и родину) имѣютъ особое множественное число, напр. *սարեցի* (горецъ),—*ցու*, м. ч.

И. В.	*սարեցիք*
Д. В.	*սարեցոց*
О.	*սարեցիներից*
Ин.	*սարեցիներով*
М.	*սարեցիներում*

III. Образецъ третьяго склоненія.

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	*խոստում*	*խոստում-ներ*
Р. Д.	*խոստմ-ան**)	*խոստում-ների*
О.	*խոստում-ից*	*խոստում-ներից*
Ин.	*խոստում-ով*	*խոստում-ներով*
М.	*խոստում-ում*	*խոստում-ներում*

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	*տէրութիւն*	*տէրութիւն-ներ*
Р. Д.	*տէրութեան*	*տէրութիւն-ների*
О.	*տէրութիւն-ից*	*տէրութիւն-ներից*
Ин.	*տէրութիւն-ով*	*տէրութիւն-ներով*
М.	*տէրութիւն-ում*	*տէրութիւն-ներում*

1. Существительныя третьяго склоненія за немногими исключеніями (главнымъ образомъ односложныя имена) кончаются въ именительномъ падежѣ на *ում* и *թիւն*: Собственныя имена на *թիւն* и *ում* склоняются по первому склоненію (*Յարութիւն,-ի. Համբարձում,-ի*).

*) Всѣ существительныя на *ում* склоняются и по образцу перваго склоненія *խոստում—ի,—ից,—ով,—ում* и т. д.

§ 6.

Разносклоняемыя существительныя.

Есть существительныя, которыя уклоняются отъ каждаго изъ вышеприведенныхъ образцовъ всѣхъ трехъ склоненій. Наиболѣе уклоняются слѣдующія:

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	հայր (отецъ)	հայր-եր
Р. Д.	հօր	հայր-երի
О.	հօր-ից	հայր-երից
Ин.	հօր-ով	հայր-երով
М.	հօր-ում	հայր-երում

По образцу հայր склоняются: մայր (мать) – մօր, եղբայր (братъ) – եղբօր и сложныя съ ними; напр. հօրեղբայր (дядя—братъ отца) հօրեղբօր, նախահայր (праотецъ), նախահօր:

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	տէր (господинъ, хозяинъ)	տէր-եր
Р. Д.	տիրոջ	տէր-երի
О.	տիրոջից	տէր-երից
И.	տիրոջով	տէր-երով
М.	տիրոջում	տէր-երում

По образцу տէր склоняются: քոյր (сестра)—քրոջ, կին (жена, женщина)—կնոջ; множ. число—կիներ, կիների и т. д., а также старинная, не вышедшая изъ употребленія форма: կանայք, կանանց, կանանցից, կանանցով, կանանցում. տալ (золовка) —տալոջ, նէր (жена деверя, невѣстка) – նէրոջ, սկեսուր (свекровь)—սկեսրոջ, սկեսար (свёкорь)—սկեսարոջ и сложныя съ ними, напр. տի-կին (госпожа)—տիկնոջ, мн. տիկիններ и տիկնայք. կալուածատէր, (помѣщикъ)—կալուածատիրոջ и т. д.

	Ед. ч.	
И. В.	օր (день)	Множ. число правильно по первому скл. (օրեր и т. д.).
Р.	օր-ուայ	
Д.	օր-ուան	
О.	օր-ից	
Ин.	օր-ով	
М.	օր-ում	

По образцу օր склоняются существительныя, обозначающія время: գիշեր (ночь)—գիշեր-ուայ,-ուան, ցերեկ (день) —ցերեկ-ուայ,-ուան, շաբաթ (недѣля), շաբաթ-ուայ и т. д.

§ 7.

Склоненіе опредѣленныхъ именъ.

1. Въ армянскомъ языкѣ (подобно французскому, нѣмецкому и др.) существуютъ члены существительныхъ (գոյականների յօդերը): **неопредѣленный** членъ մի (одинъ, франц. un, une), который ставится въ началѣ существительнаго, напр. մի ռուս (одинъ, какой-то, нѣкій русскій, un russe); **опредѣленные** ն и ը, которые ставятся послѣ существительнаго, հայրը սիրում է իր որդուն—отецъ (т. е. извѣстный) отецъ любитъ (извѣстнаго, своего) сына, le père aime le (son) fils.

Изъ нихъ ը ставится послѣ согласнаго и двогласнаго съ յ и ւ; напр. հայրը (отецъ), նաւը (корабль),

Հայը (армянинъ), а ն ставится послѣ гласнаго; напр. ծառա՛, (слуга), գինի՛ (вино).

Но если послѣдующее слово начинается на гласную букву, то для устраненія зіянія ставится еще ն (ը՛ն), причемъ, по общему правилу, ը опускается; напр. Հայրն (т. е. Հայրը-ն) ու մայրը (отецъ и мать), մուկն (մուկը-ն) ու կատուն (мышка и кошка).

Неопредѣленный членъ никакого измѣненія не производитъ въ склоненіи.

2. Существительныя же съ опредѣленнымъ членомъ склоняются въ слѣдующемъ видѣ:

	Ед. ч.	Мн. ч.
И.	կին-ը	կին-երը
Р.	կնոջ	կին-երի
Д. В.	կնոջ-ը	կին-երին
О.	կնոջ-ից	կին-երից
Ин.	կնոջ-ով	կին-երով
М.	կնոջ-ում	կին-երում

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	երգ-ը	երգ-երը
Р.	երգ-ի	երգ-երի
Д.	երգ-ին	երգ-երին
О.	երգ-ից	երգ-երից
Ин.	երգ-ով	երգ-երով
М.	երգ-ում	երգ-երում

Им. и Дат. пад. всегда принимаютъ опредѣленный членъ. Родительный падежъ не принимаетъ опредѣленнаго члена, всѣ же остальные падежи могутъ принимать его. Собственныя имена, если не являются сказуемыми, принимаютъ опредѣленный членъ; напр. Փարիզը Ֆրանսիայի մայրաքաղաքն է (Парижъ—столица Франціи); Ֆրանսիայի մայրաքաղաքի անունը Փարիզ է (имя столицы Франціи Парижъ).

Слова Աստուած (Богъ) и Քրիստոս (Христосъ) употребляются безъ опредѣленнаго члена.

§ 8.

Склоненіе

Именъ прилагательныхъ.

I. Имена прилагательныя въ армянскомъ языкѣ не имѣютъ особыхъ окончаній; они употребляются или вмѣстѣ съ существительными, или отдѣльно, въ качествѣ существительныхъ. Въ первомъ случаѣ они ставятся предъ существительными и не измѣняются, а во второмъ—измѣняются по падежамъ и числамъ, съ опредѣленнымъ членомъ, или безъ него.

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	ընդարձակ դաշտ (широкое поле)	ընդարձակ դաշտերը
Р. Д.	— դաշտի	— դաշտերի
О.	— դաշտից	— դաշտերից
Ин.	— դաշտով	— դաշտերով
М.	— դաշտում	— դաշտերում

Опредѣленный членъ приставляется къ существительному, а неопредѣленный—передъ прилагательнымъ.

И.	աղքատ կինը	И. В.	մի աղքատ կին
Р.	— կնոջ	Р. Д.	մի աղքատ կնոջ и т. д.
Д. В.	— կնոջը		

	Ед. ч.	Мн. ч.
И. В.	*մի աղքատ*	*աղքատ-ներ*
Р. Д.	„ *աղքատ-ի*	*աղքատ-ների*
О.	„ *աղքատ-ից*	*աղքատ-ներից* и т. д.

	Ед. ч.	Мн. ч.
И.	*աղքատը*	*աղքատները*
Р.	*աղքատի*	*աղքատների*
Д. В.	*աղքատին*	*աղքատներին*
О.	*աղքատիցը*	*աղքատներիցը* и т. д.

3. Склоненіе именъ прилагательныхъ никакихъ особенностей не представляетъ; только отглагольныя прилагательныя на *լի* склоняются по образцу перваго склоненія; напр. *սիրելի*, род. *սիրելիի* (а не *սիրելու*), *սիրելիից* (а не *սիրելուց*):

II. Степени сравненія качественныхъ прилагательныхъ.

Сравнительная степень (*բաղդատական աստիճան*) образуется изъ положительной (*դրական*) двояко: съ помощью слова *աւելի* (болѣе, напр. *աւելի բարձր* —болѣе высокій, высшій); или съ помощью сравниваемаго слова, поставленнаго въ отложительномъ падежѣ, или именительномъ съ словомъ *քան* (чѣмъ, нежели); напр. *սոխակից դեղեցիկ*, или *դեղեցիկ քան սոխակը* (красивѣе соловья, чѣмъ соловей).

2. Есть еще старинная форма сравнительной степени съ частицей *դոյն* (*ագոյն*), которая приставляется къ темѣ слова, напр. *բարձր-ագոյն* высшій, *հն-ագոյն* — древнѣйшій. Эта же форма иногда обозначаетъ превосходную степень качества.

3. Превосходная степень (*գերադրական աստ.*) качества образуется съ прибавкой частицы *ամենա* къ началу прилагательнаго; напр. *ամենաբարձր*, самый высокій, высочайшій, или съ помощью разныхъ словъ, обозначающихъ высшую степень, напр. *շատ* (много, очень), *սաստիկ*—очень, *չափազանց*—чрезвычайно, *անչափ* (безмѣрно, неимовѣрно).

4. Превосходная степень сравненія образуется съ помощью слова *ամենից* (изъ всѣхъ), напр. *ամենից բարձր*— самый высокій изъ, высочайшій изъ.

§ 9.

Имена числительныя.

	1. Количественныя.	2. Порядковыя.
1	*մէկ, մի*	*առաջին*
2	*երկու*	*երկրորդ*
3	*երեք*	*երրորդ*
4	*չորս*	*չորրորդ*
5	*հինգ*	*հինգերորդ*
6	*վեց*	*վեցերորդ*
7	*եօթը*	*եօթերորդ*
8	*ութը*	*ութերորդ*
9	*ինը*	*իններորդ*
10	*տասը*	*տասներորդ*
11	*տասնումէկ* (*տասնմէկ*)	*տասնումէկերորդ*
12	*տասներկու*	*տասներկուերորդ*
13	*տասներեք*	*տասներեքերորդ*
14	*տասնուչորս* (*տասնչորս*)	*տասնչորսերորդ*
15	*տասնուհինգ* (*տասնհինգ*)	*տասնհինգերորդ*
16	*տասնուվեց* и т. д.	*տասնվեցերորդ*
17	*տասնուեօթ*	*տասնեօթերորդ*

3531-2000 (1990s-Gr)

18 *տասնութ*	*տասնութերորդ*
19 *տասնուինը*	*տասնիններորդ*
20 *քսան*	*քսաներորդ*
21 *քսանումէկ*	*քսանմէկերորդ*
22 *քսաներկու*	*քսաներկուերորդ*
23 *քսաներեք*	*քսաներեքերորդ*
24 *քսանչորս*	*քսանչորսերորդ*
25 *քսանհինգ*	*քսանհինգերորդ*
26 *քսանվեց*	*քսանվեցերորդ*
27 *քսաներօթ* и т. д.	*քսաներօթերորդ* и т. д.
30 *երեսուն*	*երեսուներորդ* (*երեսներորդ*)
31 *երեսունումէկ*	*երեսունումէկերորդ*
32 *երեսուներկու*	*երեսուներկուերորդ*
33 *երեսուներեք* и т. д.	*երեսուներեքերորդ* и т. д.
40 *քառասուն*	*քառասուներորդ* (*քառասներորդ*)
41 *քառասունումէկ*	*քառասունմէկերորդ*
42 *քառասուներկու*	*քառասուներկուերորդ*
43 *քառասուներեք* и т. д.	*քառասուներեքերորդ* и т. д.
50 *յիսուն*	*յիսուներորդ*
60 *վաթսուն*	*վաթսուներորդ*
70 *եօթանասուն*	*եօթանասուներորդ*
80 *ութսուն*	*ութսուներորդ*
90 *իննսուն*	*իննսուներորդ*
100 *հարիւր*	*հարիւրերորդ*
101 *հարիւրմէկ* и т. д.	*հարիւրմէկերորդ* и т. д.
200 *երկուհարիւր*	*երկուհարիւրերորդ*
300 *երեքհարիւր* и т. д.	*երեքհարիւրերորդ* и т. д.
1,000 *հազար*	*հազարերորդ*
1,001 *հազար մէկ* и т. д.	*հազարմէկերորդ* и т. д.
10,000 *տասը հազար*	*տասը հազարերորդ*
100,000 *հարիւր հազար*	*հարիւր հազարերորդ*
1,000,000 *միլիոն*	*միլիոներորդ*

3. Имена числительныя, подобно прилагательнымъ, ставятся впереди существительныхъ и не склоняются, напр. *հինգ մարդ* (пять человѣкъ), *հինգ մարդու*, *հինգ մարդով* и т. д. *եօթերորդ ժամ*, *եօթերորդ ժամից*, *եօթերորդ ժամում*... Употребляемыя же въ качествѣ существительныхъ, они принимаютъ опредѣленный членъ и склоняются по образцу перваго склоненія съ слѣдующими важнѣйшими особенностями:

4. **Մի** (1) при склоненіи и сочетаніи съ опредѣленнымъ членомъ, или мѣстоименными корнями (*ս*, *դ*, *ն*, см. § 11) принимаетъ *ն*, *մի(ն)*, Род. *մինի*, О. *մինից*, Ин. *մինով*, М. *մինում*. Мн. ч. *մինները* (одни), *միներին* и т. д. **Մինս**, *մինդ*, *մինը*. род. *մինիս*, *մինիդ*...

5. **Երկու** (2) въ тѣхъ же случаяхъ принимаетъ *ս*, наприм. *երկու* (*ս*), *երկուսի*,-*ից*,-*ով* и т. д. *երկուսները* и т. д. *երկուսս*, *երկուսդ*, *երկուսը*, *երկուսիս*, *երկուսիդ* и т. д.

6. **Եօթը** (7) и **ութը** (8) при склоненіи теряютъ *ը* *եօթի*, *եօթից*, *եօթով* и т. д. *ութի*, *ութից*, *ութով* и т. д.

7. **Ինը** (9) Род. *ընի*, О. *ընից*, Ин. *ընով*, М. *ընում*:

8. **Տասը** (10) въ косвенныхъ падежахъ принимаетъ иногда *ն*. *տասնի*, *տասնից*, *տասնով* и т. д. Но одинаково употребляется и правильная форма, *տասի*, *տասից*, *տասով* и т. д.

9. Въ сложныхъ числительныхъ только послѣднее числительное склоняется; напр. „изъ 1450-и“—*հազար չորս հարիւր յիսունից*. „1450-ю“—*հազար չորս հարիւր յիսունով*:

10. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ посредствомъ частицы *երորդ*, напр. *տասներորդ*, десятый, *հազարերորդ*—сотый.

11. Въ сложныхъ порядковыхъ частица эта прибавляется къ послѣднему порядковому, напр. 143-й—*հարիւր քառասներեքերորդ*:

12. Вмѣсто *մէկերորդ* (первый) употребляется *առաջին*, но въ сложныхъ числительныхъ сохраняется *մէկերորդ*. напр.: 101-й *Հարիւր մէկերորդ* и т. д.

13. *Երկրորդ* (второй), *երրորդ* (третій) и *չորրորդ* (четвертый) употребляются вмѣсто *երկուերորդ*, *երեքերորդ* и *չորսերորդ*, которыя употребляются только въ сложныхъ порядковыхъ, напр. 102-й, *Հարիւր երկուերորդ*, 103-й, *Հարիւր երեքերորդ*, 104-й, *Հարիւր չորսերորդ*:

14. Лѣтосчисленіе обозначается въ армянскомъ языкѣ количественными числительными, напр. 1897-й годъ —*Հազար ութը Հարիւր ինսուն եօթը թիւը*, 20-ое мая, *մայիսի քսանը*:

15. Кромѣ количественныхъ и порядковыхъ есть числительныя раздѣлительныя, кончающіяся на *ական*, *քսանական*—по двадцати, *չորսական*—по четыре и т. д. Иногда раздѣлительныя образуются повтореніемъ количественнаго числительнаго: *վեց-վեց*—по шести, *երեք-երեք*—по три.

§ 10.

О мѣстоименіяхъ.

Мѣстоименія бываютъ существительныя и прилагательныя; первыя употребляются самостоятельно и склоняются, а вторыя не употребляются безъ существительныхъ и при этомъ не склоняются.

Есть мѣстоименія, которыя бываютъ, смотря по смыслу, то существительными, то прилагательными; въ первомъ случаѣ они склоняются, а во второмъ—не склоняются.

Склоненіе существительныхъ мѣстоименій.

1. Личныя м. *ես* (я), *դու* (ты), *ինքը* (онъ, самъ).

Ед. ч.	Мн. ч.
И. *ես*	*մենք*
Р. *իմ*	*մեր*
Д. В. *ինձ*	*մեզ*
О. *ինձնից (ինձանից)*	*մեզնից (մեզանից)*
Ин. *ինձնով (ինձանով)*	*մեզնով (մեզանով)*
М. *ինձնում (ինձանում)*	*մեզնում (մեզանում)*

Ед. ч.	Мн. ч.
И. *դու*	*դուք*
Р. *քո*	*ձեր*
Д. В. *քեզ*	*ձեզ*
О. *քեզնից (քեզանից)*	*ձեզնից (ձեզանից)*
Ин. *քեզնով (քեզանով)*	*ձեզնով (ձեզանով)*
М. *քեզնում (քեզանում)*	*ձեզնում (ձեզանում)*

Ед. ч.	Мн. ч.
И. *ինքը*	*իրանք (իրենք)*
Р. *իր*[1]	*իրանց (իրենց)*
Д. В. *իրան (իրեն)*	
О. *իրանից (իրենից)*	*իրանցից (իրենցից)*
Ин. *իրանով (իրենով)*	*իրանցով (իրենցով)*
М. *իրանում (իրենում)*	*իրանցում (իրենցում)*

Въ личныхъ мѣстоименіяхъ винительный падежъ сходенъ съ дательнымъ.

2. Указательныя мѣстоименія: а) *սա* (этотъ, эта, это; сей, сія, сіе—для указанія перваго лица), *դա* (тотъ, та, то—для указанія второго лица), *նա* (тотъ, та, то—для указанія третьяго лица).

---

[1]) Употребляется и старинная форма *իւր*:

	Ед. ч.	Мн. ч.
И.	*սա*	*սրանք*
Р.	*սրա*[1])	*սրանց*
Д.	*սրան*	
В.	*սրան*	
О.	*սրանից*	*սրանցից*
Ин.	*սրանով*	*սրանցով*
М.	*սրանում*	*սրանցում*

По этому образцу склоняются: *դա*, *դրա* и *նա*[2]), *նրա*.

а. **Այս** (этотъ, эта, это—для обозначенія перваго лица), *այդ* (тотъ, та, то—для обозначеія второго лица) и *այն* (тотъ, та, то—для обозначенія третьяго лица) употребляются какъ прилагательныя вмѣстѣ съ существительными—*այս*, *այդ*, *այն քաղաքը* (этотъ, тотъ городъ)—и безъ существительныхъ—*այս տար* (унеси это), *այն բեր* (принеси то). Въ послѣднемъ случаѣ эти мѣстоименія косвенныхъ падежей не имѣютъ и замѣняются соотвѣтствующими формами мѣстоименій *սա*, *դա*, *նա*:

b) **Նոյն** (тотъ самый—для обозначенія третьяго лица) употребляется, какъ прилагательное и какъ существительное; въ послѣднемъ случаѣ принимаетъ опредѣленный членъ *ը* и склоняется по первому склоненію: *նոյնի*, *նոյնից*, *նոյնով* и т. д.

3. Притяжательныя мѣстоименія: *իմ*—мой, моя, мое, *քո*—твой, твоя, твое, *իր* (*իւր*)—его, ея, ее, свой, своя, свое, *մեր*—нашъ, наша, наше, *ձեր*—вашъ, ваша, ваше, *իրանց* (*իրենց*)—ихъ, свой, свои—употребляются, какъ прилагательныя вмѣстѣ съ опредѣленными существительными

[1]) Иногда употребляется и удлиненная форма *սորա*, *սորան*, *սորանք* и т д., а также въ множ. ч. старинная форма *սոքա*, *սոցա*, *սոցանից*, *սոցանով*, *սոցանում*:

[2]) Мѣстоименіе *նա* чаще употребляется какъ личное и обозначаетъ онъ, она, оно.

и не склоняются; употребляются они и безъ существительныхъ вмѣстѣ съ опредѣленнымъ членомъ, или мѣстоименными корнями (*ս*, *դ*, *ն*, см. § 11); тогда они склоняются:

	Ед. ч.	Мн. ч.
И.	*իմ-ս*, *իմը*	*իմոնքս*, *իմոնքը*
Р.	*իմ-իս*, *իմի*	*իմոնցս*, *իմոնց*
Д.	— *իմին*	— *իմոնց(ը)*
В.	*իմս*, *իմը*	*իմոնքս*, *իմոնքը*
	իմ-իս իմին	*իմոնցս*, *իմոնցը*
О.	*իմիցս*, *իմիցը*	*իմոնցիցս*, *իմոնցից(ը)*
Ин.	*իմովս*, *իմովը*	*իմոնցովս*, *իմոնցով(ը)*
М.	*իմումս*, *իմումը*	*իմոնցումս*, *իմոնցում(ը)*

По этому образцу склоняются: *քոնդ(ը)*—твой, *իրանը*[1])—его, *մերը*—нашъ, *ձերը*—вашъ, *իրանցը*[2])—ихъ.

4. Относительныя мѣстоименія: а) *որ* (который, какой) употребляется, какъ прилагательное вмѣстѣ съ опредѣленными существительными; употребляется и какъ существительное и имѣетъ слѣдующее склоненіе:

	Ед. ч.	Мн. ч.
И.	*որը* (*ս*, *դ*, *ն*)	*որոնք* (*ս*, *դ*, *ն*)
Р.	*որի*	*որոնց*
Д.	*որին*	*որոնց*
В.	*որին*	*որոնք*
	որը	*որոնց*
О.	*որից*	*որոնցից*
Ин.	*որով*	*որոնցով*
М.	*որում*	*որոնցում*

b) **Ով** (кто) употребляется только, какъ существительное м.

[1]) Также *իրենը*:

[2]) Также *իրենցը*:

Ед. ч.	Множ. чис. (*ով-քեր, -ի* и т. д.) мало употребительно.
И. *ով*	
Р. Д. В. *ում*	
О. *ումից*	
Ин. *ումով*	
М. *ումում*	

c) **Ինչ** (что, какой) употребляется, какъ прилагательное и какъ существительное. Въ послѣднемъ случаѣ имѣетъ слѣдующее склоненіе:

Ед. ч.	Мн. ч.
И. В. *ինչ*	*ինչեր*
Р. *ինչի*	*ինչերի*
Д. *ինչին*	*ինչերին*
О. *ինչից*	*ինչերից*
Ин. *ինչով*	*ինչերով*
М. *ինչում*	*ինչերում*

5. Всѣ относительныя мѣстоименія бываютъ и вопросительными; различаются же только вопросительнымъ знакомъ, напр. *ինչ, ինչի* и т. д. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій сходно съ относительными.

6. Неопредѣленныя мѣстоименія: А) **существительныя:**

Ոմն (нѣкто) въ единственномъ числѣ не склоняется; множ. ч. И. *ոմանք*, Р. Д. В. *ոմանց*, О. *ոմանցից*, Ин. *ոմանցով*, М. *ոմանցում*:

Ոչ-ոք (никто) Р. *ոչ-ոքի*, О. *ոչ-ոքից*, Ин. *ոչ-ոքով*, М. *ոչ-ոքում*: Множественнаго числа не имѣетъ.

В) Слѣдующія неопр. мѣст. употребляются обоюдно:

а) **Ոչինչ** (ничто, никакой), Р. и Д. *ոչնչի*, О. *ոչնչից*,

Ин. *ոչնչով*, М *ոչնչում*: Множественнаго числа не имѣетъ.

Подобно *ոչինչ* склоняются:

այս-ինչ такой-то (для указанія перваго лица),

այդ-ինչ—(для указанія второго лица),

այն-ինչ—(для указанія третьяго лица).

Ինչ-ինչ (иной, нѣкоторый) не склоняется.

b) **Մյուս** (другой); *մյուսի, -սից, -սով, -սում. մյուսները, -ների, -ներից, -ներով, -ներում*:

c) **Ամեն** (всякій), *ամենի, -նից, -նով, -նում*. множ. чис. *ամենքը, -քի, -քին, -քից, -քով, -քում*:

d) **Իւրաքանչիւր** (каждый), *-րի, -րից, -րով, -րում*: Множественнаго числа не имѣетъ.

e) **Ուրիշ** (иной, другой). *-շի, -շից, -շով, -շում*. мн. чис. *ուրիշները, -ների, -ներից, -ներով, -ներում*:

7. Соотносительныя мѣстоименія: **իրար** (другъ друга), Им. не имѣетъ, Р. Д. и В. *իրար*, О. *իրարից*, Ин. *իրարով*, М. *իրարում*. *միմեանց* (другъ друга), Им. не имѣетъ, Р. Д. и В. *միմեանց*, О. *միմեանցից*, Ин. *միմեանցով*, М. *միմեանցում*:

§ 11.

О мѣстоименныхъ корняхъ.

Въ армянскомъ языкѣ есть три мѣстоименныхъ корня: *ս, դ, ն*, которые ставятся къ концу слова и придаютъ значеніе личныхъ, или притяжательныхъ мѣстоименій: *ս*-1-го, *դ*-2-го и *ն*-3-го лица, напр. (*ես*) *ուսուցիչս* – я, учитель, (*դու*) *ուսուցիչդ* – ты, учитель, (*նա*) *ուսուցիչը* — онъ, учитель; (*իմ*) *ուսուցիչս*—мой учитель, *գնալդ*—твой уходъ, *գիրքը* — его книга.

§ 12.

Спряженіе глаголовъ.

I. Вспомогательный глаголъ *быть*.

Полное спряженіе вспомогательнаго глагола *быть* въ армянскомъ языкѣ составляютъ глаголы: 1) *եմ*, я есмь; 2) *լինել*, бывать; и 3) неупотребительный *եղանիմ* (дѣлаюсь).

Примѣчаніе: въ армянскомъ языкѣ шесть временъ (*ժամանակ*): *ներկայ* (настоящее), *անցեալ անկատար* (прошедшее несовершенное, лат. imperfectum), *անցեալ կատարեալ* (прошедшее совершенное, лат. perfectum historicum, греч. аористъ), *յարակատար* (преждепрошедшее, лат. perfectum praesens), *դերակատար* (давнопрошедшее, лат. plusquamperfectum) и *ապառնի* (будущее); пять наклоненій (*եղանակ*): *սահմանական* (изъявительное), *հրամայական* (повелительное), *պայմանական* (условное), *ստորադասական* (сослагательное) и *անեղեւոյթ* (неопредѣленное); два числа (*թիւ*): *եզակի* (единственное) и *յոգնակի* (множественное) и глагольныя формы: причастіе (*դերբայ*) и дѣепричастіе.

Спряженіе вспомогательнаго глагола.

Неопредѣлен. накл. *լինել* (быть).

Изъявительное наклоненіе.

Наст. вр. *Ես եմ, դու ես, նա է* (я есмь, ты еси, онъ....)
մենք ենք, դուք էք, նրանք են (мы....)

Прош. нес. *Ես էի, դու էիր, նա էր.*
մենք էինք, դուք էիք, նրանք էին:

Прош. сов. *Ես եղայ, դու եղար, նա եղաւ.*
մենք եղանք, դուք եղաք, նրանք եղան:

Преждепр. *Ես եղել եմ, դու եղել ես, նա եղել է.*
մենք եղել ենք, դուք եղել էք, նրանք եղել են:

Давнопрош. *Ես եղել էի, դու եղել էիր, նա եղել էր.*
մենք եղել էինք, դուք եղել էիք, նրանք եղել էին:

Будущее *Ես կը լինեմ, դու կը լինես, նա կը լինի.*
մենք կը լինենք, դուք կը լինէք, նրանք կը լինեն:

Условное наклоненіе.

Ես կը լինէի, դու կը լինէիր, նա կը լինէր.
մենք կը լինէինք, դուք կը լինէիք, նրանք կը լինէին:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящ. (*որ*) *Ես լինեմ, դու լինես, նա լինի.*
(*որ*) *մենք լինենք, դուք լինէք, նրանք լինեն:*

Прошедш. (*որ*) *Ես լինէի, դու լինէիր, նա լինէր.*
(*որ*) *մենք լինէինք, դուք լինէիք, նրանք լինէին:*

Повелительное наклоненіе.

Դու եղիր, դուք եղէք:

Причастіе.

Настоящее *Եղող.* прошед. *եղած* (*եղել*). будущ. *լինելու:*

Дѣепричастіе.

Լինելիս:

2. Отрицательная форма.

Неопредѣленное наклоненіе *չը*[1]) *լինել:*

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее *Ես չեմ, դու չես, նա չէ.*
մենք չենք, դուք չէք, նրանք չեն:

[1]) Частица отрицанія—*չը* (не) предъ гласными и *ը* выпускаетъ *ը* и *չ* пишется слитно.

Прош. нес. Ես էէի, դու էէիր, նա էէր.
մենք էէինք, դուք էէիք, նրանք էէին:
Прош. сов. Ես էեղայ, դու էեղար, նա էեղաւ.
մենք էեղանք, դուք էեղաք, նրանք էեղան:
Прежденр. Ես էեմ եղել, դու էես եղել, նա էէ եղել.
մենք էենք եղել, դուք էէք եղել, նրանք էեն եղել:
Давнопрош. Ես էէի եղել, դու էէիր եղել, նա էէր եղել.
մենք էէինք եղել, դուք էէիք եղել, նրանք էէին եղել:
Будущее Ես էեմ լինի, դու էես լինի, նա էի լինի.
մենք էենք լինի, դուք էէք լինի, նրանք էեն լինի:

Условное наклоненіе.

Ես էէի լինի, դու էէիր—, նա էէր—.
մենք էէինք լինի, դուք էէիք—, նրանք էէին—:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Ես էը լինեմ, դու էը լինես, նա էը լինի.
(որ) մենք էը լինենք, դուք էը լինէք, նրանք էը լինեն:
Прош. (որ) Ես էը լինէի, դու էը լինէիր, նա էը լինէր.
(որ) մենք էը լինէինք, դուք էը լինէիք, նրանք էը լինէին:

Повелительное наклоненіе.

Դու մի՛ լինիր, դուք մի՛ լինէք:

Причастіе.

Настоящее Հեղող. прош. էեղած. будущ. էը լինելու:

Дѣепричастіе.

Հը լինելիս:

Правильныя спряженія.

Въ армянскомъ языкѣ два правильныхъ спряженія; **первое** спряженіе оканчивается въ неопредѣленномъ наклоненіи на ՞ալ (կարդ-ալ, читать), а **второе**—на ՞ել (սիր-ել, любить).

§ 13.

Первое спряженіе.

1. Неопредѣленное наклоненіе կարդ-ալ:

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее Կարդում եմ, կարդում ես, կարդում է.
կարդում ենք, կարդում էք, կարդում են:
Прош. нес. Կարդում էի, կարդում էիր, կարդում էր.
կարդում էինք, կարդում էիք, կարդում էին:
Прош. сов. Կարդացի, կարդացիր, կարդաց.
կարդացինք, կարդացիք, կարդացին:
Прежденр. Կարդացել եմ, կարդացել ես, կարդացել է.
կարդացել ենք, կարդացել էք, կարդացել են:
Давнопрош. Կարդացել էի, կարդացել էիր, կարդացել էր.
կարդացել էինք, կարդացել էիք, կարդացել էին:
Будущее Կը կարդամ, կը կարդաս, կը կարդայ.
կը կարդանք, կը կարդաք, կը կարդան:

Условное наклоненіе.

Կը կարդայի, կը կարդայիր, կը կարդար.
կը կարդայինք, կը կարդայիք, կը կարդային:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Կարդամ, կարդաս, կարդայ.
կարդանք, կարդաք, կարդան:
Прошедш. (որ) Կարդայի, կարդայիր, կարդար.
կարդայինք, կարդայիք, կարդային:

Повелительное наклоненіе.

Կարդա՛, կարդացէ՛ք:

Причастіе.

Наст. *կարդացող*. прош. *կարդացած* (*—ցել*). буд. *կարդալու*:

Дѣепричастіе.

Կարդալիս:

2. Отрицательная форма.

Неопредѣленное наклоненіе *չը կարդալ*:

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее 2*եմ կարդում, չես կարդում, չէ կարդում.*
չենք կարդում, չէք կարդում, չեն կարդում:

Прош. нес. 2*էի կարդում, չէիր կարդում, չէր կարդում.*
չէինք կարդում, չէիք կարդում, չէին կարդում:

Прош. сов. 2*ը կարդացի, չը կարդացիր, չը կարդաց.*
չը կարդացինք, չը կարդացիք, չը կարդացին:

Прежденр. 2*եմ կարդացել, չես կարդացել, չէ կարդացել.*
չենք կարդացել, չէք կարդացել, չեն կարդացել:

Давнопрош. 2*էի կարդացել, չէիր կարդացել, չէր կարդացել.*
չէինք կարդացել, չէիք կարդացել, չէին կարդացել:

Будущее 2*եմ կարդալ*[1]), *չես կարդալ, չի կարդալ.*
չենք կարդալ, չէք կարդալ, չեն կարդալ:

Условное наклоненіе.

2*էի կարդալ*[1]), *չէիր —, չէր —.*
չէինք կարդալ, չէիք —, չէին —:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (*որ*) 2*ը կարդամ, չը կարդաս, չը կարդայ.*
չը կարդանք, չը կարդաք, չը կարդան:

[1]) А также *կարդալ*:

Прошедш. (*որ*) 2*ը կարդայի, չը կարդայիր, չը կարդար.*
չը կարդայինք, չը կարդայիք, չը կարդային:

Повелительное наклоненіе.

Մի՛ կարդայ(ր), մի՛ կարդաք:

Причастіе.

Настоящ. 2*ը կարդացող*. прош. *չը կարդացած*. буд. *չը կարդալու*:

Дѣепричастіе.

2*ը կարդալիս*:

1. Страдательный залогъ.

Страдательный залогъ перваго спряженія образуется съ прибавкой флексіи *ուել* къ темѣ прошедшаго совершеннаго, напр. *կարդաց-ուել*; при этомъ *ու* предъ другимъ *ու* стягивается по общему правилу (§ 2, 6) въ *ւ*:

Спряженіе страдательнаго залога.

Неопреоѣленное наклоненіе *կարդաց-ուել*:

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее *Կարդացւում եմ, —ես, —է.*
կարդացւում ենք, —էք, —են:

Прош. нес. *Կարդացւում էի, —էիր, —էր.*
կարդացւում էինք, —էիք, —էին:

Прош. сов. *Կարդացուեցի, —ցուեցիր, —ցուեց.*
կարդացուեցինք. —ցուեցիք, —ցուեցին:

Прежденр. *Կարդացուել եմ, —ես, —է.*
կարդացուել ենք, —էք, —են:

Давнопрош. *Կարդացուել էի, —էիր, —էր.*
կարդացուել էինք, —էիք, —էին:

Будущее Կը կարդացուեմ, —ցուես, —ցուի.
կը կարդացուենք, —ցուէք, —ցուեն:

Условное наклоненіе.

Կը կարդացուէի, —ցուէիր, —ցուէր.
կը կարդացուէինք, —ցուէիք, —ցուէին:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Կարդացուեմ, —ցուես, —ցուի.
(որ) կարդացուենք, —ցուէք, —ցուեն:

Прошедш. (որ) կարդացուէի, —ցուէիր, —ցուէր.
(որ) Կարդացուէինք, —ցուէիք, —ցուէին:

Повелительное наклоненіе.

Կարդացուի՛ր, կարդացուեցէ՛ք:

Причастіе

Наст. Կարդացուող. пр. կարդացուած (ցուել). буд. կարդացուելու:

Дѣепричастіе.

Կարդացուելիս:

Отрицательная форма.

Неопредѣленное наклоненіе չը կարդացուել.

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее 2եմ կարդացուում, չես—, չէ—.
չենք կարդացուում, չէք—, չեն—:

Прош. нес. 2էի կարդացուում, չէիր—, չէր—.
չէինք կարդացուում, չէիք—, չէին—:

Прош. сов. 2ը կարդացուեցի, —ցուեցիր, —ցուեց.
չը կարդացուեցինք, —ցուեցիք, —ցուեցին:

Прежденр. 2եմ կարդացուել, չես—, չէ—.

չենք կարդացուել, չէք—, չեն—:

Давнопрош. 2էի կարդացուել, չէիր—, չէր—.
չէինք կարդացուել, չէիք—, չէին—:

Будущее 2եմ կարդացուի[1]), չես—, չի—.
չենք կարդացուի, չէք—, չեն—:

Условное наклоненіе.

2էի կարդացուի[1]), չէիր—, չէր—.
չէինք կարդացուի, չէիք—, չէին—:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) 2ը կարդացուեմ, —ցուես, —ցուի.
(որ) չը կարդացուենք, —ցուէք, —ցուեն:

Прошедш. (որ) 2ը կարդացուէի, —ցուէիր, —ցուէր.
(որ) չը կարդացուէինք, —ցուէիք, —ցուէին:

Повелительное наклоненіе.

Մի՛ կարդացուել(ը), մի՛ կարդացուէք:

Причастіе.

Нас. 2ը կարդացուող. пр. չը կարդացուած. буд. չը կարդացուելու:

Дѣепричастіе.

2ը կարդացուելիս:

§ 14.

Второе спряженіе.

Неопред. накл. սիր-ել:

Изъявительное наклоненіе.

Наст. вр. Սիրում եմ, — ես, — է.
սիրում ենք, — էք, — են:

[1]) Иногда կարդացուիլ:

Прош. нес. Սիրում էի, — էիր, — էր.
սիրում էինք, — էիք, — էին:
Прош. сов. Սիրեցի, սիրեցիր, սիրեց,
սիրեցինք, սիրեցիք, սիրեցին:
Прежденр. Սիրել եմ, — ես, — է.
սիրել ենք, — էք, — են:
Давнопрош. Սիրել էի, — էիր, — էր.
սիրել էինք, — էիք, — էին:
Будущее Կը սիրեմ, կը սիրես, կը սիրէ.
կը սիրենք, կը սիրէք, կը սիրեն:

Условное наклоненіе.

Կը սիրէի, կը սիրէիր, կը սիրէր.
կը սիրէինք, կը սիրէիք, կը սիրէին:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Սիրեմ, սիրես, սիրէ.
սիրենք, սիրէք, սիրեն:
Прошедш. (որ) Սիրէի, սիրէիր, սիրէր.
սիրէինք, սիրէիք, սիրէին:

Повелительное наклоненіе.

Սիրիր, սիրեցէք:

Причастіе.

Настоящее Սիրող. прош. սիրած (սիրել). буд. սիրելու:

Дѣепричастіе.

Սիրելիս:

2. Отрицательная форма.

Неопредѣленное наклоненіе չը սիրել:

Изъявительное наклоненіе.

Наст. вр. Չեմ սիրում, չես —, չէ —.
չենք սիրում, չէք —, չեն —:

Прош. нес. Չէի սիրում, չէիր —, չէր —.
չէինք սիրում, չէիք —, չէին —:
Прош. сов. Չը սիրեցի, չը սիրեցիր, չը սիրեց.
չը սիրեցինք, չը սիրեցիք, չը սիրեցին:
Прежденр. Չեմ սիրել, չես —, չէ —.
չենք սիրել, չէք —, չեն —:
Давнопрош. Չէի սիրել, չէիր —, չէր —.
չէինք սիրել, չէիք —, չէին —:
Будущее Չեմ սիրի[1]), չես —, չի —.
չենք սիրի, չէք —, չեն —:

Условное наклоненіе.

Չէի սիրի[1]), չէիր —, չէր —.
չէինք սիրի, չէիք —, չէին —:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Չը սիրեմ, չը սիրես, չը սիրէ.
չը սիրենք, չը սիրէք, չը սիրեն:
Прошед. (որ) Չը սիրէի, չը սիրէիր, չը սիրէր.
չը սիրէինք, չը սիրէիք, չը սիրէին:

Повелительное наклоненіе.

Մի՛ սիրել(ր), մի՛ սիրէք:

Причастіе.

Настоящее Չը սիրող. прош. չը սիրած. буд. չը սիրելու:

Дѣепричастіе.

Չը սիրելիս:

II. Страдательный залогъ.

Страдательный залогъ второго спряженія образуется отъ дѣйствительнаго съ прибавкою ուել къ темѣ нео-

[1]) А также սիրի:

предѣлен. накл. напр. սիր-ել, սիր-ուել; при этомъ ու предъ другимъ ու по правилу (см. § 2. 6) стягивается въ ւ:

1. Спряженіе страдательнаго залога.

Неопредѣленное наклоненіе սիրուել:

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее Սիրում եմ, — ես, — է.
սիրում ենք, — էք, — են:
Прош. нес. Սիրում էի, — էիր, — էր.
սիրում էինք, — էիք, — էին:
Прош. сов. Սիրուեցի, սիրուեցիր, սիրուեց.
սիրուեցինք, սիրուեցիք, սիրուեցին:
Прежденр. Սիրուել եմ, — ես, — է.
սիրուել ենք, — էք, — են:
Давнопрош. Սիրուել էի, — էիր, — էր.
սիրուել էինք, — էիք, — էին:
Будущее Կը սիրուեմ, կը սիրուես, կը սիրուի.
կը սիրուենք, կը սիրուէք, կը սիրուեն:

Условное наклоненіе.

Կը սիրուէի, կը սիրուէիր, կը սիրուէր.
կը սիրուէինք, կը սիրուէիք, կը սիրուէին:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Սիրուեմ, սիրուես, սիրուի.
սիրուենք, սիրուէք, սիրուեն:
Прошедш. (որ) Սիրուէի, սիրուէիր, սիրուէր.
սիրուէինք, սիրուէիք, սիրուէին:

Повелительное наклоненіе.

Սիրուիր, սիրուեցէք:

Причастіе

Наст. սիրուող. прош. սիրուած (սիրուել). буд. սիրուելու:

Дѣепричастіе.

Սիրուելիս:

2. Отрицательная форма.

Настоящее Չեմ սիրում, չես —, չէ —.
չենք սիրում, չէք —, չեն —:
Прош. нес. Չէի սիրում, չէիր —, չէր —.
չէինք սիրում, չէիք —, չէին —:
Прош. сов. Չը սիրուեցի, չը սիրուեցիր, չը սիրուեց.
չը սիրուեցինք, չը սիրուեցիք, չը սիրուեցին:
Прежденр. Չեմ սիրուել, չես —, չէ —.
չենք սիրուել, չէք —, չեն —:
Давнопрош. Չէի սիրուել, չէիր —, չէր —.
չէինք սիրուել, չէիք —, չէին —:
Будущее Չեմ սիրուի[1]), չես —, չի —.
չենք սիրուի, չէք —, չեն —:

Условное наклоненіе.

Չէի սիրուի[1]), չէիր —, չէր —.
չէինք սիրուի, չէիք —, չէին —:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее (որ) Չը սիրուեմ, չը սիրուես, չը սիրուի.
չը սիրուենք, չը սիրուէք, չը սիրուեն:
Прошедш. (որ) Չը սիրուէի, չը սիրուէիր, չը սիրուէր.
չը սիրուէինք, չը սիրուէիք, չը սիրուէին:

Повелительное наклоненіе.

Մի՛ սիրուելը(ր(, մի՛ սիրուէք:

[1]) А также սիրուիլ:

Причастіе.

Нас. 2р *սիրուող*, прош. *էր սիրուած* (*սիրուել*), буд. *էր սիրուելու*:

Дѣепричастіе.

2р *սիրուելիս*:

Примѣчаніе къ второму спряженію: есть нѣсколько непереходящихъ глаголовъ второго спряженія, которые **иногда** употребляются на *լ*· напр. *խօսիլ* (а также и *խօսել*). Въ производныхъ формахъ *լ* тоже иногда удерживается; напр. буд. *կը խօսիմ*, *կը խօսիս*, *կը խօսի* и т. д. (*որ*) *խօսիմ*, *խօսիս* и т. д. Въ живомъ литературномъ языкѣ эти формы тоже употребительны, хотя нельзя не замѣтить постепенное вымираніе формъ съ *լ*; въ неопредѣленномъ наклоненіи, напримѣръ, совершенно не встречается *լլ*:

Описательное спряженіе.

Глаголъ *լինել* (бывать) вмѣстѣ съ прошедшимъ причастіемъ образуетъ особое, **описательное** (*բաղադրեալ*) спряженіе; напр. *կարդացած եմ լինում* (**бываетъ**, я читаю), *սիրած եմ լինում* (**бываетъ**, я люблю). Страдательный залогъ описательнаго спряженія образуется съ помощью прошедшаго страдательнаго причастія (*կարդացուած եմ լինում*, *սիրուած եմ լինում*):

Образецъ описательнаго спряженія.

Неопредѣленное наклоненіе *կարդացած*, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած* } *լինել*:

Изъявительное наклоненіе.

Настоящее.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
եմ լինում, *ես —*, *է —*. *ենք —*, *էք —*, *են —*:
չեմ լինում, *չես —*, *չէ —*. *չենք —*, *չէք —*, *չեն —*:

Прошедш. несов.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
էի լինում, *էիր —*, *էր —*. *էինք —*, *էիք —*, *էին —*:
չէի լինում, *չէիր —*, *չէր —*. *չէինք —*, *չէիք —*, *չէին —*:

Прошедш. соверш.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
եղայ, *եղար*, *եղաւ*. *եղանք*, *եղաք*, *եղան*:
չեղայ, *չեղար*, *չեղաւ*. *չեղանք*, *չեղաք*, *չեղան*:

Прежденрош.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
եմ եղել, *ես —*, *է —*. *ենք —*, *էք —*, *են —*:
չեմ եղել, *չես —*, *չէ —*. *չենք —*, *չէք —*, *չեն —*:

Давнопрошедш.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
էի եղել, *էիր —*, *էր —*. *էինք —*, *էիք —*, *էին —*:
չէի եղել, *չէիր —*, *չէր —*. *չէինք —*, *չէիք —*, *չէին —*:

Будущее.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
կը լինեմ, *կը լինես*, *կը լինի*. *կը լինենք*, *կը լինէք*, *կը լինեն*:
չեմ լինի, *չես —*, *չի —*, *չենք —*, *չէք —*, *չեն —*:

Условное наклоненіе.

կարդացած, *կարդացուած*, *սիրած*, *սիրուած*:
կը լինէի, *կը լինէիր*, *կը լինէր*. *կը լինէինք*, *կը լինէիք*, *կը լինէին*:
չէի լինի, *չէիր —*, *չէր —*. *չէինք —*, *չէիք —*, *չէին —*:

Сослагательное наклоненіе.

Настоящее время.

(որ) Կարդացած
„ կարդացուած
„ սիրած
„ սիրուած

լինեմ, լինես, լինի. լինենք, լինէք, լինեն:
ըը լինեմ, ըը լինես, ըը լինի. ըը լինենք, ըը լինէք, ըը լինեն:

Прошедшее время.

(որ) Կարդացած
„ կարդացուած
„ սիրած
„ սիրուած

լինէի, լինէիր, լինէր. լինէինք, լինէիք, լինէին:
ըը լինէի, ըը լինէիր, ըը լինէր. ըը լինէինք, ըը լինէիք, ըը լինէին:

Повелительное наклоненіе.

Կարդացած
կարդացուած
սիրած
սիրուած

եղիր, եղէք:
մի լիներ, մի լինէք:

Причастіе.

Կարդացած
կարդացուած
սիրած
սիրուած

наст. եղող, չեղող.
прош. нѣтъ.
буд. լինելու, ըը լինելու:

§ 16.

I. Уклоненія отъ правильныхъ спряженій.

Многіе глаголы болѣе или менѣе уклоняются отъ правильныхъ спряженій (главнымъ образомъ въ прош. соверш., отчасти въ повелительномъ наклоненіи). Зная уклоняющіяся формы, легко образовать всѣ остальныя по правилу **производства временъ.**

Примѣчаніе 1. Для образованія глагольныхъ формъ необходимо различить двѣ темы глаголовъ: тему настоящ. времени и—прошедш. совершеннаго. Тема настоящаго временени получается отбрасываніемъ въ неопред. наклоненіи окончанія ել и ալ, напр. «էր-ել, կարդ-ալ, լսե-ալ. Тема же прошедшаго совершеннаго получается отбрасываніемъ окончанія этого времени ի, а въ нѣкоторыхъ глаголахъ —այ (см. ниже II, 1); напр. կարդաց-ի, լսեց-այ:

Примѣчаніе 2. Отъ темы прош. соверш. образуются въ первомъ спряженіи: 1) прошедшее совершенное (կարդաց-ի); 2) причастіе настоящее (կարդաց-ող); 3) причастіе прошедшее (կարդաց-ած, —ել) и сложныя съ этимъ причастіемъ времена; 4) повилительное наклоненіе[1]) (կարդա՛, կարդացէք) и 5) страдательный залогъ (կարդացուում եմ, կարդացուում էի и т. д.). Всѣ остальныя формы образуются отъ темы наст. времени. Во **второмъ** спряженіи отъ темы прош. соверш. образуются: 1) прошед. совершенное (սիրեց-ի) и 2) повелит. наклоненіе (սիրի՛ր, սիրեց-էք[1]). Всѣ остальныя формы образуются отъ темы настоящаго времени.

II. Важнѣйшіе уклоняющіеся (զարտուղի) глаголы.

1. Глаголы I спряженія, у которыхъ предъ окончаніемъ неопред. накл. находится тематическая буква ն съ предшествующими соединительными ա, или ե, въ прошедшемъ соверш. имѣютъ окончанія: ցայ, ցար, ցաւ, ցանք, ցաք, ցան. напр. կամենալ (желать), կամ-ե-ն-ալ, прош. сов. կամեցայ, прич. наст. կամեցող, прич. прош. կամեցած (ցել): **Повелит.** կամեցիր,—ցէք и т. д. Իմանալ (знать), իմ-ա-ն-ալ, прош. соверш. իմացայ, —ցար, —ցաւ..., իմացոյց, իմացած (ցել), повелит. իմացիր, ցէք...

2. Глаголы II спряж. съ тематическимъ ն въ прош. совершенномъ кончаются на այ, ար, աւ, անք, աք, ան,

[1]) Но отрицательная или запретительная (արգել) форма образуется отъ темы наст. вр. (մի կարդաք, մի սիրէք):

съ выбрасываніемъ ն, напр. *գտ-ն-ել*, прош. сов. *գտ-այ*, прич. прош. *գտած* (*գտել*) и повел. накл. *գտի՛ր*, *գտէ՛ք*: Напротивъ, глаголы съ коренной ն спрягаются правильно: *մատնել* (предать, измѣнять), *մատնեցի*, *մատնող*... *խառնել* (смѣшать) *խառնեցի* и т. д.

3. Подобно вышеприведенному правилу (2) тематическое է выбрасывается при образованіи прош. соверш. напр. *թռչել*, *թռ-այ*, повел. накл. *թռի՛ր*, прич. пр. *թռած*:

4. Глаголы съ суффиксомъ *ցն* предъ окончаніемъ неопр. наконенія (*անցողական*) образуютъ прош. соверш. съ перемѣной ն на *ր*: 2 лицо пов. накл. кончается на *ու*; *խմացնել* (напоить), прош. сов. *խմացրի*, пов. *խմացրու՛*:

5. Нѣкоторые глаголы II спряж. имѣютъ двойную форму прош. совершеннаго: *բերել* (принести), *բերի* и *բերեցի*. *թողնել* (оставить), *թողի* и *թողեցի*. *ասել* (сказать), *ասեցի*[1]) и *ասի*:

§ 17.

Неправильные (*անկանոն*) глаголы.

1. Ո–ՒԹԼ (ѣсть), темы: *ու–ու–ե՛լ*, *ե՛ր–ուս*: Наст. *ուտում եմ*. прош. нес. *ուտում էի*. буд. *կուտեմ*. услов. накл. *կուտէի*. сосл. накл. (*որ*) *ուտեմ*, (*որ*) *ուտէի*. прич. наст. *ուտող*. прич. буд. *ուտելու*. дѣепр. *ուտելիս*. запретит. *մի՛ ուտել* (*եր*). Прош. сов. *կերայ*, *կերար*, *կերաւ*, *կերանք*, *կերաք*, *կերան*. прич. прош. *կերած* (*կերել*). пов. *կե՛ր*, *կերէ՛ք*:

2. Եմ (я есмь), **լինել (бывать) и (եղանիմ) сдѣлаться** (см. § 12, I и II).

3. ԳԱԼ (придти), темы: *գա–ա՛լ*, *եկ–ուս*: Наст. *գալիս եմ*, *գալիս ես*, — *է*. прош. нес. *գալիս էի*. буд. *կը գամ*, *կը գաս*, *կը գայ*, *կը գանք*, *կը գաք*, *կը գան*. услов. накл. *կը գայի*, *կը գայիր*, *կը գար*, *կը գայինք*, *կը գայիք* *կը գային*. сослаг. накл. (*որ*) *գամ գաս*..., (*որ*) *գայի*, *գայիր*... запретит. *մի՛ գալ*(*ր*), *մի՛ գաք*. прич. буд. *գալու*: Прош. сов. *եկայ*, *եկար*, *եկաւ*, *եկանք*, *եկաք*, *եկան*. прош. прич. *եկած* (*եկել*). прич. наст. *եկող*. пов. *ե՛կ*, *եկէ՛ք*:

4. ՏՎԼ (дать), темы: *տ–ու՛լ*, *տո–ւ՛ր*: Наст. *տալիս եմ*,—*ես*,—*է*. прош. нес. *տալիս էի*. буд. *կը տամ*, *կը տաս*, *կը տայ*, *կը տանք*, *կը տաք*, *կը տան*. услов. накл. *կը տայի*, *կը տայիր*, *կը տար*, *կը տայինք*, *կը տայիք*, *կը տային*. сосл. накл. (*որ*) *տամ*, *տաս*... (*որ*) *տայի*, *տայիր*... запретит. *մի՛ տալ*(*ր*), *մի՛ տաք*. прич. буд. *տալու*: Прош. совер. *տուի*, *տուիր*, *տուեց*, *տուինք*, *տուիք*, *տուին*. прич. прош. *տուած* (*տուել*). прич. наст. *տուող*. повел. *տո՛ւր*, *տուէ՛ք*: Страдат. залогъ *տրուել*:

5. ԼԱԼ (плакать), темы: *լ–ու՛լ*, *լաց–ի՛ր*: Наст. *լալիս եմ*,—*ես*,—*է*. прош. нес. *լալիս էի*,—*էիր*... буд. *կը լամ*, *կը լաս*, *կը լայ*, *կը լանք*, *կը լաք*, *կը լան*. усл. накл. *կը լայի*, *կը լայիր*, *կը լար*, *կը լայինք*, *կը լայիք*, *կը լային*. сосл. накл. (*որ*) *լամ*, (*որ*) *լայի*. запрет. *մի՛ լալ* (*լար*). прич буд. *լալու*: Прош. сов. *լացի*, *լացիր*, *լացեց*, *լացինք*, *լացիք*, *լացին*. прич. прош. *լացած* (*լացել*). прич. наст. *լացող*. пов. *լացիր*, *լացէ՛ք*:

6. ԴՆԵԼ (класть), темы: *դ–ե՛լ դը–ր*: Наст. *դնում եմ*. прош. нес. *դնում էի*. буд. *կը դնեմ*. усл. накл. *կը դնէի*. сосл. накл. (*որ*) *դնեմ*, *որ դնէի*. запрет. *մի՛ դնել*(*ր*), *մի՛ դնէք*. прич. наст. *դնող*. прич. буд. *դնելու*. прош. совер. *դրեցի* (*դրի*). *դրեցիր* (*դրիր*), *դրեց*, *դրեցինք* (*դրինք*), *դրեցիք* (*դրիք*), *դրեցին* (*դրին*). прич. прош. *դրած* (*դրել*). повел. *դի՛ր*, *դրէ՛ք*:

7. ԲԵՐԵԼ (принести). Прош. сов. *բերեցի*, *բերի* (см. § 16, II, 5). Повел. *բե՛ր*, *բերէ՛ք*: Остальныя формы правильно.

[1]) Иногда употребляется *ասացի*, —*ցիր*... пов. *ասա*, *ասացէ՛ք*:

8. Ա֊նել (**брать, взять**) ա֊ն֊ել, ա֊ա֊ռ։ Прош. соверш. առայ. прош. прич. առած (առել), см. § 16, II, 2. Пов. ա֊ռ, առէ֊ք։ Остальныя формы правильно.

9. Թող֊նել (**оставить и допустить**), **темы:** Լող֊ել, Լոգ֊ք։ Прош. сов. թողի, թողիր, թողեց, թողինք, թողիք, թողին. а также удлиненныя формы: թողեցի, —ցիր, —ց. пр. прош. թողած (թողել). пов. թո՛ղ, թողէ֊ք։ Остальное правильно.

10. Տա֊նել (**нести, терпѣть**), **темы:** տա֊ն֊ել, տա֊ր֊ա֊ց. Прош. сов. տարայ, տարար, տարաւ, տարանք, տարաք, տարան. прич. прош. տարած (տարել). пов. накл. տո՛ր, տարէ֊ք։ Остальное правильно.

11. Բա֊նալ (**открыть, раскрыть**), **темы:** Բա֊ա֊լ, Բաց֊ք։ Прош. сов. բացի, բացիր, բացեց, բացինք, բացիք, բացին. прич. наст. բացող. пов. բա՛ց, բացէ֊ք։ Вмѣсто этого глагола употребляется часто форма բաց անել. прош. сов. բաց արի. пов. накл. բա՛ց արա и т. д.

12. Ա֊նել (**дѣлать**), **темы:** ա֊ն֊ել, ա֊ր֊ք։ Прош. сов. արի[1]), արիր, արեց, արինք, արիք, արին. прош. прич. արած (արել). пов. արա՛, արէ֊ք։ Остальныя формы правильно.

13. Դա֊ռնալ (**вернуться**), **темы:** դա֊ռ֊ա֊լ, դա֊ռձ֊ա֊ց։ Прош. сов. դարձայ, —ձար, —ձաւ, —ձանք, —ձաք, —ձան. прич. прош. դարձած (դարձել). пов. накл. դարձի՛ր, դարձէ֊ք։

Подобно դառնալ спрягается:

14. Բա֊ռ֊նալ (**нагружать, навьючить**), **темы:** Բա֊ռ֊ն֊ա֊, Բար֊ն֊ք։

---

[1]) А также удлиненная форма արեցի...

§ 18.

Недостаточные (պակասաւոր) глаголы.

Есть глаголы, не имѣющіе нѣкоторыхъ формъ. Эти недостающіяся формы пополняются формами глаголовъ, имѣющихъ сходное, или близкое значеніе.

1. Ե՛մ (я есмь)—наст. и էի—прош. несов. Остальныя формы пополняются глаголами լինել и (եղանիմ)։ См. § 12, I и II.

2. Լի֊նել (**бывать**). Наст. вр. լինում եմ. прош. сов. լինում էի. буд. կը լինեմ. усл. կը լինէի. сосл. накл. (որ) լինեմ. որ լինէի. неопр. накл. լինել. прич. будущ. լինելու. запрет. մի՛ լիներ, մի՛ լինէք. дѣепр. լինելիս։ Остальныя времена пополняются формами неупотребительнаго глагола եղանիմ (сдѣлаться): прош. сов. եղայ. прич. прош. եղած (եղել). прич. наст. եղող. пов. накл. եղի՛ր, եղէ֊ք (см. § 12).

3. (Ե֊ղա֊նիմ) имѣетъ формы, приведенныя выше (2) и пополняется формами լինել и եմ։

4. Կա՛մ (**я существую**); неопр. накл. не имѣетъ; наст. կամ, կաս, կայ, կանք, կաք, կան. прош. нес. կայի, կայիր, կար, կայինք, կայիք, կային. повел. накл. կա՛ց, կացէ֊ք, имѣетъ значеніе остаться. Остальныхъ формъ нѣтъ.

5. Ո֊ւնե՛մ (**имѣю**). Наст. ունեմ, ունես, ունի, ունենք, ունէք, ունեն. прош. сов. ունէի, ունէիր, ունէր, ունէինք, ունէիք, ունէին։ Остальныхъ формъ нѣтъ и пополняются формами глагола ունենալ (имѣть).

6. Գի֊տե՛մ (**знаю**), подобно ունեմ имѣетъ наст. գիտեմ, գիտես, գիտէ, գիտենք, գիտէք, գիտեն и прош. нес. գիտէի, —էիր, —էր։ Остальныя формы пополняются глаголомъ գիտենալ (знать).

Часть вторая.

ХРЕСТОМАТІЯ

Упражненіе первое.

ԳԱՅԼԸ ԵՒ ՀՈՎԻՒՆԵՐԸ

(Волкъ и Пастухи).

Գայլը մի ոչխարնոցի մօտավ անցնում է և ցանկի միջից տեսնում[1]), որ հովիւները մի չաղ գառ են մորթում, իսկ շները հանդարտ նայում:

Գայլը հեռացաւ[2]) նրանցից և մտածեց. ի՜նչքան աղմուկ են անում հովիւները, երբ ես եմ մորթում նրանց գառը:

Опредѣленный и неопредѣленный члены существительныхъ (§ 7).

Գայլ-ը, հովիւներ-ը. մի ոչխարնոց, մի չաղ գառ:

Первое склоненіе (§ 5, I).

Գայլ, գայլի, գայլեր. ոչխարնոց, ոչխարնոցի, ոչխարնոցներ. հովիւ, հովիւներ:

Настоящее время (§ 13 и 14).

Ես անցնում եմ, դու անցնում ես, նա անցնում է. տեսնում եմ. մորթում են. նայում են. աղմուկ են անում. ես եմ մորթում:

Прошедшее сов. время (§§ 13 и 14).

Ես մտածեցի, դու մտածեցիր, նա մտածեց:

---

[1]) Տեսնում—пропущено է, которое подразумѣвается; если вспомогательный глаголъ при образованіи сложныхъ временъ употребляется два и болѣе раза въ одномъ времени, то онъ не повторяется, а подразумѣвается.

[2]) Հեռացաւ—прош. сов. отъ глагола հեռանալ (см. § 16, II, 1).

Примѣч. Наст. вр.—сложное (տեսնում и вспом. гл. եմ, ես, է, см. § 12, I), а прошед. соверш.—простое (հեռացաւ, մտածեց). Вспомогательный глаголъ можетъ стоять и впереди: աղմուկ են անում, ես եմ մորթում):

Գայլ,-ի—волкъ.
Հովիւ,-ուի—пастухъ.
ոչխարնոց,-ի—овчарня.
մօտով—близко, мимо.
անցնել—проходить.
և—и.
ցանկ,-ի—заборъ.
միջից—сквозь, черезъ.
տեսնել—видѣть.
որ—что.
մի—одинъ, а, о (неопр. членъ).
չաղ—жирный, ая, ое.
գառ,-ի—ягненокъ.
մորթել—зарѣзать.
իսկ—а.
շներ—собаки.
շուն—собака.
հանդարտ—спокойно, смирно.
նայել—смотрѣть.
հեռացաւ—(онъ) удалился.
հեռանալ—удалиться.
նրանցից—отъ нихъ.
մտածել—думать.
ինչքան—сколько?.
աղմուկ,-ի—шумъ.
անել—дѣлать.
աղմուկ անել—поднять шумъ.
երբ—когда.
ես—я.
նրանց—ихъ.

Упражненіе второе.

ԳԻՒՂԱՑԻՆ ԵՒ ՆԱՊԱՍՏԱԿԸ

(Крестьянинъ и Заяцъ).

Մի գիւղացի գնում էր գիւղից քաղաք[1]: Ճանապարհին նա մի նապաստակ տեսաւ[2] և մտածեց. այս նապաստակին կսպանեմ և մէկ հաւ կը[3] գնեմ: Հաւը ձագ կը հանէ. ձագերին կը ծախեմ և մի խոզ կառնեմ: Խոզը տասներկու ճուտ կը բերէ. ամեն մէկ ճուտը էլի տասներկուական ճուտ կը բերէ: Խոզերին կը մեծացնեմ և կը ծախեմ, փող կը վաստակեմ, տուն կը շինեմ, շատ կը հարստանամ... Այս րոպէին գիւղացին այնպէս բարձր բղաւեց, որ նապաստակը վախից փախաւ[4]:

---

[1]) Քաղաք գնալ—идти въ городъ.—[2]) Տեսնել, прош. сов. տեսայ (см. § 16, II, 2).—[3]) Կը գնեմ, կսպանեմ, կառնեմ. частица կը предъ согласными остается безъ измѣненія; предъ гласными и полугласнымъ ը теряетъ ը и пишется слитно (կասեմ, կսպանեմ):—[4]) Начало փախչել (см. § 16, 2, 3).

Примѣч. Մի նապաստակ—винит. неопред.; (այն) նապաստակին—винит. опред. см. § 7.

Второе склоненіе (§ 5 и 5, II).

Գիւղաց-ի, գիւղաց-ու. мн. ч. գիւղացիք, գիւղացոց (см. § 5, II, 3).

Прошедшее несовершенное (§ 13, I).

Ես գնում էի, դու գնում էիր, նա գնում էր:

Прошедшее совершенное (§ 14).

Մտածեց, բղաւեց:

Будущее время (тамъ-же).

Կսպանեմ (կը սպանեմ), կը գնեմ, կառնեմ, կը ծախեմ:

Числительныя (§ 9).

Մէկ, տասներկու, տասներկուական (§ 9, 15):

Գիւղացի,-ցու—крестьянинъ.
գիւղ,-ի—деревня.
քաղաք,-ի—городъ.
ճանապարհին—по дорогѣ, дорогой.
ճանապարհ,-ի—дорога.
նա—онъ, она, оно.
նապաստակ,-ի—заяцъ.
այս—этотъ, а, о.
սպանել—убить.
հաւ,-ի—курица.
գնել—купить.
ձագ,-ի (հաւի)—цыпленокъ.
ձագ հանել—вывести цыплятъ.
ծախել—продать.
խոզ,-ի—свинья.
առնել—брать, купить.
տասներկու—двѣнадцать.
ճուտ, ի (խոզի)—поросёнокъ.
բերել—нести; (խոզի) ճուտ—пороситься.
ամեն մէկ—каждый.
էլի—опять, еще.
տասներկուական—по двѣнадцати.
մեծացնել—ростить.
փող,-ի—деньги.
վաստակել—заработать.
տուն—домъ.
շինել—строить.
շատ—очень.
հարստանալ—разбогатѣть.
րոպէ,-ի—минута.
այս րոպէին—въ эту минуту.
այնպէս—такъ.
բարձր—громко.
բղաւել—закричать, крикнуть.
վախ,-ի—испугъ, боязнь.
վախից—съ испуга.
փախաւ—убѣжалъ.

Упражненіе третье.

ԱՔԱՂԱՂԸ ԵՒ ՄԱՐԳԱՐԻՏԸ

(Пѣтухъ и Жемчугъ).

Աքաղաղն աղբանոցը քրքրելիս՝ մի մարգարիտ գտաւ և ասում է. ինչի՞ է պէտք դա. ի՞նչ դատարկ բան է այդ մարգարիտը: Յիմարութիւն չէ՞, որ դրան այդքան բարձր են գնահատում: Իսկ ես, ճշմարիտ, գարու[1]) հատիկին աւելի կուրախանայի, որ թէպէտ այնքան տեսքով[2]) չէ, բայց կշտացնող է:

Личныя мѣстоименія (§ 10, 1 и 2 примѣч. 2).

Ես, դու, նա:

Указательныя м. (§ 10, 2).

Դա, դրա, դրանք. այդ, այս, այն:

Вопросительныя м. (§ 10, 5).

Ի՞նչ, ինչի՞:

Относительныя м. (§ 10, 4).

Որ, որի:

Условное наклоненіе (§ 14).

Կուրախանայի:

Третье склоненіе (§ 5, III).

Յիմարութիւն, յիմարութեան. շուն, շան. տուն, տան:

Причастіе (§ 13 и 14).

Կշտացնող:

---

[1]) Գարու, մարգարի հատիկ: Множество существительныхъ въ родит пад. употребляется въ значеніи относит. прилагательныхъ (сравни франц de bois--деревянный, d'orge—ячменный).

[2]) Տեսքով инструмент. падежъ отъ տեսք: Множество существительныхъ въ инструм. падежѣ употребляется какъ прилагательныя и нарѣчія (տեսքով մարդ—видный, красивый человѣкъ).

Дѣепричастіе (тамъ же).

Քրքրելիս:

Знаки препинанія (§ 4)

Склоненіе опредѣленныхъ именъ (§ 7) и прилагат. (§ 8).

Գարու հատիկը, գարու հատիկի,-կին...

Աքաղաղ,-ի—пѣтухъ.	բարձր—высоко.
աղբանոց,-ի—навозная куча.	գնահատել—цѣнить.
քրքրել—разрывать.	իսկ—а, но.
մարգարիտ—жемчугъ.	ճշմարիտ—правда.
գտնել—найти.	գարի,-րու—ячмень.
ասել—говорить.	հատիկ,-ի—зерно, зёрнышко.
պէտք է—нужно, годно.	գարու հատիկ—ячменное зерно.
ինչի՞ է պէտք—на что годенъ?	աւելի—болѣе.
դա—этотъ, а, о.	ուրախանալ—радоваться.
ի՞նչ—какой?	որ—который.
դատարկ—пустой, ая, ое.	թէպէտ—хотя.
բան,-ի—вещь.	այնքան—столько, столь.
յիմարութիւն,-թեան—глупость, нелѣпость.	տեսքով-видный, красивый на видъ.
յիմարութիւն չէ՞—не глупо ли?	տեսք,-ի—видъ.
որ—что.	բայց—но.
այդքան—столь.	կշտացնող—сытный.
	կշտացնել—насытить.

Упражненіе четвертое.

ԿԱՐԱՊԸ, ՉՆԱՁՈՒԿԸ ԵՒ ԽԵՑԳԵՏԻՆԸ

(Лебедь, Щука и Ракъ)

Մի անգամ կարապը, խեցգետինը և Չնաձուկը փորձեցին մի բեռով սայլ տանել: Երեքն էլ մի լաւին լծուեցին[1]) սայլին և բոլոր ոյժերովը սկսեցին քաշել: Բեռը նրանց համար թէպէտ

---

[1]) Լծուել—по формѣ страдательный залогъ, а по смыслу средній; такихъ глаголовъ (կրաւորակերպ) весьма много въ армянск. языкѣ.

ծանր չէր, սակայն կարապը թռչում էր երկինք[2]), խեցգետինը յետ ցատքում, իսկ Ջնաճուկը դէպի ջուրը քաշում: Ո՛վ նրանցից արդար է, ով մեղաւոր՝ չը գիտենք[3]), բայց սայլը հիմա էլ նոյն տեղում է:

Страдательный залогъ (§ 14, II).

Լծել, —լծուել:

Вопросительное и относит. мѣстоименіе ով (§ 10, 4, b и 5).

Отрицательное спряженіе (§ 12, 2).

Չէի, չէիր, չէր. չէինք, չէիք, չէին:
Չը գիտեմ, չը գիտես, չը գիտէ:

Прилагательныя (§ 8).

Բոլոր ոյժերը, ծանր բեռ, արդար, մեղաւոր:

Կարապ,-ի—лебедь.
խեցգետին,-ի—ракъ.
շնաճուկ,-ի—щука.
մի անգամ—разъ, однажды.
փորձել—пробовать, попытаться.
բեռ,-ի—поклажа.
սայլ,-ի—возъ, повозка.
տանել—везти.
երեքն էլ—всѣ трое.
միասին—вмѣстѣ.
լծել—впрягать, запрягать.
լծուել—впрягаться.
բոլոր—весь, вся, все.
ոյժ,-ի—сила.
բոլոր ոյժով—изо всѣхъ силъ, всѣми силами.
սկսել—начать.
քաշել—таскать, везти.
համար—ради, для.
նրանց համար—для нихъ.
ծանր—тяжелый.
սակայն—но.
թռչել—летать.
երկինք—небо.
յետ—назадъ.
ցաթքել—ползти.
դէպի—къ.
ջուր—вода.
քաշել—тянуть.
ով—кто.
նա—онъ.
արդար—правый.
մեղաւոր—виновный.
չը գիտենք—не знаемъ.
հիմա էլ—и теперь.
նոյն—тотъ, самый.
տեղ,-ի—мѣсто.
նոյն տեղումը—на томъ же мѣстѣ

[2]) Երկինք—въ смыслѣ обстоят. мѣста—къ небу.—[3]) Չը գիտեմ, գիտեմ, գիտենալ—недостаточный глаголъ (см. § 18, 6).

Упражненіе пятое.

ԳԻՒՂԱՑԻՔ ԵՒ ԳԵՏԸ

(Крестьяне и рѣка).

Գիւղացիք համբերութիւնից կտրած[1]), որ գետակները[2]) ու առուակները[2]) բարձրանալիս[3]) անչափ վնաս են տալիս[4]) իրանց՝ դանգատ գնացին մեծ գետին, որի մէջ թափւում են այն գետակներն ու առուակները: Շատ իրաւացի դանգատներ ունէին նրանք. մի տեղ աշնանացանքները քանդուած էին, միւս տեղ ջրաղացները քշած[1]), իսկ խեղդուած անասուններն անթիւ էին:

Այն-ինչ մեծ գետը հոսում էր հանդարտ, չը նայած իր մեծութեանը և փարթամութեանը: Նրա ափերին[5]) շատ քաղաքներ կան, բայց ոչ ոք լսած չէ[6]) նրա մասին, որ այդպիսի փորձանքներ բերած լինի: Հաւանական է, որ մեծ գետը կը սաստէ առուակներին և գետակներին:

Բայց երբ մեր գեղջուկները[7]) մօտեցան մեծ գետի ափին և լաւ դիտեցին՝ տեսան, որ իրենց կորստի կէսը մեծ գետն էր տանում:

Ոչ ոք неопредѣленное мѣстоименіе (§ 10, 6).

Գետ,-ի—рѣка.
համբերութիւն,-թեան—терпѣніе.
համբերութիւնից կտրուել—выйти изъ терпѣнія.
գետակ,-ի—рѣчка.
առուակ,-ի—ручеекъ.
բարձրանալ—подняться.
անչափ—безмѣрно, чрезмѣрно.
վնաս,-ի—вредъ.
վնաս տալ—причинить вредъ.
գանգատ,-ի—жалоба.
գանգատ գնալ—идти съ жалобой, жаловаться.
մէջ—въ.
թափուել—впадать, влиться.
իրաւացի-справедливый,умѣстный.

[1]) Համբերութիւնից կտրած, потерявшіе терпѣніе, выведенные изъ терпѣнія; կտրած, քշած—прич. прош. дѣйствительное, но часто употребляется въ смыслѣ страдательнаго (=կտրուած).—[2]) Գետակ, առուակ, начало гет, առու. ակ—суффиксъ уменьшит. существительныхъ.—[3]) Բարձրանալիս дѣепричастіе—поднимаясь, разливаясь.—[4]) Տալիս են (տալ) неправ. глаголъ (см. § 17, 3).—[5]) Ափերին—по берегамъ, на берегахъ.—[6]) Լսած չէ=լսել չէ.—[7]) Գեղջուկ, мужичекъ, сельчанинъ; ուկ суф. уменьшительн. и ласкат. существительныхъ.

ունենալ — имѣть.
աշնանացան,-ի--озимый посѣвъ.
քանդել —разорить; испортить.
միւս—другой.
ջրաղաց,-ի —водяная мельница.
քշել—снести.
խեղդել—утопить.
անասուն,-ի—животное, скотъ.
անթիւ—безчисленный.
այն-ինչ—между тѣмъ.
մեծ —большой, ая, ое.
հոսել —течь.
հանդարտ — тихо.
չը նայած—не смотря.
մեծութիւն,-թեան —величина, громадность.
փարթամութիւն,-թեան —пышность.
ափ,-ի —берегъ.
կայ—существуетъ.
ոչ-ոք—никто.
մասին—о, объ.
նրա մասին—о ней, о немъ.
այդպիսի—такой.
փորձանք,-ի —бѣдствіе, бѣда; փորձանք բերել-причинить бѣдствіе.
հաւանական է—вѣроятно.
սաստել—настращать, наказать.
մեր —нашъ.
գեղջուկ,-ի —крестьянинъ, сельчанинъ, мужичекъ.
մօտենալ--подойти, приблизиться.
լաւ —хорошо.
դիտել—глядѣть, смотрѣть.
կորուստ,-ի —потеря.
կէս,-ի—половина.

Упражненіе шестое.

ԽՈՋԸ ԿԱՂՆՈՒ ՏԱԿ

(Свинья подъ дубомъ).

Խոզը մի դարաւոր կաղնու տակ ուտում էր խոզկաղին: Կուշտ կերաւ, պրծաւ և քնեց: Յետոյ զարթեց, աչքերը բացեց, վեր կացաւ և դնչով[1]) սկսեց կաղնու արմատները քանդել: «Չէ որ դա վնասում է ծառին,—կաղնու վրայից ասեց նրան աղռաւը.—եթէ արմատները բաց անես՝ ծառը կարող է չորանալ»: «Թող չորանայ,—պատասխանեց խոզը.—դա ամենևին ինձ հոգս չէ. շատ քիչ օգուտ եմ տեսնում արմատից. թէկուզ իսկի էլ չը լինի, չեմ էլ ափսոսայ. միայն թէ խոզկաղինս անպակաս լինի, չէ որ ես դրանից եմ չաղանում»:

«Ասլերախտ,—ասեց նրան կաղնին,—թէ որ կարողանայիր դունչդ վեր բարձրացնել՝ աչքերովդ կը տեսնէիր, որ խոզկաղինը ինձ վրայ է բուսնում»:

[1]) Դունչ, դնչի, դնչեր. շուն, (շան), շներ. տուն, (տան), տներ. մարգարիտ, մարգարտի. ձուկ, ձկի. երկինք, երկնքի. ջուր, ջրի, ջրեր. կորուստ, կորստի. **правило:** при склоненіи существительныхъ ու и ի въ конечномъ закрытомъ слогѣ стягиваются въ косвенныхъ падежахъ въ полугласный ը и исчезаютъ; въ односложныхъ же словахъ ու и ի исчезаютъ и въ именительномъ, зват. и винительномъ множественнаго числа (сравни русск. отецъ род. от(е)ц-а; пѣвецъ, пѣв(е)ца).

Мѣстоименные корни (§ 11).

Դ ն չ ով-ը, աչքերով-ը:

Կաղնի,-ու—дубъ.
տակ—подъ.
դարաւոր —вѣковой.
ուտել—ѣсть.
կուշտ —сытно, досыта.
խոզկաղին,-ի—желудь.
պրծնել —кончить, окончить.
քնել—спать.
յետոյ—послѣ, потомъ.
աչք,-ի —глазъ.
բանալ—открыть, раскрыть.
վեր կենալ—подняться, встать.
դունչ, դնչի—рыло.
արմատ,-ի —корень.
չէ որ—вѣдь, не ...ли?.
ծառ,-ի—дерево.
ագռաւ,-ի—воронъ, ворона.
եթէ—если.
բաց անել—раскрывать, обнажать.
կարող է—можетъ.
չորանալ —сохнуть.
Թող —пусть!
ամենևին—нисколько, совсѣмъ.
հոգս,-ի—забота.
ինձ հոգս չէ—не забота мнѣ, не забочусь.
շատ քիչ—очень мало.
օգուտ,-գտի—польза.
թէկուզ—хоть бы.
իսկի —совсѣмъ, вовсе.
ափսոսալ —сожалѣть.
միայն թէ—только бы.
պակաս —недостача,-татокъ.
պակաս լինել—не доставать.
չաղանալ—жирѣть, от—.
ապերախտ—неблагодарный.
թէ որ—если-бы.
կարողանալ—мочь.
վեր—на верхъ, вверхъ.
բարձրացնել—поднять.
ինձ վրայ—на мнѣ.
բուսնել—расти.

Упражненіе седьмое.

ՁԿՆՈՐՍԻ ԵՒ ՁԿՆԻԿԻ ՀԵՔԵԱԹԸ

(Сказка о рыбакѣ и рыбкѣ).

I.

Կապոյտ ծովի ափին ապրում էր մի ծեր մարդ իր պառաւ կնոջ հետ: Ճիշտ երեսուն և երեք տարի նրանք բնակւում էին մի հին գետնատնում: Ծերը ցանցով ձուկ էր բռնում, իսկ պառաւը իր ճախարակը մանում: Մի անգամ ծերը ցանց գցեց ծովը. ցանցը մի լայն տիղմ հանեց: Նա երկրորդ անգամ ցանց գցեց ծովը. ցանցը դուրս եկաւ և հետը ծովային խոտ բերեց: Երրորդ անգամ նա ցանց գցեց ծովը. ցանցը դուրս հանեց մի ոսկէ ձկնիկ:

Ոսկէ ձկնիկը սկսեց աղաչել, մարդկային ձայնով խօսել: «Բաց թողէ ինձ, ծերուկ, գնամ ծովը. իմ փոխարէն ինչ թանկագին փրկանք կամենաս՝ կը վճարեմ»: Զարմացաւ ծերը և վախեցաւ: Երեսուն ու երեք տարի նա ձկնորս էր եղել և լսած չէր, որ ձուկը խօսէ: Բաց թողեց նրան և քաղցր խօսք ասեց: «Աստուած քեզ հետ, ոսկէ ձկնիկ. քո փրկանքը ինձ հարկաւոր չէ. գնա՛ քեզ համար կապոյտ ծովը, ազատ մանեկ այնտեղ»:

Ծերը տուն եկաւ ու պառաւին պատմեց իր տեսած մեծ հրաշքը: «Այսօր ես, ասեց նա, մի ձկնիկ բռնեցի, ոսկէ էր նա և ոչ հասարակ. մարդու ձայնով խօսում էր: Աղաչեց, որ բաց թողնեմ գնայ ծովը. թանկ փրկանք էր տալիս. ինչ որ

√ Ձկնիկ, начало ձուկ(ն), իկ (какъ и ուկ, ակ) частица уменьшительно-ласкат.—Կին, род. կնոջ (см. § 7, 1).—Ծեր—старикъ, պառաւ—старуха. Въ армянскомъ языкѣ нѣтъ вовсе родовыхъ окончаній, даже для обозначенія пола одушевленныхъ существъ; только въ немногихъ случаяхъ употребляется ուհի для показанія женскаго пола (напр. ուսանող—студентъ, ուսանողուհի—студентка).—Մարդ, род. и дат. ու, множ. число: մարդիկ, —դկանց,—դկանցից и т. д.—Հետ—съ, всегда ставится позади родительнаго падежа.—Գետնատուն род. գետնատան, склоняется, какъ տուն, տան, տներ:—Բերել, прош. сов, բերի и բերեցի (см. § 16, 5).—Թողնել неправ. гл. (см. § 17. 9).—Գալ (см. § 17 3).—Ասել (см. тамъ же 8).—Տալիս (тамъ же 4).

ուզէի՝ կը տար: Ես չը համարձակեցի փրկանք պահանջել և բաց թողի, գնաց կապոյտ ծովը»: Պառաւը յանդիմանեց նրան. «լիմար դու, տխմար. չը կարողացար մի փրկանք առնել ձկնիկից. դոնէ մի նոր տաշտ ուզէիր, մեր տաշտը բոլորովին ճեղքուել է»:

Ծերը գնաց ծովի ափը: Տեսաւ, ծովը մեղմ ծածանում էր: Սկսեց ոսկէ ձկնիկին կանչել: Եկաւ ձկնիկը և հարցրեց. «ի՞նչ ես ուզում, ծերուկ»: Ծերը գլուխ տալով պատասխանեց. «ողորմած եղիր, թագուհի ձկնիկ. իմ պառաւս չարացաւ վրաս, հանգիստ չէ թողնում ինձ. մի տաշտ է հարկաւոր նրան, մերը բոլորովին ճեղքուել է»: Ոսկէ ձկնիկը պատասխանեց. «մի տրտմիր, գնա՛ դորձիդ. Աստուծով դուք նոր տաշտ կունենաք»:

Ձկնորս,-ի—рыболовъ, рыбакъ.
Ձկնիկ,-ի—рыбка.
Հեքեաթ,-ի—сказка.
կապոյտ—синій.
Ծով,-ի—море.
բնակել—жить.
Ծեր—старый; старикъ.
մարդ,-դու—человѣкъ; мужъ.
պառաւ—старый; старуха.
կին, կնոջ—женщина; жена.
հետ—съ.
ճիշտ—ровно, точно.
տարի—годъ.
ապրել—жить.
հին—старый, ветхій.
գետնատուն,-տան—землянка.
ցանց,-ի—неводъ, сѣть.
բռնել—ловить.
ճախարակ,-ի—прялка.
մանել—прясть.
անգամ,-ի—разъ.
գցել—бросить.
միայն—только.
տիղմ, տղմի—тина.
հանել—достать, вынуть.
դուրս—вонъ, наружу.
դուրս գալ—выйти.
Ծովային—морской.
խոտ,-ի—трава.
բերել—принести.
ոսկէ—золотой.
աղաչել—молить, умолять.
մարդկային—человѣческій.
ձայն,-ի—голосъ.
խօսել—говорить.
Թողնել—оставить.
բաց—открытый.
բաց թողնել—выпускать.

Առնել—см. § 17, 7.—Աստուած, -ածու, -ծուց. употребительна иногда и древняя форма Աստուծոյ:—Տեսնել прош. сов. տեսայ, повел. տես:—Հարցնել, прош. сов. հարցրի (см. § 16, 4).

փոխարէն—взамѣнъ.
թանկագին—драгоцѣнный.
փրկանք,-ի—выкупъ.
կամենալ—желать.
վճարել—платить.
զարմանալ—удивляться.
վախենալ—бояться, испугаться.
լսել—слышать.
քաղցր—сладкій, пріятный.
խօսք—слово.
ասել—сказать.
Աստուած,-ծոյ—Богъ.
հարկաւոր—нужный.
ազատ—свободный;-но.
այնտեղ—тамъ.
ման գալ—гулять; -եկ—гуляй!
պատմել—разсказать.
հրաշք,-ի—чудо.
այսօր—сегодня.
հասարակ—простой.
ձայն,-ի—голосъ.
ուզել—хотѣть.
համարձակել—осмѣлиться.
պահանջել—требовать.
յանդիմանել—порицать, бранить.
չիմար—глупый, дуракъ.
տխմար,-ի—глупецъ.
առնել—взять, брать.
գոնէ—по крайней мѣрѣ.
նոր—новый.
տաշտ,-ի—корыто.
բոլորովին—совсѣмъ.
ճեղքուել—растрескаться, расколоться.
մեղմ—тихій;-хо, слегка.
ծածանել—колыхаться.
կանչել—звать.
հարցնել—спросить.
գլուխ, գլխի—голова.
տալ—дать.
գլուխ տալ—поклониться (головой).
պատասխանել—отвѣтить.
ողորմած—милостивый.
չարանալ—злиться, сердиться.
հանգիստ,-գստի—покой, спокойствіе.
տրտմել—печалиться.
գործ,-ի—дѣло.

II.

Ֆերը տուն վերադարձաւ: Պառաւը նոր տաշտ ուներ. բայց նա աւելի սկսեց բարկանալ մարդուն վրայ: «Չիմար մարդ, տաշտ ուզեցիր. մեծ բան արժէ տաշտը: Գնա՛ ձկնիկի մօտ, աղաչիր, մի խրճիթ ուզիր»:

Ֆերը գնաց ծովի ափը. կապոյտ ծովը պղտորուած էր: Սկսեց ոսկէ ձկնիկին կանչել: Եկաւ ձկնիկը և հարցրեց. «ինչ ես ուզում, ծերուկ»: Ֆերը գլուխ տուեց և ասաց. «ողորմած եղիր, թագուհի ձկնիկ. առաջուանից աւելի չարացել է պառաւս ու լինձ նեղացնում է: Չիմա էլ քեզնից խրճիթ է ուզում այդ չար կնիկը»: Ոսկէ ձկնիկը պատասխանեց. «մի՛ տրտմիր, ծերուկ, գնա՛ դորձիդ. Թող այդպէս լինի, դուք նոր խրճիթ կունենաք»:

Վերադարձաւ ձկնորսը իր գետնատունը. բայց գետնատան հետքն անգամ չէր մնացել: Նրա առջև կանգնած էր լոյս սենեակով մի խրճիթ, կտուրը սպիտակ ծխնելոյզով և բակը կաղնու փայտէ մեծ դարբասներով: Պատուհանի տակ պառաւը նըստած՝ էլ ինչ խօսքերով ասես մարդուն հայհոյում էր: «Չիմար լինես, շատ մեծ բան է, խրճիթ ունեցանք: Յետ դարձիր, խնդրիր ձկնիկին. չեմ ուզում հասարակ գեղջկուհի լինել. կամենում եմ տէհմական ազնուականուհի դառնալ:

Ֆերը կրկին կապոյտ ծովի ափը գնաց: Ծովն այս անգամ անհանգիստ էր: Սկսեց ոսկէ ձկնիկին կանչել: Եկաւ նա և հարցրեց. «ինչ ես ուզում, ծերուկ»: Ֆերը տուեց նրան ծերը և ասաց. «առաջուանից աւելի է չարացել պառաւս և նեղացնում է ինձ, ծերուկիս: Չէ ուզում գեղջկուհի լինել. ուզում է տէհմական ազնուականուհի դառնալ»: Ոսկէ ձկնիկը պատասխանեց. «մի՛ տրտմիր, գնա՛ տուն, Թող այդպէս լինի»: Ֆեր ձկնորսը տուն դարձաւ և ինչ է տեսնում: Մի բարձր պալատ. սրահում նստած է նրա պառաւը, հագած սամուրէ բաճկոնակ. գլխին դրած է դիպակէ գլխոց, վիզը զարդարած մարգարիտով. մատներին դրած է ոսկէ մատանիներ և հագած է կարմիր կօշիկ: Նրա առջև կանգնած են սպասաւորները, նրանց սաստում է պառաւը, մազերը քաշքշում:

Ֆերը մօտեցաւ իր պառաւին և ասաց. «բարև, տիկին ազնուականուհի. Հիմա սրտովդ եղա՞ւ»: Պառաւը բղաւեց նրա վրայ և հրամայեց, որ ախոռում ծառայէ:

Տուն—домой; տանը—дома, տանից—изъ дому.—Մարդուն վրայ—на своего мужа. Слово մարդ въ народномъ языкѣ обозначаетъ мужъ.

կնիկ (род. կնկան, отл. կնկանից, мн. կնիկները), нач. կին.—Փայտէ—деревянный.—Մատներին нач. մատ(ն). согласное ն выпало, но оно является въ множеств. числѣ (тоже ձկներ, գառներ и др.).

վերադառնալ—вернуться, возвратиться.
աւելի—болѣе.
բարկանալ—гнѣваться, сердиться.
արժել—стоить.
խրճիթ,-ի—хата.
պղտորել—мутить.
պղտորուել—мутиться, по—.
առաջուայ—прежній.
նեղացնել—мучить, притѣснять.
կնիկ, կնկան—женщина, жена.
այդպէս—такъ.
հետք,-ի—слѣдъ.
մնալ—остаться.
առջևը—впереди.
կանգնել—стоять.
լոյս—свѣтлый.
սենեակ,-ի—комната.
կտուր,-ի—крыша.
սպիտակ—бѣлый.
ծխնելոյզ,-ի—дымовая труба.
փայտ,-ի—дерево.
դարբաս,-ի—ворота.
պատուհան,-ի—окно.
հայհոյել—ругать, бранить.
խնդրել—просить.
գեղջկուհի—крестьянка.
կամենալ—желать.
տոհմական—потомственный, столбовой.
ազնուականուհի—дворянка.
դառնալ—превратиться.
կրկին—опять.
այս անգամ—въ этотъ разъ.
անհանգիստ—неспокойный.
չիմարանալ—оглупѣть.
բարձր—высокій.
ապարանք—хоромы.
սրահ—галлерея.
նստել—сидѣть.
հագնել—надѣвать.
սամուրէ—соболевый.
բաճկոնակ—кафтанъ.
դիպակէ—парчевой.
գլխոց,-ի—кичка.
վիզ, վզի—шея; վզին—на шеѣ.
զարդարել—украсить.
մատ,-ի—палецъ.
մատանի,-նու—кольцо, перстень.
դնել—класть; մատանի—надѣть кольцо.
կարմիր—красный.
կօշիկ,-շկի—башмакъ.
սպասաւոր,-ի—слуга.
մազ,-ի—волосъ.
քաշքաշել—таскать.
բարև—здравствуй!
տիկին,-ի—барыня, госпожа.
սրտով—по сердцу.
սիրտ, սրտի—сердце.
խոհ,-ի—конюшня.
ծառայել—служить.

III.

Անցնում է մէկ-երկու շաբաթ: Կրկին պառաւը մարդուն ոսկէ ձկնիկի մօտ է ուղարկում: «Գնա՛, գլուխ տուր ձկնիկին, ասա՛, որ ես էլ չեմ ցանկանում ազնուականուհի մնալ. ուզում եմ

Գնա՛, ասա՛—повелит. наклоненіе, см. § 2, 1, а.

ազատ թագուհի դառնալ»: Ծերը վախեցաւ և ասաց. «ինչ է եղել քեզ, կնիկ, խելքդ կորցրե՞լ ես. մէկ շէնք ու շնորհքիդ նայիր, նստել ու կանգնել չը գիտես, աշխարհը կը ծիծաղեցնես»: Կատաղեց պառաւը, ապտակեց ամուսնին և գոռաց. «ինչպէս համարձակւում ես, դռեհիկ, ինձ հետ վիճել, ինձ, տոհմական ազնուականուհուս հետ. գնա՛ ձկնիկի մօտ, պատուով ասում են քեզ. չես գնայ՝ ուժով կը տանեն»:

Ծերը կրկին գնաց ծովի ափը: Կապոյտ ծովը այս անգամ սևացել էր: Սկսեց ձկնիկին կանչել: Եկաւ նա և հարցրեց. «ինչ ես ուզում ծերուկ»: Ծերը գլուխ տալով ասաց. «ողորմած եղիր, թագուհի ձկնիկ. էլի իմ պառաւս գանգատւում է. հիմա էլ ազնուականուհի չէ ուզում լինել. ուզում է ազատ թագուհի դառնալ»: Ոսկէ ձկնիկը պատասխանեց. «մի տրտմիր, գնա՛, ասուածդ հետդ. պառաւդ թող թագուհի լինի»:

Ծերը տուն եկաւ և ինչ է տեսնում. առջևը մի արքայական պալատ է կանգնած. պալատում, տեսնում է, իր պառաւը թագուհու պէս սեղան է բազմել. ազնուականներ ու իշխաններ սպասաւորում են նրան, գինի ածում. գինին շաքարահացով անուշ է անում: Շուրջը կանգնած են ահեղ գինուորներ, ուսերին բռնած տապարիկներ: Ծերը նայեց և վախեցաւ. պառաւին մինչև ոտները գլուխ տուեց և ասաց. «բարև, ահեղ թագուհի, հիմա բաւակա՞ն է քեզ»: Բայց պառաւը վրան անգամ չը նայեց, հրամայեց որ աչքից հեռացնեն: Վրայ հասան իշխաններն ու ազնուականները և ծերին վզից բռնած դուրս տարան: Դռնից դուրս էլ վրայ թափան գինուորները և քիչ մնաց կացիններով կտոր կտոր անէին: Ժողովուրդն էլ վրան ծիծաղեց: Տեղն է քեզ, անդէտ ծերուկիդ, թող խրատ լինի, որ միւս անգամ տեղդ ճանաչես:

Սեղան բազմել—возсѣдать, сидѣть за столомъ.—Կտոր կտոր անել—изрубить въ куски, раскрошить.

IV.

Անցնում է կրկին մի-երկու շաբաթ: Պառաւը էլ աւելի կատաղում է: Պալատականներին մարդու ետևն է ուղարկում: Ֆտնում բերում են ծերին, և նրան ասում է պառաւը. «գնա՛ ձկնիկի մօտ և խնդրի՛ր, չեմ ուզում ազատ թագուհի, ուզում եմ ծովերի էլ տիրուհի դառնալ, ապրել ովկիանոս-ծովում, որ ինքը ձկնիկը ինձ սպասաւորէ, հրամանիս տակ լինի»:

Ծերը չը դիմադրեց, չը համարձակեց նրա խօսքին հակառակ խօսել և գնաց կապոյտ ծովի ափը: Տեսնում է, սև փոթորիկ է պատել ծովի երեսը: Կատաղի ալիքները ուռչում և ուռչում են, շարժւում ու գոռում: Կանչեց նա ձկնիկին: Լողաց դէպի նա ձկնիկը և ասաց. «ինչ ես ուզում, ծերուկ»: Ծերը գլուխ տուեց և ասաց. «ողորմի՛ր ինձ, թագուհի ձկնիկ. ինչ անեմ ես այդ անիծեալ պառաւին. հիմա էլ չէ ուզում ազատ թագուհի. ուզում է ծովերի էլ տիրուհի լինել, ովկիանոս-ծովում ապրել, որ դու էլ նրան ծառայես, հրամանին տակ լինես:

Ձկնիկը էլ չը խօսեց, միայն պոչը ջրի երեսին ցայտեց և սուզուեց ծովի խորքը: Ծերը երկար սպասեց, պատասխան չը ստացաւ և վերադարձաւ իր պառաւի մօտ: Նայեց՝ առջևը կանգնած է հին գետնատունը, պառաւը նստած է շեմքի վրա յ, իսկ նրա առջև ընկած է կոտրած տաշտը:

Անցնել—проходить.
շաբաթ,-ի—недѣля.
մօտ—возлѣ, къ, у.
թագուհի—царица.
ինչ է եղել քեզ—что съ тобою (случилось)?
խել.ք,-ի—умъ.
կորցնել—терять.
շէնք,-ի—строеніе, сложеніе.
շնորհ.ք,-ի—благообразіе.
կանգնել—стоять.
շէնք ու շնորհքիդ նայիր—смотри-ка на себя!
աշխարհ,-ի—свѣтъ, міръ.
ծիծաղեցնել—смѣшить.
կատաղել—обѣситься, взбѣситься.

Ուռչում և ուռչում են—таки, безпрестанно вздымались. Повторяемость, или многократность часто выражается повтореніемъ слова.

ապտակել—дать пощечину.
ամուսին,-սնի—супругъ,-га.
գոռալ—ревѣть, орать.
գուհիկ,-ի—мужикъ.
վիճել—спорить.
պատուով—честью.
ուժով—силой, насильно.
տանել—нести, вести.
սևանալ—чернѣть, по—.
գանգատել—жаловаться.
արքայական—царскій.
պալատ,-ի—дворецъ, палата.
սեղան,-ի—столъ.
բազմել—возсѣдать.
իշխանուհի,-հու—княгиня.
սպասաւորել—прислуживаться.
գինի—вино.
ածել—лить, наливать.
շաքարահաց—пряникъ; пирожное.
անուշ—сладкій; -անել—вкушать, услаждаться.
շուրջը—вокругъ.
ահեղ—грозный.
զինուոր,-ի—воинъ, солдатъ.
ուս,-ի—плечо.
բռնել—держать.
տապարիկ,-ի—топорикъ.
ոտ,-ի, ներ—нога.
մինչև ոտները—до ногъ.
վրան նայել—смотрѣть на него.
անգամ—даже, же.
հեռացնել—удалить.
վրայ հասնել—наброситься.
դուրս հանել—вывести.
դուռ, դռի, դռներ—дверь.
դռից դուրս—за дверьми.
քիչ մնաց—чуть было не, едва.
ժողովուրդ,-վրդի—народъ.
տեղն է—по дѣломъ, умѣстно.
անգէտ—несвѣдующій, невѣжда.
խրատ,-ի—наставленіе, урокъ.
տեղ,-ի—мѣсто.
ճանաչել—узнать, знать.

IV.

պալատական—придворный; царедворецъ.
ուղարկել—послать.
ետև—задъ; մարդուն ետևն ուղարկել—послать за мужемъ.
ովկիանոս,-ի—океанъ.
հրաման,-ի—приказъ; —նի տակ լինել—быть на посылкахъ, въ распоряженіи.
դիմադարձել—возражать, пререкословить.
հակառակ—противъ.
երես,-ի—лицо; поверхность.
երեսին—на поверхности.
սև—черный.
փոթորիկ,-րկի—буря.
պատել—покрыть.
կատաղի—бѣшеный.
ալի.ք,-ի—волна.
ուռչել—вздыматься.
շարժել—колыхаться, двигаться.
գոռալ—ревѣть, бушевать.
անիծեալ—проклятый.
պոչ,-ի—хвость.
ցայել—плескать.
սուզուել—нырнуть, нырять.
խոր.ք,-ի—глубь.
երկար—долго.
սպասել—ждать.
ստանալ—получить.

կտոր,-ի—кусокъ, կտոր կտոր անել—рубить на куски, изрубить. կոտրած—разбитый.

ԽՈՐԱՄԱՆԿ ԳԱՅԼԸ

(Хитрый Волкъ).

I.

Երեք եղներ միասին արածում էին դաշտում: Եղներից մէկը սպիտակ էր, մէկը կարմիր և մէկը սև:

Մի օր մի քաղցած գայլ մօտեցաւ սրանց և ուզում էր մէկին կամ միւսին վիրաւորել. բայց եղները քամակ քամակի տուին, ցոյց տուին գայլին իրանց սրածայր պոզերը: Գայլը տեսաւ, որ եղներին ոչ մի վնաս չէ կարող տալ, քանի որ նրանց մէջ միութիւն կայ. մտածեց երկպառակութիւն ձգել մէջները, միմեանցից բաժանել, որ կարողանայ ամեն մէկին ջոկ յաղթել:

—Բարև ձեզ, բարեկամներ, ասեց գայլը. ես չեմ եկել ձեզ վնաս տալու. ձեր պոզերն ինչո՞ւ էք իմ դէմ բռնում: Ես էլ ձեզ պէս չորս ոտ ունեմ, երկու ականջ, երկու աչք, մի պոչ, մի բերան, մի գլուխ. մի՞թէ կարելի բան է, որ նմանը նմանին վնաս տայ: Բացի սրանից դուք սուր-սուր պոզեր ունէք, ես չունեմ. ձեզնից ամեն մէկը մի ահագին դև է, իսկ ես ձեր պահապան շունն եմ. թողէք ձեզ մօտ կենամ, ձեզ հետ արածեմ. երեք չը լինենք՝ չորս լինենք, ինչ վնաս ունի:

Խորամանկ—хитрый.
եզ,-ի,-ներ—быкъ.
արածել—пастись.
մի օր—однажды.
քաղցած—голодный.
սա, սրա—этотъ.
վիրաւորել—ранить.
քամակ,-ի—спина, задъ.
քամակ քամակի տալ—стать спиной другъ къ другу; обороняться.
ցոյց,-ի—показъ.
ցոյց տալ—показать.
սրածայր—остроконечный.
պոզ,-ի—рогъ.
ոչ մի—никакой, ни одинъ.
քանի որ—пока.
միութիւն—единство.
երկպառակութիւն—раздоръ.
ձգել—бросить.

մէջ,-ի—средина, среда.
մէջները—въ ихъ среду, между ними.
միմեանցից—другъ отъ друга.
բաժանել—раздѣлить, разъединить.
ամեն մէկ—каждый.
ջոկ—отдѣльно, порознь.
յաղթել—побѣдить.
բարև ձեզ—привѣтъ вамъ, здравствуйте.
բարեկամ,-ի—другъ, пріятель.
գալ—придти.
չեմ եկել—я не пришелъ.
ինչո՞ւ—зачѣмъ?
դէմ—противъ.
պէս—подобно, какъ.
ականջ,-ի—ухо.
աչք,-ի—глазъ.
պոչ,-ի—хвостъ.
բերան,-ի—ротъ.
կարելի—возможный.
կարելի՞ բան է—возможная ли вещь, возможно ли?.
նման,-ի—подобный, похожій.
բացի—кромѣ.
սուր—острый.
սուր-սուր—острый (про многихъ)
դև,-ի—чортъ, чудовище.
ահագին—огромный, громадный.
հորթ,-ի—теленокъ.
յափ,-ի—мѣра; հորթի յափ—съ теленка.
համարել—считать.
պահապան—хранитель, защитникъ.
թողէք—дозвольте, допустите.
կենալ—остаться.
վնաս ունենալ—получить вредъ.
ինչ վնաս ունի—какой вредъ?

II.

Գայլի այս խօսքերի վրայ եղները միամտեցին և մի քիչ էլ փքուեցին իրանց պոզերովը, մանաւանդ երբ տեսան, որ գայլն էլ է արածում: Բայց գայլը փորի ցաւ ունէր. ոչ թէ արածում էր, այլ խոտերը պոկում, էլի վեր էր ածում, և եզներին խաբելու համար ցոյց էր տալիս, որ իբր թէ նրանց նման արածում է:

Վերջը, երբ սպիտակ եզը մի կողմ քաշուեց և սևն ու կարմիրը մի-ւս կողմը՝ գայլը մօտեցաւ ջուխտ եզներին և փըսփսաց նրանց ականջին:—Բարեկամներ, դուք երկար չէք կարող այս կանաչ խոտում արածել. սպիտակ եզն իր գոյնովը ձեզ փորձանքի մէջ կը ձգէ: Դուք ձեր գոյնովը ցերեկն էլ չէք երևում. իսկ սպիտակը գիշերն էլ լոյս է տալիս ճրագի նման: Ծաղկակոխները (ուզում է ասել գայլերը) շուտ կը տեսնեն նը-

բան և կը գան: Ներա պատճառով դուք էլ կընկնէք փորձանքի մէջ և կը պատժուէք:

—Բո՜—բո՜—բա՜—բա՜, զոչեցին եղները միաբերան, որով ուզում էին ասել՝ թէ մի՞թէ ճշմարիտ ես ասում:

—Իհարկէ, ասեց գայլը, ես ինչ օգուտ ունեմ սուտ ասելու. ես ձեր լաւութիւնն եմ ուզում, երդւում եմ, որ սուտ չեմ ասում:

—Մա՜—մա՜—մո՜—մո՜, ասեցին եղները, այսինքն՝ ինչ անենք ուրեմն, որ ազատուենք այդ փորձանքից:

—Ոչինչ հարկաւոր չէ, ասեց գայլը. դուք ձեզ համար արածեցէք այստեղ, ես կազատեմ ձեզ նրանից:

Եղները կամք տուին, և գայլը գնաց սպիտակի բակից բըռնեց: Սպիտակն իր օրհասական դոռոցով և բղբղոցով մխսներին օգնութեան կանչեց, թէ եկէք, եղբայրներ, սա գայլ է, մէկ օր էլ ձեր բակին կը չոգի: Իսկ սևն ու կարմիրը նրան չօգնեցին, այլ ուրախանալով ասացին. «քո հախն է, անպիտան, ինչո՞ւ դու սպիտակ ես և ոչ մեզ պէս կարմիր, կամ սև. դու քո անպիտան գոյնովդ մեզ էլ պիտի կրակի մէջ գցէիր»:

միամտել—успокоиться.
քիչ—немного, малость.
փքուել—раздуться, возгордиться.
մանաւանդ—особенно.
փոր,-ի—животъ, желудокъ.
ցաւ,-ի—боль.
փորի ցաւ ունենալ—имѣть заднюю мысль (буквально: имѣть боль въ животѣ).
պոկել—рвать.
վայր ածել—бросать внизъ.
խաբել—обмануть.
իբր թէ—какъ будто.
վերջ,-ի—конецъ; -ը—наконецъ.
կողմ,-ի—сторона.
քաշուել (մի կողմ)—удалиться въ сторону.
ջուխտ—парный, пара.
փսփսալ—шушукать; —ականջին—говорить на ухо.
կանաչ—зеленый.
խոտ,-ի—сѣно; կանաչ խ.—трава.
գոյն—цвѣтъ, масть.
փորձանք,-ի—опасность.
փորձանքի մէջ ձգել—ввергать въ опасность.
ցերեկ—день; -ը—днемъ.
երևալ—виднѣться.
գիշեր,-ուայ—ночь; -ը—ночью.
լոյս,-—свѣтъ; -տալ—свѣтить.
ճրագ,-ի—свѣтильникъ; свѣча.
ծաղիկ—цвѣтокъ.
կոխել—наступить ногой; топтать.
ծաղկ ակոխ—топтатель цвѣтовъ,

(эпитетъ волка) сѣрый.
շուտ—скоро.
գալ—придти.
ընկնել—пасть; —փորձանքի մէջ—подвергаться бѣдѣ.
պատժել—наказать.
գոչել—кричать, мычать.
միաբերան—единоустно.
մի՞թէ—неужели?
ճշմարիտ—правдивый; истинный; правда.
իհարկէ—конечно.
լաւութիւն—добро.
երդուել—божиться, клясться.
սուտ, ստի—ложь.
այսինքն—то есть.
ուրեմն—и такъ, слѣдовательно.
ազատուել—освободиться, избавиться.
ոչինչ—ничто, никакой.
հարկաւոր—нужный.
այստեղ—тутъ, здѣсь.
ազատել—освободить, избавить.
կամք,-ի—воля, согласіе; -տալ—дать согласіе, согласиться.
գնալ—пойти.
բնկնել—пасть; —փորձանքի մէջ—подвергаться бѣдѣ.
պատժել—наказать.
գոչել—кричать, мычать.
միաբերան—единоустно.
մի՞թէ—неужели?
ճշմարիտ—правдивый; истинный; правда.
իհարկէ—конечно.
լաւութիւն—добро.
երդուել—божиться, клясться.
սուտ, ստի—ложь.
այսինքն—то есть.
ուրեմն—и такъ, слѣдовательно.
ազատուել—освободиться, избавиться.
ոչինչ—ничто, никакой.
հարկաւոր—нужный.
այստեղ—тутъ, здѣсь.
ազատել—освободить, избавить.
գոռոց,-ի—ревъ, мычанье.
բղբղոց,-ի—хрипѣніе.
օգնութիւն—помощь.
կանչել օգնութեան—звать на помощь.
եղբայր,-բօր—братъ.
օգնել—помогать.
չոգել—сѣсть на колѣни; насѣсть.
բակի չոգել—наступать на горло, схватить за горло.
ուրախանալ—обрадоваться.
հալ,-ի—жалованіе, плата за; քո հախն է—по дѣломъ тебѣ.
անպիտան—негодный, негодяй.
կրակ,-ի—огонь; -ի մէջ գցել—ввергать въ огонь; подвергать опасности.

III.

Գայլն երբ որ հատեցրեց Սպիտակի միսը և նորից քաղցեց՝ մէկ օր էլ մօտեցաւ Սևին և փսփսաց ականջին.—Ինչո՞ւ ինչ կայ. ես անցեալ անգամ քեզ ոչինչ չասացի, որովհետև Կարմիրը մօտդ էր. բայց հիմա պարտք եմ համարում ասել, որ կարմիր գոյնը նոյնքան վնասակար է՝ ինչքան և սպիտակը: Միայն քո գոյնն է շահաւէտ, որ ոչ ցերեկն է երևում և ոչ գիշերը: Եկ ինձ լսիր և Թող Կարմրիցն ազատեմ քեզ: Այնուհետև դու մենակ կարածես, նրա բաժին խոտն էլ քեզ կը մնայ:

Սևուկը կամք տուեց, և գայլը գնաց Կարմրի բակիցը բռնեց: Կարմիրն աղաղակեց և Սևուկին օգնութեան կանչեց ասելով.

—Արի, օգնիր ինձ, սպանենք այս կեղծաւորին, թէ չէ՝ մէկ օր էլ քո բկին կը չոգի։

Սևուկը հեռու կանգնած, փորն ուռցրած, պողերը չարդախ արած՝ տեսնում է իր ընկերի մահը և ուրախանալով ասում. «քո հաչն է. ինչո՞ւ դու էլ ինձպէս սև չես. քո անպիտան կարմիր գոյնովդ ինձ էլ պիտի կրակի մէջ գցէիր։ Այսուհետև քո բաժին խոտն էլ ինձ կը մնայ. ես մենակ կուտեմ և աւելի կը գիրանամ»։

Մի քանի օրից յետոյ անկուշտ գայլը Կարմրի միսը հատեցրել էր և կրկին քաղցել։ Ուտեցաւ Սևուկին և ասեց.

—Բարեկամ, ախորժակս բացուել է, էլի միս է ուզում սիրտս։ Ասում են, եթէ ատամներդ սև եղի կաշուն քսես՝ իսկոյն կը կշտանաս, էլ օրումդ չես քաղցի։ Ուտածեպի, որ սրբանից լաւ բան ինչ կը լինի։ Կերթամ, ասացի, ատամներս մեր Սևուկի կաշուին կը քսեմ և կը կշտանամ. նա էլ այսուհետև այլ ևս երկիւղ չի ունենայ ինձնից, և մենք աւելի սիրով կապրենք։

—Բո՛—հո՛մ—հո՛մ, ասեց Սևուկը, որ նշանակում է, թէ այդ ինչ լաւ բան ես ասում։ Ճշմարիտ որ միշտ կասկածով եմ նայում քեզ վրայ. բայց որ կուշտ լինես, ինչ ասել կուզէ, որ էլ ինձ վնաս չես տալ։ Ահա՛ իմ կաշին, ատամներդ վրան քսիր՝ ինչքան կամենում ես։

—Չնորհակալ եմ, բարեկամ, շատ շնորհակալ, որ այդքան բարի ես. միայն խնդրում եմ, որ մի րոպէ աչքերդ փակես, եթէ ոչ կաշիդ չի ազդի ատամներիս վրայ. այսպէս են ասում, ես ինքս էլ չը գիտեմ թէ ինչու։

Սևուկն աչքերը փակեց... և մինչև այսօր էլ դեռ փակուած են։

Երբոր—когда.
հատեցնել—истощить, окончить.
միս, մսի—мясо.
նորից—снова.
քաղցել—проголодаться.
գիտենալ—знать.
անցեալ—прошлый, прошедшій.
անգամ,-ի—разъ.
որովհետև—потому что.
մօտդ—возлѣ тебя.

պարտք,-ի—долгъ.
պարտք համարել—считать долгомъ.
նոյնքան—столько же.
վնասակար—вредный.
շահաւէտ—полезный, выгодный.
եկ (отъ գալ)—иди; եկ լսիր—послушай-ка.
թող—пусть (отъ թողնել).
կարմիր,-մրի—красный.
ազատել—освободить.
այնուհետև—послѣ того.
մենակ—одинокій, одинъ, единственный.
բաժին,-ժնի—доля, порція.
սևուկ—черненькій.
աղաղակել—завопить, закричать.
կեղծաւոր—лицемѣрный,-ръ.
հեռու—далекій, далеко, вдали.
ուռցնել—раздуть.
փոր,-ի—брюхо, животъ.
չարդախ անել—поднять вилами (рога), оттопырить.
ընկեր,-ի—товарищъ.
մահ,-ի—смерть.
այսուհետև—послѣ этого.
գիրանալ—жирнѣть.
մի քանի օրից յետոյ—спустя нѣсколько дней.
անկուշտ—ненасытный.
ախորժակ,-ի—аппетитъ.
բացուել—открыться.
ախորժակը բացուել է—разыгрался аппетитъ.
սիրտ, սրտի—сердце.
ատամ,-ի—зубъ.
կաշի—кожа, шкура.
քսել—тереть; мазать.
իսկոյն—сейчасъ, тотчасъ.
կշտանալ—насытиться.
օր, օրուայ—день.
օրումդ—въ вѣкъ твой, въ жизнь твою.
լաւ—хорошій.
երթալ—пойти, уйти.
այլ ևս—болѣе.
երկիւղ,-ի—боязнь; ունենալ—бояться.
սէր,-ի и սիրոյ,-րուց—любовь.
սիրով—дружелюбный; -но, мирно.
ապրել—жить.
նշանակել—значить, обозначить.
միշտ—всегда.
կասկած,-ի—подозрѣніе; -ծով—подозрительно.
կուշտ—сытый.
ուզել—хотѣть; ինչ ասել կուզէ—что и говорить.
ահա՛—вотъ.
շնորհակալ—благодарный; -եմ—благодарю.
բարի—добрый.
րոպէ,-ի—минута; մի—на минуту.
աչք,-ի—глазъ.
փակել—закрыть.
եթէ ոչ—а то, не то.
ազդել—вліять, дѣйствовать.
ինքը—самъ.
ինչու—почему.
այսօր—сегодня; մինչև—до сегодня.
դեռ—пока

Упражненіе девятое.

Отрывки изъ исторіи.

(Легендарный періодъ).

I.

Հայոց ազգի հնագոյն աւանդութիւնը այսպէս է պատմում Հայաստանի ծագման մասին։ Յաբեթի թոռներից մէկը, Հայկ անունով, հաւաքում է իր որդիներին և թոռներին, թուով մօտ երեք հարիւր հոգի, և Բաբելոնի կողմերից դիմում է Արարատեան երկիրը և մի բարձր դաշտավայրի վրայ հաստատում իր բնակութիւնը։ Այն երկիրը, ուր առաջին անգամ ոտք դրեց Հայկը իր տնով ու տեղով՝ կոչուեց Հարք։ Ճանապարհին Հայկը նուաճում էր բոլոր ցեղերին, շատերն էլ ինքնակամ հնազանդում էին նրան, և այսպէս նա ընդարձակում էր իր երկիրը։

Երբ այս մասին լսեց Բաբելոնի Բէլ կամ Նուն անով պետը՝ պատգամ ուղարկեց նրան, ասելով, — բնակեցար սառնամանիքի մէջ. լաւ կանես, որ քո հպարտութիւնը մեղմացնես և գաս հանդիստ ապրես իմ ընդարձակ տէրութեան մէջ, ուր որ կամենաս»։ Հայկը խիստ պատասխանով յետ դարձրեց պատգամաւորներին Բաբելոն։ Զայրացաւ Բէլը Հայկի դիմադարձութեան վրայ, ժողովեց իր խառնիճաղանճ զօրքը և գնաց զէնքով հնազանդեցնելու նրան։ Այս որ

Հայոց ազգը — армянскій народъ: *Հայոց* — род. над. множ. числа древняго склоненія (нач. *Հայ*); въ настоящее время эта форма имѣетъ значеніе прилагательнаго (ср· *յունաց թագաւորը* — греческій король; *ռուսաց լեզու* — русскій языкъ и т. д.).—*Հնագոյն* — древнѣйшій (начало—*հին*) см. § 8, II, 2.—*Անունով* - по имени.—*Մօտ երեք հարիւր հոգի* — около трехъ сотъ *ծայր* количественное числит. употребляется какъ прилагательное и не вліяетъ на опредѣляемое существительное.—*Տնով ու տեղով* — со всѣмъ имуществомъ.—*Որ... գաս... ապրես* — наст. сослагат, имѣющее значеніе условія (хорошо сдѣлаешь, если умѣришь свою гордость и придешь, поселишься...).

լսեց Հայկը՝ ժողովեց իր սակաւաթիւ ցեղը և աներկիւղ՝ թշնամու առաջ գնաց։ Հասնելով մի ծովակի, որի ջուրը աղի է՝ քիչ կանգ առաւ, իր զունդը կարգաւորեց և յորդորեց, որ քաջութեամբ կռուեն, որպէս զի կամ յաղթեն և ստրկութիւնից ազատ մնան, կամ մեռնեն և միայն այս կերպով բռնաւորը իրենց ստացուածքին և երկրին տէր լինի։ Երկու կողմը միմեանց պատահեցին մի դաշտում, որ շրջապատուած էր բարձր լեռներով, և կատաղաբար յարձակուեցին միմեանց վրայ։ Հայց երկու կողմն էլ անպարտելի մնացին։ Այս անակընկալ դիպուածից զարհուրած՝ Բէլը մտածեց յետ քաշուել, մինչև որ իր բոլոր բազմութիւնը հասնէ և նորից պատերազմ սկսէ։ Այս միջոցին Հայկը, որ միայն իր ցեղի ազատութիւնն էր աչքի առաջ՝ մօտեցաւ Բաբելոնեան հսկային և իր նետը հասցրեց նրա դահապատ կուրծքին. բռնաւորն ընկաւ անկենդան, և նրա զօրքը ցիր ու ցան եղաւ։ Սրանից յետոյ Հայկ իր իրեններով վերադարձաւ Հարք, ուր Բէլի մարմինը մի բարձր առղ թաղել տուեց, որ ապագայ սերունդները միշտ աչքի առաջ ունենան իր քաջութեան գործը։

Ահա այս կերպով սկիզբ առաւ այն ազգութիւնը, որ իր տոհմապետի անունով կոչուեց Հայ, իսկ երկիրը Հայաստան կամ Հայոց աշխարհ։

Հայ,-ի—армянинъ.
Հայոց—армянскій.
ազգ,-ի—нація, народъ.
հին—старый, древній.
աւանդութիւն—легенда.
այսպէս—такъ, такимъ образомъ.
Հայաստան,-ի—Арменія.
Ծագում,-ի и *-գման*—происхожденіе.
Յաբեթ,-ի—Іафетъ.
Թոռ,-ի,-ներ—внукъ.
Հայկ,-ի—Г'айкъ.

Զայրացաւ—разгнѣвался, разсердился (нач. *զայրանալ*—§ 16, II, 1).—*Քաջութեամբ*—храбро—инструм. падежъ съ древнимъ окончаніемъ, (нач. *քաջութիւն*); съ окончаніемъ *թեամբ* весьма часто изъ существительныхъ образуются нарѣчія (въ предложеніи обст. обр. дѣйствія).—*Միմեանց վրայ*—другъ на друга (*միմեանց* соотносит. мѣстоим.—см. § 10, 7).—*Իրեններով*—со своими (людьми); *իրենը*—притяжат. мѣстоименіе, употребленное въ смыслѣ существительнаго (§ 10, 3).—*Թաղել տուեց*—велѣлъ похоронить.

անուն, ուան и -ի—имя.
հաւաքել—собирать.
որդի—сынъ.
թիւ, թուի, թուեր—число.
մօտ—около, съ.
հոգի,—душа.
երեք հարիւր—триста.
Բաբելոն,-ի—Вавилонъ.
դիմել—направляться.
Արարատեան—Араратскій.
երկիր,-կրի—страна, земля.
դաշտավայր,-ի—равнина.
հաստատել—утвердить, основать.
բնակութիւն—жилье, житье.
ուր—гдѣ.
առաջին—первый.
ոտք,-ի—нога; ·դնել—вступить (ногой).
կոչել—звать, называть.
Հարք—Г'арк'ъ.
նուաճել—покорять.
ցեղ,-ի—родъ.
շատերը—многіе.
ինքնակամ—добровольно.
հնազանդել—покоряться.
ընդարձակել—расширить.
Բէլ,-ի—Бэлъ.
կամ—или.
Ներրովթ,-ի—Нимротъ.
պետ,-ի—вождь, глава.
պատգամ,-ի—посланіе.
սառնամանիք,-ի—стужа; холодная страна.
լաւ անել—поступать хорошо.
հպարտութիւն—гордость.
մեղմացնել—смягчить.
ընդարձակ—пространный.
տէրութիւն—государство.
ուր որ—гдѣ; гдѣ бы ни.
խիստ—строгій, суровый.
պատասխան,-ի—отвѣтъ.
յետ դարձնել—вернуть назадъ, возвратить.
պատգամաւոր,-ի—посланникъ.
զայրանալ—гнѣваться.
դիմադարձութիւն--сопротивленіе.
խառնիճաղանճ—сбродный, безпорядочный.
զօր.ք,-ի—войско.
զէն.ք,-ի—оружіе.
հնազանդեցնել—покорить, подчинить.
ժողովել—собрать.
սակաւաթիւ—малочисленный.
աներկիւղ—безбоязненный;-но.
թշնամի—врагъ, непріятель.
առաջ—предъ; впредъ.
հասնել—достичь, дойти.
Ծովակ,-ի—маленькое море, озеро.
աղի—соленый.
քիչ—немного.
կանգ առնել—пріостановиться.
գունդ, գնդի—отрядъ, войско.
կարգաւորել—приводить въ порядокъ.
յորդորել—побуждать.
քաջութեամբ—храбро.
կռուել—драться.
որպէսզի—чтобы.
ստրկութիւն—рабство.
մեռնել—умереть.
կերպ,-ի—способъ, образъ.
բռնաւոր,-ի—тиранъ.
ստացուած.ք,-ի—имущество.

տէր, տիրոջ—господинъ, хозяинъ.
պատահել—встрѣчать,—ся.
դաշտ,-ի—поле.
շրջապատել—окружить.
լեռ,-լ,-ներ—гора.
կատաղաբար—бѣшено.
յարձակուել—броситься, напасть.
անպարտելի—непобѣдимый.
անակնկալ—неожиданный.
դիպուած,-ի—случай, совпаденіе.
զարհուրել—ужаснуться.
յետ քաշուել—отступить.
բազմութիւն—множество, толпа.
պատերազմ,-ի—война.
միջոց,-ի—промежутокъ (времени), моментъ.
ազատութիւն—свобода.
ունենալ աչքի առաջ—имѣть въ виду.
բաբելոնեան—вавилонскій.
նետ,-ի—стрѣла.
նետը հասցնել—поразить стрѣлой.
զրահապատ—покрытый доспѣхами.
կուրծք,-ի—грудь.
ընկնել—пасть.
անկենդան—безжизненно.
ցիր ու ցան—разсѣянный разбросанный; —լինել—разсѣяться.
մարմին,-մնի—тѣло.
թաղել—хоронить.
ապագայ—послѣдующій,грядущій
սերունդ,-ի—поколѣніе,потомство
քաջութիւն—храбрость.
սկիզբ, սկզբի—начало.
ազգութիւն—нація, національность.
տոհմապետ,-ի—родоначальникъ.
աշխարհ,-—земля, страна.

II.

Հայկի յաջորդները հետզհետէ սկսեցին աճող ժողովրդի պիտոյքները լրացնել, ընդարձակելով իրենց երկիրը դէպի Հիւսիս: Ճանաչելով մէկ ընդհանուր նահապետի գերիշխանութիւնը՝ ամեն ցեղ իր ցեղապետի անմիջական իշխանութեան տակ էր գտնւում: Հետզհետէ տարածուելով՝ հայերը սկսեցին Հարևան ազգերի ու ժողովուրդների հետ շփուել և ընդհարուել: Հարևան ցեղերը՝ արևելքից Մարացիք, Հարաւից Ասորեստանցիք և արևմուտքից Կասպատովկացիք, սկսեցին Հայկի երկիրը ոտնակոխ անել: Հարկաւոր էր մի անձ, որ ժողովէր ե-

---

ընդարձակելով—расширяя; ճանաչելով—признавая; оба инстр. пад. неопред. наклоненія, которое, какъ существит. форма глагола, имѣетъ полное склоненіе (по образцу II ск. род. ընդարձակելու, отд. ընդարձակելուց, мн. ընդարձակելները и т. д.). По русски этимъ формамъ соотвѣтствуютъ отглагольныя существительныя и нарѣчія.

կրի ներքին զօրութիւններն և հարևանների ասպատակութիւնների առաջն առնէր: Այս բախտը վիճակուեց Արամ նահապետին:

Արամի առաջին գործն եղաւ Հայաստանի այլ և այլ ցեղապետներին հաւաքել իր դրօշակի և իշխանութեան տակ: Այս ցեղապետների օգնութիւնով Հայաստանի զանազան կողմերից ժողովեց յիսուն հազար քաջ երիտասարդներ, որոնք մինչև այն ժամանակ իրենց նետ ու աղեղը միայն որսորդութեան մէջ էին գործ դրել:

Առաջ Արամը իր զօրութիւնը ուղղեց Նիւքար Մադէս պատերազմասէր Մարի դէմ, որ Հայաստանի արևելեան սահմանները ասպատակել և ժողովրդի վրայ հարկ էր դրել: Արամը դիշերով յանկարծակի յարձակուեց Նիւքարի վրայ, նրա զօրքը ջարդեց, իրեն էլ բռնեց, Արմաւիր բերեց և սպրսպի մի բարձր աշտարակի վրայից ոդ-ոդ ճակատին երկաթէ ցից խփել տուեց, որպէսզի Հայաստանի թշնամիները տեսնեն և խրատուեն: Իսկ Նիւքարի կալուածների վրայ հարկ դրեց:

Սրանից յետոյ Արամը իր զօրքով գնաց հարաւային կողմերը, ուր Բարշամ անունով ասորի իշխանը բռնանալով՝ շատ էր նեղացնում հայերին: Արամը նրա եաւիից ընկնելով՝ զօրքը ցրուեց և մինչև Ասորեստանի լեռները փախցրեց, ուր Բարշամը Արամի դինակիրներին պատահելով՝ սպանուեց նրանցից: Արամը նրա երկիրների մեծ մասի վրայ էլ հարկ դրեց:

Երբ այսպէս արևելեան և հարաւային կողմերից իր հայրենիքը ապահովեց՝ Արամը իր ուշքը դարձրեց արևմտեան սահմանների վրայ և մի մխիթ յղացաւ—Հայաստանի սահմանները այս կողմից ընդարձակել, որով հայ ժողովուրդը երկու

Յիսուն հազար երիտասարդներ—50,000 юношей.—Գիշերով—ночнымъ временемъ, ночью.—Ասպատակել, հարկ էր դրել—давнопрошедшія времена; при первомъ глаголѣ подразумѣвается էր: —Ողջ ողջ—заживо.—Խփել տուեց—велѣлъ прибить.—Փախցրեց—обратилъ въ бѣгство, прогналъ (нач. փախցնել—§ 16, II, 4). Սպանուեց նրանցից—былъ убитъ имъ: при стадат. залогѣ дѣйст. лицо ставится въ отлож. падежѣ.

մեծ ծովերի պիտի մօտենար, Պոնտոսին (Սև ծով) և Միջերկրականին: Այս ծովերի մէջ եղած տարածութիւնը, որ յետոյ Փոքր Ասիա կոչուեց՝ բռնուած էր զանազան ցեղերով, որոնց մէջ նշանաւոր էին Կապադովկացիք, Պայապիս անունով զօրաւոր իշխանի առաջնորդութեան տակ: Պայապիսն Արամի դիտաւորութիւնը զուշակելով՝ մեծ պատրաստութիւնով մօտեցաւ Հայոց սահմաններին: Արամը քառասուն հազար հետևակ և երկու հազար ձիաւոր զօրքով յարձակուեց նրա վրայ, յաղթեց նրան ու Միջերկրական ծովի կղզիներից մէկը փախցրեց:

Այս երևելի իշխանը առաջին անգամ ստիպեց Հայերին՝ ցեղական կեանքից հրաժարուել, և երկրի ներքին զօրութիւնները կենդրոնացնելով՝ մի պատկառելի տէրութիւն կազմեց, որով ոչ միայն իր հարեևնիքը օտարական ասպատակութիւններից ազատեց, այլ և նրա սահմաններն ընդարձակեց: Իր տիրապետած երկրի անբնակ ու ամայի տեղերը զաղթական ժողովուրդներով լցրեց, կարգաւորեց ու շէնացրեց: Հայերը շրջակայ թշնամիների յարձակումներից ապահովուած՝ սկսեցին յարաբերութիւններ կապել՝ արևելքից Մարացոց հետ, հարաւից Ասորեստանցոց ու Բաբելացոց հետ, իսկ արևմտեան կողմից Փոքր Ասիայի ժողովուրդների հետ: Սրանից բնականաբար պէտք է առաջանար զործունէութիւն երկրի մշակման մէջ և վաճառականական հաղորդակցութիւններ դրացի ազգերի հետ. այնպէս որ Ասիայի ազգերը Արամի օրերում սկսեցին ճանաչել Հայերին և այս նահապետի անունով Հայոց երկիրը Արմենիա կոչեցին, իսկ ազգն—Արմէն:

Յաջորդ,-ի—преемникъ.
հետզհետէ—постепенно.
աճել—расти.
պիտոյք,-ի—потребность, нужда.
լրացնել—пополнить, удовлетворить.
հիւսիս,-ի—сѣверъ.
ճանաչել—знать; признать.

Մօտեցաւ—прош. сослагат. (приближался бы къ двумъ морямъ).—Լցրեց—пополнилъ, поселилъ (нач. լցնել).—Բնականաբար—естественно (производное нарѣчіе отъ прилагат. բնական).—Արամի օրերում—въ дни, въ вѣкъ Арама.

Նահապետ,-ի—родоначальникъ племени, патріархъ.
ընդհանուր—всеобщій, общій.
գերիշխանութիւն—верховенство.
տոհմ,-ի—родъ, колѣно.
ցեղապետ,-ի—глава рода, родоначальникъ.
անմիջական—непосредственный.
իշխանութիւն-господство, власть.
գտնուել—находиться.
տարածուել—распространяться.
հարևան—сосѣдній; сосѣдъ.
շփուել—соприкасаться.
ընդհարուել—сталкиваться.
արևելք,-ի—востокъ.
մարացի или մար—мидіецъ (курдъ).
հարաւ,-ի—югъ.
ասորեստանցի—ассирянинъ.
արևմուտք—западъ.
կապադովկացի—каппадокіецъ.
ոտնակոխ անել—топтать ногами, разорять.
անձ,-ի—лицо, личность.
ներքին—внутренній.
զօրութիւն—сила.
ասպատակութիւն—набѣгъ.
առաջն առնել—пресѣчь, предупредить.
բախտ,-ի—счастіе.
վիճակուել—выпасть на долю, достаться.
այլևայլ—разный.
դրօշակ,-ի—знамя.
զանազան—различный.
յիսուն հազար—пятьдесятъ тысячъ
քաջ—храбрый.
երիտասարդ,-ի—молодой человѣкъ, юноша.
ժամանակ—время.
նետ,-ի—стрѣла.
աղեղ—лукъ.
որսորդութիւն—охота.
գործ դնել—употреблять.
առաջ—сперва, прежде.
ուղղել—направить.
Նիւքար Մադէս,-ի—Нюк'аръ Мадесъ.
պատերազմասէր—воинственный.
սահման,-ի—граница, предѣлъ.
ասպատակել—дѣлать набѣгъ.
հարկ,-ի—дань, подать; —դնել—наложить дань.
գիշեր, -ուայ—ночь; գիշերով—ночью.
յանկարծակի—внезапно.
ջարդել—рубить, истребить.
բռնել—схватить, ловить.
Արմաւիր,-ի—Армавиръ (городъ).
բերել—привести, принести.
պարիսպ,-րսպի—городская стѣна, ограда.
աշտարակ,-ի—башня.
ողջ—живой; ողջ-ողջ—заживо, живымъ.
ճակատ,-ի—лобъ.
երկաթէ—желѣзный.
ցից, ցցի—колъ.
խփել—бить, вбить.
խրատուել—научиться.
կալուած,-ի—владѣніе, помѣстіе.
հարաւային—южный.
Բարշամ,-ի—Баршамъ.
ասորի—сирійскій; сиріецъ.
իշխան,-ի—князь, правитель.

բռնանալ—тиранить.
նեղացնել—тѣснять, протѣснять.
ետևից ընկնել—гнаться за кѣмъ, преслѣдовать.
ցրուել—разсѣять.
փախցնել—обратить въ бѣгство.
զինակիր,-կրի - оруженосецъ.
պատահել—встрѣчаться.
սպանել—убить.
մաս,-ի—часть.
արևելեան—восточный.
հայրենիք,-ի—отечество.
ապահովել—обезопасить.
ուշք,-ի—вниманіе.
միտք, մտքի—мысль.
յղանալ—беременѣть.
միտք յղանալ—возымѣть мысль.
երկու—два.
Պոնտոս,-ի—Понтъ.
Միջերկրական (ծով)—Средиземное море.
տարածութիւն—пространство.
Փոքր Ասիա—Малая Азія.
կոչուել—называться.
բռնել—держать; занимать.
նշանաւոր—замѣчательный.
Պայապիս—Пайанисъ.
զօրաւոր—сильный, могущественный.
առաջնորդութիւն—предводительство.
դիտաւորութիւն—замыселъ, намѣреніе.
գուշակել—предугадать.
պատրաստութիւն—подготовка, приготовленіе.
հետևակ—пѣшій.
ձիաւոր—конный, верховой.
կղզի—островъ.
երևելի—знаменитый.
առաջին անգամ—въ первый разъ.
ստիպել—заставить, принудить.
ցեղական—родовой.
կեանք,-ի—жизнь; бытъ.
ցեղական կեանք—родовой бытъ.
հրաժարուել—отказаться.
կենդրոնացնել—сосредоточить.
պատկառելի—почтенный; значительный, сильный.
կազմել—образовать.
օտարական—чужестранный, чужеземный.
տիրապետել—завоевать.
անբնակ—ненаселенный, необитаемый.
ամայի—пустинный.
բնիկ—коренной.
գաղթական—переселенческій;—ժողովուրդ (-վրդի)—переселенецъ.
լցնել—наполнить.
կարգաւորել—устроить, упорядочить.
շէնացնել—сдѣлать оживленнымъ, населеннымъ.
շրջակայ—окрестный, окружающій.
յարձակում—набѣгъ, нападеніе.
կապել—связать.
յարաբերութիւն—сношеніе;—ներ կապել—завязать сношенія.
բաբելացի—вавилонецъ.
բնականաբար—естественно.
առաջանալ—возникать.

գործունէութիւն —дѣятельность.
մշակում,-կման —обработка, культура.
վաճառականական —торговый, коммерческій.
հաղորդակցութիւն—сношеніе.
դրացի —сосѣдній.
այնպէս որ—такъ что.
ճանաչել—знать, знакомиться.
Արմենիա,-այի—Арменія.
Արմէն,-ի—Армянинъ.

III.

Արամին յաջորդեց նրա որդին Արա գեղեցիկ: Ասորեստանի Շամիրամ թագուհին վաղուց լսած լինելով Արայի գեղեցկութիւնը՝ իր ամուսին Նինոսի մահից յետոյ կամեցաւ նրա հետ ամուսնանալ: Մարդիկ ուղարկեց նրան մեծամեծ ընծաներով և խոստացաւ, որ եթէ իր կամքը կատարէ՝ Հայաստանի հետ Ասորեստանի վրայ էլ կը թագաւորեցնէ նրան: Արա գեղեցիկը, որ ամուսնացած էր Նուարդ իշխանուհու հետ՝ մերժեց Ասորեստանի թագուհու առաջարկութիւնը: Շամիրամը զայրացած՝ մեծ զօրքով եկաւ Հայաստան, որպէս զի բռնի ստիպէ Արային իր առաջարկութիւնն ընդունել: Պատերազմից առաջ թագուհին հրամայեց իր զօրավարներին, որ աշխատեն Հայոց իշխանին չսպանել, այլ ողջ բռնեն և իր մօտ բերեն: Բայց Արան իր զօրքի յաղթութիւնը տեսնելով՝ դիւցազնաբար ընկաւ խառնուրդի մէջ և իր ոգեչախտութեան զոհ գնաց: Այն դաշտը, որ ներկուեց առաքինի նահապետի անունով՝ կոչուեց Արարատեան դաշտ, որ յետոյ ամբողջ նահանգի վրայ փոխուեց:

Պատերազմից յետոյ Շամիրամը մարդիկ ուղարկեց, որ դիակների միջից Արայի մարմինը գտնեն, և մի բարձր տեղ դնել

Գեղեցիկ—прекрасный, красивый: эпитеты ставятся позади (какъ по-русски Іоаннъ Грозный, Владиміръ Мономахъ).—Լսած լինելով—неопр. наклон. описат. спряженія (см. стр. 38).—Ամուսնացած (-ցել) էր—былъ уже женатъ (давнопр.).—Եկաւ (գալ)—прибылъ.—Որ աշխատեն—чтобы постарались.—Տեսնելով իր զօրքի յաղթուելը—увидѣвъ пораженіе своего войска.—Նահանգի վրայ փոխուեց—передалось, перешло на всю область.

տուեց, ցանկալով կախարդութիւնով կենդանացնել նրան. բայց երբ դիակը սկսեց հոտել՝ հրամայեց ծածուկ մի փոսի մէջ թաղել: Հայերը իրենց սիրելի իշխանի մահի վրայ գրգռուած՝ նորից զէնք առան և կամեցան պատերազմը շարունակել: Թագուհին հետևեալ հնարքը գործ դրեց նրանց հանդարտեցնելու համար: Իր սիրելիներից մէկին Արայի զգեստները հագցրեց և հեռուից հայերին ցոյց տալով՝ հաւատացրեց նրանց, թէ աստուածները Արայի վէրքերը լիզելով՝ կենդանութիւն տուին նրան:

Պատմուում է, թէ Շամիրամը Հայոց աշխարհում կամեցաւ իր մեծագործութեան հետքը թողնել, և վանից ծովի արևելեան ափի վրայ մի հոյակապ քաղաք և ամարանոց շինելով՝ իր անունով կոչեց Շամիրամակերտ (այժմեան Վան քաղաքը): Շամիրամն իր Համանուն Շամիրամակերտ քաղաքը շինելու համար ճարտարապետներ չը գտնելով Հայոց երկրում՝ վեց հազար ճարտարապետ ու երևելի արուեստագէտ և տասնեվեց հազար գործաւոր բերել տուեց Ասորեստանից և ուրիշ երկրներից, որոնք մի քանի տարի գործ դրին այն հրաշակերտ քաղաքը շինելու: Քաղաքը զարդարուած էր երկյարկանի և երեքյարկանի պալատներով և չքնաղ բաղանիներով, տեսակ-տեսակ և գոյնզգոյն քարերից շինուած: Նշանաւոր էին մանաւանդ ապառաժի մէջ փորուած ահագին սենեակներն ու սրահները: Ամբողջ քաղաքաբլուրը, որի վրայ այժմ էլ կանգուն մնացած է Վանի հռչակաւոր բերդը՝ ծածկուած է սեպաձև արձանագրութիւններով:

Յաջորդել —наслѣдовать (престолъ)
գեղեցկութիւն—красота.
ամուսին,-սնի—супругъ, супруга.
Նինոս,-ի—Нинъ.
ամուսնանալ—вступить въ супружество.

Զէնք առան—взялись за оружіе.—Պատմուում է—разсказывается.—Մեծագործութեան հետք—слѣдъ великихъ подвиговъ, дѣяній.—Շամիրամակերտ—буквально: построенный (կերտ, կերտել) Семирамидой.—Գործ դրին (դնել)—употребили.

մեծամեծ—очень большой, громадный (про многихъ).
ընծայ,-ի—подарокъ.
խոստանալ—обѣщать.
կամք,-ի—воля, желаніе.
կատարել—исполнить.
թագաւորեցնել—возвести въ царство, воцарить.
Նուարդ,-ի—Нвардъ.
մերժել—отвергнуть, отклонить.
առաջարկութիւն—предложеніе.
բռնի—насильственно,-льно.
ընդունել—принять.
հրամայել—приказать.
զօրավար,-ի—воевода, полководецъ
աշխատել—стараться.
ողջ—живой.
դիւցազնաբար—геройски.
խառնուրդ,-ի—смятеніе.
ողջախոհութիւն—цѣломудріе.
զոհ,-ի—жертва.
զոհ գնալ—сдѣлаться жертвой.
ներկուել—быть окрашеннымъ, окраситься.
առատին—доблестный.
Արարատեան—Араратскій.
փոխուել—перемѣниться;перейти.
դիակ,-ի—трупъ.
գտնել—розыскать, найти.
դնել տալ—велѣть поставить.
ցանկալ—желать.
կախարդութիւն—чародѣйство.
կենդանացնել—оживить.
հոտել—гнить.
ծածուկ—секретный, тайный; тайно.
փոս,-ի—яма.
թաղել—зарыть; хоронить.
սիրելի—любимый.
գրգռուել—раздражаться; побуждаться.
շարունակել—продолжать.
հետևեալ—слѣдующій.
հնարք,-ի—выдумка; хитрость.
հանդարտեցնել—успокоить.
սիրելի,-լիի—любимецъ.
զգեստ,-ի—одежда.
հագցնել—одѣвать.
հեռուից—издали.
հատատացնել—увѣрять.
վէրք,-ի—рана.
լիզել—лизать.
կենդանութիւն—жизнь;—տալ оживить.
մեծագործութիւն—великое дѣло; подвигъ.
Վան,-ի—Ванъ (городъ).
հոյակապ—грандіозный, величественный.
ամարանոց—лѣтняя резиденція; дача, вилла.
Ծամիրամակերտ,-ի—Шамирамакертъ.
այժմեան—теперешній.
համանուն—соименный, одноименный.
հարկաւոր—нужный.
ճարտարապետ,-ի—архитекторъ.
երևելի—замѣчательный, извѣстный.
արուեստագէտ—мастеръ, артистъ.
գործաւոր—рабочій, ремесленникъ.

հրաշակերտ—чудный, чудесный.
զարդարուել—украситься.
երկյարկանի—двухъэтажный.
երեքյարկանի—трехъэтажный.
չքնաղ—безподобный, прелестный.
բաղանիք,-ի—баня.
տեսակ-տեսակ—разнообразный.
գոյնզգոյն—разноцвѣтный.
քար,-ի—камень.
շինել—выстроить.
ապառաժ,-ի—скала.
փորել—копать; вырѣзать; высѣкать.
ամբողջ—весь, цѣлый.
քարաբլուր—каменный холмъ.
այժմ—теперь.
կանգուն—стойкій.
կանգուն մնալ—уцѣлѣть, устоять.
հռչակաւոր—знаменитый.
բերդ,-ի—крѣпость.
ծածկել—покрыть.
սեպաձև—клинообразный.
արձանագրութիւն—надпись.

IV.

Հայերի առաջին պսակակիր թագաւոր պատմական աւանդութիւնը համարում է Պարոյր իշխանին, որ Քարաց Կիաքսար Ա. և Բաբելոնի Նաբուպալասար իշխանների հետ նիհուէ մայրաքաղաքն առան և Ասորեստանը կործանեցին: Այս յաղթութիւնների պատճառով նա իր դաշնակիցներից թագ ստացաւ: Բայց Հայկի տոհմից ամենանշանաւորը համարւում է Տիգրան առաջինը, որին երգիչները նկարագրում են իբրև մարմնով յաղթանդամ, զուարթերես ու քաղցրահայեաց, կեր ու խումի ժամանակ պարկեշտ, ցանկութիւնների մէջ չափաւոր, լմաստուն ու պերճախօս և ամեն բանի պիտանի: Արդարադատ ու հաւասարասէր լինելով՝ նա ոչ յաւերի վրայ էր նախանձում և ոչ նուաստներին արհամարհում, այլ ամենի վրայ անխտիր տարածում էր իր խնամքը:

Իր երկրի պայծառութեան վրայ հոգ տանելով՝ Տիգրանը առանձին ուշք դարձրեց զօրքի բարեկարգութեան

Պսակակիր թագաւոր—коронованный, вѣнценосный царь.—Յաղթութիւնների պատճառով—по причинѣ, вслѣдствіе побѣдъ.—Կեր ու խում—ѣда и питье, пиршество; կեր ու խումի ժամանակ—во время пиршествъ, за пиромъ.—Հոգ տանել—заботиться.—Ուշք դարձնել—обратить вниманіе.

էր, բազմացրեց ու կարգաւորեց, իսկ հետևակ զօրքը կրթեց և ամենի ձեռքը սուր, տէգ ու նիզակ տուեց: Այն զօրքը, որ մինչև այն ժամանակ աղեղ ու պարսաքար բանեցնելով էր պատերազմում՝ այժմ վահանով ու երկաթէ զրահներով էր պատսպարւում: Այս զինական յաջողութիւնների արդիւնքն եղաւ երկրի քաղաքական կարգերի յառաջադիմութիւնը և վաճառականութեան բարգաւաճումը:

Պսակակիր—вѣнценосный.
պատմական—историческій.
աւանդութիւն—преданіе.
Պարոյր,-ի—Паруйръ.
մասնակցել—участвовать.
Կլաքսար Ա.—Кіаксаръ I.
Նաբուպալասար,-ի—Набупаласаръ.
Նինուէ,-ի—Ниневія.
մայրաքաղաք—столица.
կործանել—разрушить.
յաղթութիւն—побѣда.
պատճառ,-ի—причина.
դաշնակից,-կցի—союзникъ.
թագ,-ի—корона.
տոհմ,-ի—родъ, династія.
համարուել—считаться.
Տիգրան,-ի—Тигранъ.
երդիչ,-գչի—пѣвецъ.
նկարագրել—живописать, описать.
իբրև—какъ.
յաղթանդամ—рослый.
զուարթերես—веселолицый.
քաղցրահայեաց—съ пріятнымъ взоромъ.
խում, խմի—попойка, питье.
կեր,-ի—ѣда, пища.
պարկեշտ—скромный, приличный.
ցանկութիւն—желаніе, страсть.
չափաւոր—умѣренный.
իմաստուն—мудрый.
պերճախօս—краснорѣчивый.
պիտանի—годный, нужный; способный.
արդարադատ—правосудный, справедливый.
հաւասարասէր—любящій равенство.
նախանձել—завидовать.
նուաստ—слабый, низкій.
անխտիր—безразличный; -но.
տարածել—простирать.
խնամք,-ի—попеченіе, забота.
պայծառութիւն—блескъ, слава.
հոգ,-ի—забота.
առանձին—особенный.
բարեկարգութիւն—благоустройство.
հեծելազօրք,-ի—конница.
աննշան—незначительный.
բազմացնել—умножить.
կրթել—воспитывать, обучать.
սուր, սրի—мечъ.
տէգ,-ի—дротикъ.

Զինական յաջողութիւն - успѣхъ оружія.

Նիզակ,-ի—копье.
աղեղ,-ի—лукъ.
պարսաքար—камень для пращи, праща.
բանեցնել—употреблять.
պատերազմել—воевать.
վահան,-ի—щитъ.
զրահ,-ի—доспѣхъ.
պատսպարուել—обороняться, прикрываться.
զինական—оружейный.
յաջողութիւն—успѣхъ.
արդիւնք,-ի—польза, выгода.
քաղաքային—гражданскій.
կարգ, ի—порядокъ, строй.
յառաջադիմութիւն—прогресъ, успѣхъ.
վաճառականութիւն—торговля.
բարգաւաճում,—развитіе; процвѣтаніе.

V.

Տիգրանին ժամանակակից էր Մարաց Աժդահակ թագաւորի Թոռ Կիւրոսը, որ իւր պապից թագաւորութիւնը խլելու գաղտնի միտք ունենալով՝ բարեկամական դաշն կապեց Տիգրանի հետ: Երկու իշխանների մտերմութիւնը կասկածի մէջ գցեց ներսունի Աժդահակին, այնպէս որ ցերեկը Հանդիստ և գիշերը քուն չունէր: Այս տագնապի մէջ եղած ժամանակ Աժդահակը մի զարհուրելի երազ էլ տեսաւ, որ նրա խռովութիւնը աւելի սաստկացրեց: Իբրև թէ Հայոց ձիւնապատ լեռներից մէկի գագաթին մի բարձրահասակ ու գեղեցիկ կին էր նստած, որ ծննդականութեան ցաւով բռնուելով՝ յանկարծ երեք չափահաս կտրիճներ ծնեց: Առաջինը առիւծի վրայ հեծաւ և արևմտեան կողմը դիմեց. երկրորդն ընծի վրայ նստած դէպի հիւսիս վազեց. իսկ երրորդը մի վիթխարի վիշապ սանձելով՝ Մարաց տէրութեան վրայ արշաւեց: Այս վերջինը հասնելով արքունի պալատի մօտ, ուր Աժդահակն իր աստուածներին զոհ էր մատուցանում՝ թռաւ

Գաղտնի միտք ունենալով - питая тайный замыселъ, имя тайное намѣреніе (отнять царство у дѣда).—Դաշն կապել - заключить союзъ.—Կասկածի մէջ գցել—ввергать въ подозрѣніе, возбудить подозрѣніе.—Ցաւով բռնուելով—одержимая (предродовой) болѣзнью.—Զոհ էր մատուցանում - совершалъ жертвоприношеніе.

տանիքի վրայ և կամենում էր կուռքերը կործանել: Թագաւորը մէջ մտաւ և կռուի բռնուեց այն կտրիճի հետ, բայց յաղթուեց և սպանուեց: Աժդահակը սարսափած զարթեց, գիշերով կանչեց իւր խորհրդականներին և տեսած երազը պատմելով համոզուեց, որ Հայոց Տիգրան Թագաւորի կողմից մեծ վտանգ է սպառնում իր տէրութեանը: Աժդահակը դեսպան ուղարկեց ընծաներով Հայոց Թագաւորին և խնդրեց, որ Տիգրանուհի քրոջն իրեն կնութեան տայ, յուսալով որ քրոջ ձեռքով հեշտութեամբ կը կարողանայ եղբօրը կործանել: Տիգրանը համաձայնեց և մեծ փառքով Տիգրանուհուն ուղարկեց Մարաց Թագաւորութեան Եկբատան մայրաքաղաքը: Աժդահակը իր քաղցր վարմունքով Տիգրանուհու հաւատարմութիւնը գրաւելուց յետոյ, սկսեց վառասիրութեան փափուկ լարերը շարժել նրա սրտում, որպէս թէ Տիգրանը իր Ջարուհի կնոջ վառասիրութիւնից դրգռուելով՝ կամենում է յափշտակել Մարաց Թագաւորութիւնը: Խորագէտ Տիգրանուհին լմացաւ Աժդահակի դաւաճանութիւնը. երեսանց հաւանութիւն ցոյց տուեց, բայց ծածուկ հաւատարիմ մարդու ձեռքով ամեն բան յայտնեց եղբօրը: Ուստի երբ Աժդահակը Հայոց Թագաւորին հրաւիրեց, որ երկու տէրութիւնների սահմանագլուխը գայ, իբրև թէ մի հարկաւոր գործի մասին խորհրդակցելու համար՝ Տիգրանը իր զօրքն առաւ և դնաց Մարաց վրայ: Տիգրանուհին յարմար միջոց գտաւ իր եղբօր մօտ փախչելու, և թշնամական յարաբերութիւնները սկսուեցին: Աժդահակն անձամբ դուրս եկաւ իր Թագը պաշտպանելու: Կռուի տաքացած ժամանակը, Տիգրանը իր նիզակի հար-

---

Մէջ մտնել—вмѣшаться.—Կռուի բռնուել—завязать бой, вступить въ схватку.—Կնութեան տալ—отдать въ жены, выдать замужъ.—Քաղցր վարմունքով—кроткимъ обхожденіемъ.—Հաւատարիմ մարդու ձեռքով—черезъ посредство вѣрнаго человѣка.—Թշնամական յարաբերութիւնները սկսեցին—начали враждебныя столкновенія.—Դուրս եկաւ—выступилъ.—Կռուի տաքացած ժամանակ—въ разгарѣ сраженія.

ուածով Աժդահակին սպանեց, որով և պատերազմը վերջացաւ: Մարաց Թագաւորութիւնն ընկաւ Կիւրոսին, որ Պարսկական հզօր պետութեան հիմքը դրեց: Իսկ Տիգրանը տասը հազարից աւելի գերիներ հանեց Մարաստանից, որոնց մէջ էին Աժդահակի առաջին կինն Անոյշ անունով, շատ արքայորդիները և արքայազն օրիորդները, և բերեց Մասիս սարի արևելեան կողմը բնակեցրեց: Տիգրանը իր քրոջ հաւատարմութիւնն արժանապէս վարձատրեց, պարգևելով նրան իր նորաշէն Տիգրանակերտ քաղաքը, և նոյն գաւառի եկամուտներն յատկացրեց նրան, որպէս զի արքայավայել կեանք վարէ:

Տիգրանը Կիւրոսին զորձակից և դաշնակից եղաւ նաև Լիւդացոց Կրեսոս Թագաւորի և ապա Բաբելացոց դէմ:

Ժամանակակից—современный.
Աժդահակ,-ի—Астіагъ.
Կիւրոս, ի—Киръ.
պապ,-ի—дѣдъ.
Թագաւորութիւն—царство.
խլել—отнять.
գաղտնի—тайный.
միտք, մտքի—цѣль, намѣреніе, умыселъ.
բարեկամական—дружескій,-жественный.
դաշն,-ի—союзъ.
մտերմութիւն—близость, интимность.
կասկած,-ի—подозрѣніе.
քուն, քնի—сонъ.
տագնապ,-ի—тревога, кризисъ, тревожное состояніе.
զարհուրելի—страшный.
երազ,-ի—сновидѣніе, сонъ.
խռովութիւն—безпокойство, смута.
սաստկացնել—усилить.
իբրև թէ—будто бы.
ձիւնապատ—покрытій снѣгомъ, снѣжный.
գագաթ,-ի—вершина.
բարձրահասակ—высокорослый, высокій.
ծննդականութիւն—роды.
ցաւ,-ի—болѣзнь, боль.
յանկարծ—вдругъ.
չափահաս—совершеннолѣтный, взрослый.
կտրիճ,-ի—храбрецъ, молодецъ, герой.
առիւծ,-ի—левъ.
հեծնել—сѣсть верхомъ.
ինձ, ընձի—барсъ.
վազել—бѣжать, по—.

Ընկաւ—пало (начало ընկնել)—§ 16, II, 2).—Հիմք դնել—положить основаніе, основать.—Գերիներ հանեց—вывелъ, увелъ плѣнниковъ.—Կեանք վարել—вести жизнь, жить.

երրորդ,—третій.
վիթխարի—громадный.
վիշապ,-ի—драконъ.
սանձել—надѣть узду; обуздать.
արշաւել—набѣгать, наброситься.
արքունի—царскій.
մատուցանել—подать; приносить.
տանիք,-ի—крыша.
կուռք,-ի—кумиръ, идолъ.
մտնել—войти.
կռիւ, կռուի—бой.
սարսափել—ужаснуться.
զարթել—просыпаться.
խորհրդական,-ի—совѣтникъ.
համոզուել—убѣдиться.
վտանգ,-ի—опасность.
սպառնալ—грозить, угрожать.
դեսպան,-ի—посолъ.
Տիգրանուհի—Тигрануи.
քոյր, քրոջ—сестра.
կնութիւն—супружество.
հեշտութեամբ—легко.
եղբայր,-բօր—братъ.
փառք,-ի—слава, почесть.
Եկբատան,-ի—Экбатана.
վարմունք,-ի—обхожденіе, поступокъ.
հաւատարմութիւն—довѣріе.
գրաւել—плѣнить, завлекать, пріобрѣсть.
փառասիրութիւն—честолюбіе.
փափուկ—мягкій, нѣжный.
լար,-ի—струна.
շարժել—трогать, двигать.
Զարուհի—Заруи.
գրգռել—подстрекать, побуждать.
յափշտակել—захватить, завладѣть.
խորագէտ—смышленный.
իմանալ—узнать.
դաւաճանութիւն—измѣна.
երեսանց—наружно.
հաւանութիւն—одобреніе.
հաւատարիմ—вѣрный.
յայտնել—объявить.
ուստի—по этому, потому.
հրաւիրել—пригласить.
սահմանագլուխ—пограничный пунктъ.
հարկաւոր—нужный.
խորհրդակցել—совѣщаться.
յարմար—удобный.
միջոց,-ի—моментъ; средство.
թշնամական—непріятельскій, вражескій.
յարաբերութիւն—сношеніе.
անձամբ—лично.
պաշտպանել—защищать.
տաքացած—разгоряченный.
հարուած,-ի—ударъ.
վերջանալ—кончиться.
պարսկական—персидскій.
հզօր—грозный, могущественный.
հիմք,-ի—основаніе.
գերի—узникъ, рабъ.
Անոյշ—Ануйшъ.
արքայորդի—царевичъ.
արքայազն,-ի—царскаго рода.
օրիորդ—дѣвица.
Մասիս,-ի—Масисъ(гора Араратъ).
բնակեցնել поселить.
հաւատարմութիւն—вѣрность, довѣріе.
արժանապէս—достойно.
վարձատրել—вознаградить.

պարգեւել—наградить, подарить.
նորաշէն—новопостроенный, новый.
Տիգրանակերտ,-ի—Тигранакертъ.
գաւառ,-ի—область.
եկամուտ,-ի—доходъ.
յատկացնել—удѣлить, опредѣлить.
արքայավայել—подобающій царю, по царски.
վարել—править, вести.
գործակից—соучастникъ.
լիւդացի—лидіецъ.
Կրեսոս,-ի—Крезъ.
ապա—потомъ.

Начало христіанства.

Դեռ Փրկիչն երկրի վրայ էր, որ Նրա առաջին քարոզութիւնները արձագանգ գտան Հայոց մէջ, և Աբգար Հայոց թագաւորը հեթանոս իշխանների մէջ առաջինն եղաւ, որ հաւատաց, թէ Նա Աստուծոյ Որդի է: Աբգարի դեսպանները Երուսաղէմ այցելելով՝ ականատես եղան Յիսուսի հրաշագործութիւններին և եկան լրանց տիրոջը պատմեցին: Թագաւորը, որ ծանր հիւանդ էր և չէր կարող բժշկուել՝ շտապեց իր հաւատարիմ Անանէ սուրհանդակի ձեռքով թուղթ ուղարկել Փրկչին, խնդրելով որ գայ իրեն բժշկէ և հրէաների հայհոյանքներից ազատուելու համար իր պալատում բնակի: Փրկիչը յանձնեց Թոմաս առաքեալին պատասխանել, թէ Ինքը պէտք է կատարէ այն ամենը՝ ինչի համար եկել է. իսկ Իր համբարձումից յետոյ աշակերտներից մէկը կը գայ և կը բժշկէ նրան: Թադէոս առաքեալին վիճակուեց գալ Եդեսիա, ուր բժշկեց Աբգարին, մկրտեց նրան իր պալատականներն և բոլոր Եդեսացոց հետ, և Աղդէ անունով պալատականին եպիսկոպոս ձեռնադրելով՝ իր տեղը թողեց և ինքը

---

1) Առաջինն եղաւ, որ հաւատաց—онъ (былъ) первый, (который) вѣровалъ.—Հրեայ, род. հրէայի, множ. ч. հրէաներ. Конечное нѣмое յ (см. § 2, 1) при склоненіи всегда исчезаетъ предъ согласнымъ.—Այն ամենը—все то.—Վիճակուեց—выпало на долю, досталось.—Իր տեղը թողեց—оставилъ вмѣсто себя.

Աբգարի հրովարտակով անցաւ Հայաստան քրիստոնէութիւնը քարոզելու:

Թադէոս առաքեալի (որին շուտով ընկերացաւ նաև Բարթուղիմէոս առաքեալը) աշխատութիւնով հիմնուեցին առաջին եկեղեցիները Հայոց աշխարհում: Բայց քրիստոնէութիւնը խորարմատ չը դրեց հեթանոս Հայերի մէջ. Աբգարից յետոյ նրա յաջորդները եկեղեցիները կործանեցին և մեհեանները կրկին բաց արին. հեթանոսութիւնը վերահաստատուեց իր բոլոր զօրութիւնով, և նրա առաջին զոհերն եղան Թադէոս և Բարթուղիմէոս առաքեալները:

Թէև հին կրօնը դեռ էլի երեք դար տևեց Հայերի մէջ՝ բայց և այնպէս քրիստոնէութիւնը բոլորովին չանհետացաւ Հայոց աշխարհից, այլ ծածուկ կերպով քարոզւում էր նրա բնակիչներին:

Այսպէս ուրեմն Թադէոսի և Բարթուղիմէոսի ցանած սերմերը քիչ-քիչ աճեցին և պատրաստեցին Հայոց ազգին լիովին քրիստոնէութիւն ընդունելու Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքով:

Ս. Գրիգորը ծնուեց երկու Հարիւր յիսուն եօթը թուականին վաղարշապատ քաղաքում. նրա Հայրն էր Անակ Պարթևը: Երեք տարեկան՝ Գրիգորին իր Սոփիա ստնտուի Հետ տարան Կեսարիա: Այնտեղ մանուկը մկրտուեց և սնուեց քրիստոնէական հոգով, սովորելով յունարէն և ասորերէն լեզուներն և կրօնի վերաբերեալ գիտութիւնները: Երբ որ չափահաս դարձաւ՝ ամուսնացաւ Դաւիթ անունով յոյնի Մարիամ աղջկայ հետ, որից երկու որդի ունեցաւ, Վրթանէս և Արիստակէս: Երեք տարուց յետոյ Գրիգորը գնաց Հռոմ Հայոց Տրդատ արքայորդու մօտ:

Անցաւ Հայաստան – отправился въ Арменію.—Ընկերացաւ—(сдѣлался товарищемъ) присоединился.—Խոր արմատ չը դրեց—не пустилъ глубокихъ корней, неукоренился.—Բայց և այնպէս—но все таки, однакоже.—Հայոց աշխարհ—армянская земля=Арменія.—Ծածուկ կերպով—тайно.—Քիչ-քիչ—понемногу.—Երեք տարեկան—трехлѣтній.—Քրիստոնէական հոգով—въ духѣ христіанства.

Դեռ Հռոմ եղած ժամանակը Տրդատը յորդորում էր Գրիգորին քրիստոնէութիւնը թողնել. իսկ երբ Հռոմից Հայաստան եկաւ և Երիզայում Անահիտ դիցուհուն զոհ բերեց, իր Հայրենի Թագաւորութիւնը յաջողութիւնով վերադառնալուն համար՝ հրամայեց Գրիգորին, որ արքայական սեղանից ծաղկէ պսակներ առնէ և կանաչ ոստերի Հետ Ոսկեմօրը նուէր տանէ: Գրիգորը յանձն չառաւ Թագաւորի կամքը կատարել: Այն ժամանակ Տրդատը զանազան Հնարներով աշխատեց նրա միտքը փոխել, բայց ոչինչ չօգնեց: Գրիգորը անդրդուելի մնաց Թագաւորի քաղցր խօսքերի, սպառնալիքների և մինչև անգամ տանջանքների առաջ, որ շատ օրեր շարունակ տևեցին: Տրդատը յետոյ հրամայեց, որ տանեն գցեն նրան Արտաշատի Խոր-Վիրապը, ուր Հայաստանի ապագայ լուսաւորչին վիճակուած էր երկար տարիներ ողջ ու անվնաս մընալ. մի բարեպաշտ կին ամեն օր Հաց էր տալիս նրան և խնամում էր:

Տասնչորս տարի էր անցել Գրիգորին վիհը ձգուած օրից՝ երբ մի խումբ Հաւատաւոր կոյսեր Գայիանէի առաջնորդութեամբ Հռոմից փախչելով՝ եկան ապաւինեցին Հայաստան, բերելով իրենց Հետ մի կայսերազն օրիորդ, Հռիփսիմէ անունով, որին Գիոկղետիանոս կայսրը կամենում էր իրեն կին առնել: Նրանք իրենց բնակութիւնը Հաստատեցին Վաղարշապատի մօտ մի Հնձանի մէջ, ուր ծածուկ ապրում էին, կերակրուելով ապակեայ ուլունքների գը-

Հռոմ եղած ժամանակը—въ бытность его въ Римѣ.—Զոհ բերել—приносить жертву.—Յաջողութիւնով—съ успѣхомъ, успѣшно.—Ոսկեմայր,—мать—Золотая мать; это эпитетъ наиболѣе чтимой въ Арменіи богини Анаг'итъ.—Միտքը փոխել—разубѣдить; раздумать.—Վիհը ձգուած օրից—съ того дня, когда онъ былъ брошенъ въ яму.—Մի խումբ կոյսեր—(группа), нѣсколько дѣвицъ.—Առաջնորդութեամբ—подъ предводительствомъ.—Կայսերազն օրիորդ—дѣвица императорскаго рода. Կայսր, род. -ի. употребительна и древняя форма:կայսեր:—Կին առնել—жениться.—Բնակութիւնը հաստատեցին—поселились, устроили свое жилье.

նով, որ իրենց ընկերուհիներից մէկը շինում էր: Կայսրի կողմից ստացած թղթի հիման վրայ Տրդատը հրամայեց որոնել և գտնել կոյսերի ապաստանած տեղը: Հնձանը շրջապատուեց զինուորներով, և արքունի սպասաւորներ եկան Հռիփսիմէին թագաւորավայել զգեստներ հագցնելու և պալատը տանելու: Կոյսն ընդդիմացաւ, և քաշէքաշ բերուեց Տրդատի մօտ: Արդէն հարսանիքի հանդէսն սկսուել էր և ժողովրդի բազմութիւնը պալատի շուրջը խռնուել՝ երբ Հռիփսիմէն մի քանի ժամ Տրդատին հակառակելուց յետոյ սենեակից դուրս վախաւ, ամբոխը ճեղքեց և իր ընկերուհիների բնակարանն եկաւ: Հասան յետևից դահիճները, կապեցին նրան չորս ցցի վրայ, աչքերը հանեցին, մարմինը կտոր կտոր արին և այրեցին: Սրա հետ սպանուեցին երեսներեք հոգի: Հետևեալ օրը Գայիանէ կոյսը, որ բերուել էր պալատ Հռիփսիմէին համոզելու համար՝ սաստիկ տանջանքներով սպանուեց ուրիշ երկու ընկերուհիների հետ, որով ընդամենը նահատակուեցին երեսնեօթը հոգի:

Այս անմեղների մահուան վրայ Թագաւորի խիղճը սկսեց տանջել. մի տեսակ մելամաղձութիւն եկաւ վրան, և երբ մի քանի օր յետոյ իր իշխանների հետ որսի էր գնում՝ կառքից դուրս թռաւ և վայրի գազանների պէս թափառում էր անտառներում: Այդ միջոցին Տրդատի քոյր Խոսրովիդուխտը մի երազ տեսաւ. մի լուսազգեստ մարդ ասում էր նրան, թէ միայն Գրիգորը կարող է բժշկել Թագաւորին այդ աստուածային պատուհասից: Բայց ով կը հաւատար,

---

Հասան յետևից—погнались.—Աչքերը հանեցին—выкололи глаза.—Երեսներեք հոգի—тридцать три человѣка.—Послѣ колич. числительнаго обозначающаго болѣе двухъ, по армянски ставится безразлично единств. или множ. число (см. выше 50,000 երիտասարդներ):—Մահուան վրայ—относительно, по поводу смерти (у царя началось угрызеніе совѣсти); մահ, род. -ի и մահուան.—Մի տեսակ—какой-то, своеобразный.—Եկաւ վրան—напала на него (меланхолія).—Որսի գնալ—отправиться на охоту.—Դուրս թռաւ—выскочилъ.—Այդ միջոցին—въ эту минуту.—Կարող է—можетъ (нач. կարող լինել—мочь).

թէ այնքան տարի անցնելուց յետոյ՝ նա կենդանի մնացած կը լինի Վիրապում: Երբ երազը կրկնուեց՝ Օտա Ամատունին ուղարկուեց Սրտաշատ. մի պարան ցած թողին Վիրապի մէջ և Գրիգորին ձայն տուին. պարանը շարժուեց, և Աստծու նահատակը դուրս բերուեց այն մութ ու խոնաւ բնակարանից: Այս սքանչելիքը շուտով տարածուեց Հայոց աշխարհի մէջ: Վաղարշապատի ճանապարհի վրայ Ս. Գրիգորի առաջ եկաւ ախտացած Թագաւորն իր իշխանների հետ: Սուրբ Գրիգորը ծունկ չոգելով՝ աղօթեց նրանց համար, և նրանք փոքր ինչ թեթևութիւն զգացին: Յետոյ Հռիփսիմեան կոյսերի նահատակութեան տեղը գնալով՝ մարմինների մնացորդները ժողովեց, նրանց բնակած հնձանը տարաւ և իւրաքանչիւրին իր պատուոտուն հանդերձի մէջ պատելով՝ այնտեղ տեղաւորեց: Երկրորդ օրը Թագաւորը, նախարարները և երկրի բոլոր կողմերից հաւաքուած բազմութիւնը եկան Ս. Գրիգորի մօտ, որը համոզեց նրանց հեթանոսութիւնը թողնել և քրիստոնէական հաւատն ընդունել:

Այս նախապատրաստութիւնից յետոյ, որ երկու ամիս տեւեց, Ս. Գրիգորը նորահաւատ ժողովրդի օգնութիւնով ձեռնարկեց երեք վկայարան շինելու կոյսերի պատուի համար. մէկը Հռիփսիմէի նահատակուած տեղում, միւսը Գայիանէի, երրորդը կոյսերի բնակած տեղում: Մեծ էր ժողովրդի ցոյց տուած ջերմեռանդութիւնը այս աստուածահաճոյ գործի մէջ. ինքը Թագաւորը բահը ձեռքին՝ կոյսերի գերեզմանատեղերը փորում էր. իսկ Աշխէն Թագուհին և Խոսրովիդուխտը իրենց վէշերով հողը դուրս էին բերում: Սրանով չը բաւականանալով՝

Անցնելուց յետոյ—спустя, по прошествіи (стольких лѣтъ).—Մնացած լինի—чтобы остался (сослаг. наст. описат. спряженія).—Ցած թողին—опустили (внизъ).—Ձայն տալ—выкликать, вызвать.—Դուրս բերուեց—былъ вынесенъ, вытащенъ.—Ծունկ չոգելով—ставъ на колѣни; тоже ծունկ չոգել—(ծունկ плеоназмъ).—Հռիփսիմեան—Г'риспиміевъ; суфф. եան обозначаетъ фамилію.—Բահը ձեռքին—съ заступомъ въ рукѣ.—Դուրս էին բերում—выносили, вытаскивали.

Տրդատը եօթն օրուայ ճանապարհ գնաց, Մասիսի վրայ բարձրացաւ և այնտեղից ուղիղ խոշոր քարեր բերեց Հռիփսիմէի վկայարանի շեմքում կանգնեցնելու:

Այնուհետև Տրդատը Ս. Գրիգորի հետ սկսեց շրջել Հայաստանի ամեն կողմերը: Թագաւորը ամենին յորդորում ու ստիպում էր հրաժարուել հին կրօնի սնոտի պաշտամունքից և քրիստոնէութիւն ընդունել:

Վաղարշապատ վերադառնալով՝ Թագաւորը հասարակաց հաւանութիւնով որոշեց Ս. Գրիգորին Հայոց աշխարհի ընդհանուր հովիւ կարգել: Տասնեւվեց երեսելի նախարարների յանձնուեց Լուսաւորչին արքունի հրովարտակով տանել Կեսարիա, ուր Գևոնդ մետրապոլիտը իր ձեռքի տակ եղած եպիսկոպոսներով ձեռնադրեց նրան Հայոց եպիսկոպոսապետ: Երբ այնտեղից վերադարձաւ Հայաստան՝ Տրդատ Թագաւորը իր ընտանիքով ու զօրքով առաջ գնաց նրան դիմաւորելու: Մի ամբոխ ժողովրդին պատրաստելուց յետոյ՝ Լուսաւորիչը հետը բերած քահանաների գործակցութիւնով մկրտեց ու հաղորդեց Թագաւորին իր ընտանիքով, զօրքին և բոլոր բազմութեանը: Եօթն օրուայ մէջ չորս միլիոնից աւելի մարդ մկրտեց:

Սրանից յետոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը սկսեց շրջել Հայաստանի հեռաւոր գաւառներն ու քաղաքները, անդադար քարոզելով ու մկրտելով և մեհեանների տեղ եկեղեցիներ ու վանքեր հաստատելով: Գործի յարատևութեան համար՝ արքունի հրամանով քրիստոնէական դպրոցներ հիմնուեցին և այս դպրոցների առաջադէմ սաներից քահանայ և եպիսկոպոս ձեռնադրուեցին: Այսպիսով գործից փոքր ինչ թեթևանալով՝ Ս. Լուսաւորիչը ժամանակ առ ժամանակ առանձնանում էր, և որպէսզի ժողովուրդը առանց Հովուապետի չը մնայ՝ Թագաւորի առաջարկութիւնով նրա որդիները Կեսարիայից բերուեցին և փոքրը, Արիստակէսը, Հօրից եպիսկոպոս ձեռնադրուելով՝ սրան տեղապահ կարգուեց: Այսպէս հիմնուեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գահը, որ շարունակւում է մինչև այսօր:

Եօթն օրուայ ճանապարհ—семидневный путь.—Ձեռքի տակ եղած—бывшій у него подъ рукой, подчиненный ему.—Առաջ գնալ—выступить на встрѣчу.—Այսպիսով—такимъ образомъ.—Ժամանակ առ ժամանակ—отъ времени до времени, по временамъ.

Առաջարկութիւնով (Թագաւորի)—по предложенію (царя).—Մինչև այսօր—до сегодня, до нашего времени.

Դեռ—пока.
Փրկիչ,-կչի—Спаситель.
քարոզութիւն—проповѣдь.
արձագանգ,-ի—отголосокъ, эхо.
Աբգար,-ի—Абгаръ.
Եդեսիա,-չի—Эдесса.
հեթանոս,-ի—язычникъ.
հաւատալ—вѣрить.
Երուսաղէմ,-ի—Іерусалимъ.
այցելել—посѣщать.
ականատես,-ի—очевидецъ.
հրաշագործութիւն—чудотвореніе.
հիւանդ—больной.
բժշկուել—лечиться, вылечиться.
շտապել—поспѣшить.
Անանէ,-ի—Ананэ.
սուրհանդակ,-ի—гонецъ; посланникъ.
թուղթ, թղթի—бумага; грамота, письмо.
բժշկել—лечить.
հրեայ,-ի—еврей.
հալածանք,-ի—гоненіе.
յանձնել—поручить.
Թոմաս,-ի—Ѳома.
առաքեալ,-ի—апостолъ.
համբարձում,-ման и-ի—вознесеніе.
աշակերտ,-ի—ученикъ.
Թադէոս,-ի—Ѳаддей.
եդեսացի—эдессецъ.
Աղդէ,-ի—Аддэ.
եպիսկոպոս,-ի—епископъ.
ձեռնադրել—рукоположить, посвятить.
հրովարտակ,-ի—манифестъ.
քրիստոնէութիւն—христіанство.
քարոզել—проповѣдывать.
շուտով—вскорѣ.
ընկերանալ—сдѣлаться товарищемъ, присоединиться.
Բարթուղիմէոս,-ի—Варѳоломей.
հիմնուել—основаться.
եկեղեցի—церковь.
խոր—глубокій.
մեհեան,-ի—языческій храмъ, капище.
բաց անել—раскрыть, открыть.
հեթանոսութիւն—язычество.
վերահաստատել—возстановить, вновь утвердить.
կրօն,-ի—религія.
դար,-ի—вѣкъ.
տևել—продолжаться.
անհետանալ, исчезнуть.
բնակիչ,-կչի—житель.
այսպէս,—и такъ.
ուրեմն,—слѣдовательно.
ցանել—сѣять.
սերմ,-ի—сѣмя.

պատրաստել—приготовить.
լիովին—вполнѣ.
Ս. (սուրբ)—Святой.
Գրիգոր,-ի—Григорій.
լուսաւորիչ,-րչի—просвѣтитель.
Ծնուել—родиться.
չիսուններօթը թուականին—въ 57-мъ году (послѣ рожденія).
Վաղարշապատ,-ի—Ваг'аршапатъ.
Անակ,-ի—Анакъ.
Պարթև,-ի—парѳянинъ.
տարեկան—годовой.
Սոփիա,-ի—София.
ստնտու, ի—кормилица.
Կեսարիա,-ի—Цезарея.
մանուկ,-ի—младенецъ.
մկրտուել—выкреститься, принять крещеніе.
սնուել—питаться; воспитываться.
հոգի—духъ, душа.
սովորել—учиться.
յունարէն—греческій.
ասորերէն—сирійскій.
լեզու—языкъ.
վերաբերեալ—относящійся.
գիտութիւն—знаніе, наука.
չափահաս,-ի--совершеннолѣтный.
ամուսնանալ—жениться.
յոյն,-ի—грекъ.
աղջիկ, -ջկայ—дѣвушка; дочь.
Հռոմ,-ի—Римъ.
արքայորդի,-դու—царевичъ.
յորդորել—побуждать.
Երիզա,-ի—Ериза.
Անահիտ,-ի—Анаг'итъ.
դիցուհի—богиня.
հայրենի—родной, отцовскій.
Ծաղկէ—изъ цвѣтовъ, цвѣточный.
պսակ,-ի—вѣнокъ.
առնել—взять.
կանաչ—зеленый.
ոստ,-ի—вѣтка.
ոսկեմայր, -մօր—золотая матерь; эпитетъ богини Анаг'итъ.
նուէր,-ի—даръ; приношеніе.
յանձն առնել—соглашаться.
հնար,-ի,—способъ, выдумка.
փոխել—перемѣнить, измѣнить.
անդրդուելի—непреклонный.
սպառնալի.ք,-ի—угроза.
տանջան.ք,-ի—мука, мученіе.
շարունակ—безпрестанно.
վիրապ,-ի—яма.
ապագայ—будущій.
երկար—долгій.
անվնաս—невредимый.
բարեպաշտ—благочестивый.
տասնևչորս—четырнадцать.
վիհ,-ի—яма; пропасть.
խումբ, խմբի—группа.
հաւատաւոր—иночествующій; монашествующій.
կոյս,-ի—дѣва; монахиня.
Գայիանէ,-ի—Гайанэ.
ապաւինել—найти убѣжище.
Հռիփսիմէ,-ի—Г'рипсимэ.
Դիոկլետիանոս,-ի—Діоклетіанъ.
հնձան,-ի—давильня.
կերակրուել—питаться, кормиться.
ապակեայ—стекляный.
ուլունք,-ի—бисеръ, бусы.
գին, գնի—цѣна, стоимость.
հինել—дѣлать.
հիման վրայ—на основаніи.

որոնել—разыскать.
ապաստանել—найти убѣжище, укрыться.
թագաւորավայել—подобающій царю, царскій.
ընդդիմանալ—воспротивиться.
քաշէ.քաշ—волокомъ, волоча.
հարսանի.ք,-ի—свадьба.
հանդէս,-ի—торжество.
շուրջը—вокругъ, кругомъ.
բազմութիւն—толпа.
խռնուել—смѣшаться.
ժամ,-ի—часъ.
ամբոխ,-ի—толпа.
ճեղքել—разсѣкать.
ընկերուհի—подруга.
բնակարան,-ի—жилище.
դահիճ,-հճի—палачъ.
ցից, ցցի—колъ.
այրել—жечь, сжечь.
համոզել—убѣдить.
սաստիկ—сильный, страшный.
ընդամենը—всего.
նահատակուել—принять мученическую смерть.
երեսներօթ—тридцать семь.
անմեղ—невинный.
խիղճ, խղճի—совѣсть.
տանջել—мучить.
մելամաղձութիւն—меланхолія.
կառ.ք,-ի—экипажъ, фаэтонъ.
վայրի—дикій.
գազան,-ի—звѣрь.
թափառել—скитаться.
անտառ,-ի—лѣсъ.
Խոսրովիդուխտ,-ի—Хосровидухтъ
լուսազգեստ—въ свѣтозарной одеждѣ.
աստուածային—божественный.
պատուհաս,-ի—кара.
այնքան—столько.
տարի,-րու—годъ.
կենդանի—живой; живъ.
կրկնուել—повториться.
Օտա Ամատունի—Ота Аматуни.
Արտաշատ,-ի—Арташатъ.
պարան,-ի—канатъ.
ցած—внизъ.
շարժուել—колебаться, шататься.
նահատակ,-ի—мученикъ.
մութ—темный.
խոնաւ—сырой.
սքանչելի.ք,-ի—чудо.
ախտացած—подверженный недугу, болѣзненный.
ծունկ, ծնկի—колѣно.
չոգել—стать на колѣни.
աղօթել—молиться.
փոքր ինչ—немного.
թեթևութիւն—облегченіе.
զգալ—чувствовать.
Հռիփսիմեան—Г'рипсимійскій.
նահատակութիւն—мученичество.
իւրաքանչիւր—каждый.
պատառոտուն--рваный.
հանդերձ,-ի—платье, одежда.
պատել—завернуть, обернуть.
տեղաւորել—помѣстить.
նախարար,-ի—нахараръ, владѣтельный князь.
հաւաքուել—собираться.
քրիստոնէական—христіанскій.
հաւատ,-ի—вѣра.
նախապատրաստութիւն—подго-

товка.
ամիս, ամսի—мѣсяцъ.
նորահաւատ—новообращенный; новокрещенецъ, неофитъ.
ձեռք զարնել—приняться за.
վկայարան,-ի—часовня надъ могилой мученика.
շինել—строить.
պատիւ,-տուի—честь.
նահատակել—убить за вѣру.
ջերմեռանդութիւն—рвеніе.
աստուածահաճոյ—богоугодный.
քահ,-ի—заступъ.
գերեզմանատեղ,-ի—могила.
Աշխէն,-ի—Ашхэнъ.
փէշ,-ի—полъ платья.
բաւականանալ—довольствоваться.
եօթը—семь.
Մասիս—Масисъ (гора Арарать).
ութը—восемь.
խոշոր—крупный.
շեմք,-ի—порогъ.
կանգնեցնել—поставить.
այնուհետեւ—послѣ того.
շրջել—ходить, ѣздить.
անոտի—пустой, ложный.
պաշտամունք,-ի—богослуженіе.
հասարակաց—общественный, всеобщій.
ընդհանուր—всеобщій; верховный, главный.
հովիւ,-ւի—пастырь.
կարգել—назначить.
տասնեւվեց—шестнадцать.
երեւելի—знатный.
Կեսարիա,-ի—Цезарея.
Ղեւոնդ,-ի—Г'евондъ.
մետրապոլիտ,-ի—митрополитъ.
եպիսկոպոսապետ-ի,—глава надъ епископами, католикосъ.
ընտանիք,-ի—семейство.
դիմաւորել—встрѣчать.
քահանայ,-ի—священникъ.
գործակցութիւն—содѣйствіе, соучастіе.
հաղորդել—причастить.
չորս,-ի—четыре.
միլիոն,-ի—милліонъ.
հեռաւոր—отдаленный.
անդադար—безпрестанно.
մեհեան,-ի—языческій храмъ.
վանք,-ի—монастырь.
յարատեւութիւն—долговѣчность.
դպրոց,-ի—школа.
առաջադէմ—успѣвающій.
սան,-ի—воспитанникъ.
թեթեւանալ—облегчиться.
առանձնանալ—уединяться.
հովուապետ,-ի—архипастырь.
առաջարկութիւն—предложеніе.
Արիստակէս,-ի—Аристакесъ.
տեղապահ,-ի—замѣститель.
գահ,-ի—тронъ, престолъ.
շարունակուել—продолжаться.
այսօր—сегодня.

Стихотворенія[1].

ՀՈՎՈՒԻ ԱՆԿՈՂԻՆԸ

(Постель пастуха).

Սա-րի լանջն-է || մահ-ճա-կալ

Սարի լանջն է մահճակալ,
Ձեչոտ քարը գլխա կալ.
Մի հին կապերտ ուսերին —
Այս է հովուի անկողին։
Երբ անձրեւ է կաթկաթում
Եւ կապերտը թրխկթրխկում՝
Հովիւն անուշ քընի մէջ
Գաղջըր երազ է տեսնում։

Անկողին, ղնի—постель.
սար,-ի—гора.
լանջ,-ի—грудь; սարի—откосъ, отлогъ горы.
մահճակալ,-ի—кровать.
ձեչոտ—рябой; —քար—ноздреватый камень.
գլխակալ,-ի—подушка.
կապերտ,-ի—коверъ; паласъ.
անձրեւ,-ի—дождь.
կաթկաթել—капать.
թխկթխկալ—стучать.
անուշ—сладкій.
քուն, քնի—сонъ.
երազ,-ի—сновидѣніе, сонъ.

---

[1]) Стихосложеніе въ армянскомъ языкѣ силлабическое. Въ каждомъ стихѣ отъ пяти до шестнадцати слоговъ или тактовъ (ոտ); стихи съ меньшимъ числомъ слоговъ попадаются рѣдко; стихи, имѣющіе болѣе пяти слоговъ, раздѣляются на части или члены цезурой, которая падаетъ послѣ ударенія въ словѣ. Члены или стопы бываютъ трехсложные или четырехсложеные. Такихъ членовъ въ каждомъ стихѣ можетъ быть не болѣе четырехъ.

Գլխակալ—въ прозѣ գլխակալ: въ стихахъ приставляется ը вездѣ тдѣ оно образуетъ полный слогъ. Հովուի—начало հովիւ. հաշիւ, -ուի. թիւ, թուի. **правило:** при склоненіи существительныхъ на իւ (ив), окончаніе это предъ гласными стягивается въ звукъ ուի (հովիւ, род. հովուի, отл. հովուից, мн. ч. հովիւներ. թիւ, от. թուից, ин. թուում (թուումն), мн. ч. թուեր и т. д.).

Ե Ր Ա Զ

(Сонъ).

Ես-լը-սե-ցի ‖ մի-ա-նուշ-ձայն.
Իմ-ծե-րա-ցած ‖ մօր-մօտ-էր.

Ես լըսեցի մի անուշ ձայն.
Իմ ծերացած մօր մօտ էր.
Փայլեց նըշոյլ ուրախութեան.
Բայց ափսո՜ս որ երազ էր:
Կարկաչահոս աղբիւր այնտեղ
Թաւալում էր մարգարիտ.
Նա յ ը ս տ ա կ էր որպէս բիւրեղ.—
Այն երազ էր ցնորամիտ:
Եւ մեղեդին տխուր մայրենի
Յիշեց մ ա ն կ ու թ ե ան օրեր,—
Մօրըս համբոյրն ես ըզգացի.
Ա՜խ, ափսո՜ս, որ երազ էր:
Կուրծքին սեղմեց կարօտագին
Աչքերս սրրբեց—շատ թաց էր,—
Բայց ա ր տ ա ս ո ւ ք գ ը ն ու մ էին.
Ա՜խ, այդ ինչո՜ւ երազ էր:

Երազ, ի—сновидѣніе, сонъ.
Ծերանալ—состариться.
Ծերացած—старый.
փայլել—блестѣть, засверкать.
նշոյլ,-ի—проблескъ, отблескъ.
ուրախութիւն—радость.
ափսո՜ս—жаль!
կարկաչահոս—журчащій.

Յստակ—болѣе употребительное լստակ:—Տխուր—составляетъ одинъ слогъ для стиха (хотя по природѣ оно двухсложное—տրխուր—см. § 5, 1, 3). Յիշեց մանկու||թեան օրեր—цезура падаетъ въ срединѣ слога, слѣдовательно стопа кончается неударенным, или неправильно ударенным слогомъ; это несовершенство стиха, что иногда допускается всѣми поэтами.—Արտասուք գնում էին—слово արտասուք поставлено въ древнемъ именит. множ. числа (единств. числа не имѣло), тогда какъ правильное множеств. число արտասուքներ:

աղբիւր,-ի—родникъ.
թաւալել—кувыркать, катить.
յստակ—чистый.
բիւրեղ,-ի—кристаллъ, хрусталь.
ցնորամիտ—мечтательный; безумный.
մեղեդի—мелодія.
տխուր—грустный, скучный.
այրենի—материнскій, родной.
յիշել—напомнить.
մանկութիւն—дѣтство.
մայր, մօր—мать.
համբոյր,-ի—поцѣлуй.
սեղմել—прижать.
կարօտագին—тоскливый; желанный, радостный.
սրբել—чистить; вытереть.
թաց—мокрый.
արտասուք,-ի—слеза.

Հ Ա Տ Ի Կ

(Зернышко).

Լոյ-սը-բաց-ւում-է ‖ շուտ-ար-տը-գը-նամ

Լ ո յ ս ը բ ա ց ւ ու մ է. շուտ արտը գընամ,
Պ ա տ ռ ե մ սուր խոփով ես կուրծքը հողի:
Իմ սիրուն հատիկ, քեզ նըրան պահ տամ
Մ ի ն չ և օրերըն ա մ ր ա ն արևի:
Թաղեմ քեզ, հատիկ, և գարդս էլ քեզ հետ:
Թէ Աստուած ուղեց, դու կանաչեցիր՝
Թող գարդըս մ ե ռ ն ի գետնի տակ անհետ.
Դու ինձ մ ր խ ի թ ար կըրկին տուն գ ա ր ձ ի ր:
Եւ ջերմ աղօթքով Տիրամօր առջև
Ես մոմ կը վառեմ, ես խունկ կը ծըխեմ,
Որ քեզ պարգևէ մի առատ անձրև,
Որ քեզ միշտ սիրով նայէ խ ը ն դ ա ղ ե մ:

Լոյսը բացւում է—разсвѣтаетъ, заря занимается.—Պատռել=պատառել:—Ամրան—народное слово (вм. ամառուայ)... до (наступленія) дней лѣтняго солнца.—Թող մեռնի—особая форма повел. накл. (=թող, որ մեռնի); մեռնի см. стр. 38 примѣчаніе; ի наиболѣе сохранилось въ 3 л. ед. ч.—Գարձիր—нач. դառնալ—§ 17, 13.

Բայց թէ այդ շնորհին մեղքերիս համար
Արժան չը լինեմ՝ ծով կը դարձընեմ
Ես տաք քըրտինքը ճակտիս արևառ,
Որ քեզ, իմ հատիկ, ծարաւ չը թողնեմ:
Ծըլիր, կանաչիր, ոսկէ սաւանով
Ծածկիր իմ արտը ողջ ալէծածան.
Նոր այն ժամանակ անուշ շրշիւնով
Տուր ջարդուած սրբտիս մի քուն հանդըստեան:

Ար-ի—пашня.
պատռել—разорвать, распороть.
խոփ,-ի—сошникъ.
հող,-ի—земля.
սիրուն—прекрасный, милый.
պահ տալ—отдать на храненіе.
ամրան—лѣтній.
դարդ,-ի—горе.
կանաչել—зеленѣть.
գետին,-տնի—земля, почва.
մխիթար,-ի—утѣшитель.
դառնալ—вернуться.
ջերմ—теплый, горячій.
աղօթ-ք,-ի—молитва.
Տիրամայր,-մօր—Богоматерь.
մոմ,-ի—свѣча.
վառել—зажечь.
խունկ, խնկի—ладанъ.
ծխել—курить.
առատ—обильный.
խնդագէմ—съ радостнымъ видомъ, радостный.
շնորհ,-ի—милость, одолженіе.
մեղ-ք,-ի—грѣхъ.
արժան—достойный.
դարձնել—превратить.
տաք—горячій.
քրտինք,-տնքի—потъ.
արևառ—загорѣлый отъ солнца.
ծարաւ—съ жаждой, жаждущій.
ծլել—пускать ростки, расти.
սաւան,-ի—покрывало, саванъ.
ողջ—цѣлый, весь.
ալէծածան—волнующійся, волнистый.
նոր—новый, вновь.
շշիւն,-ի—шопотъ, шелесть.
հանգստեան—отдохновенія; —քուն—успокоительный сонъ.

ճակտիս=ճակատիս. первая—форма народнаго языка (это стихотвореніе написано въ духѣ народномъ).—Ողջ—буквально значитъ „живой“; здѣсь обозначаетъ „весь“.—Նոր այն ժամանակ—и только тогда.—Հանգըստեան—древняя форма род. над. ед. ч. отъ слова հանգիստ: Существительныя съ этимъ окончаніемъ теперь употребляются какъ прилагательныя, слѣд. հանգստեան успокоивающій, успокоительный.

Ի Մ Ե Ր Գ Ը

(Моя пѣсня).

Հե-ռա-ցել-եմ || իմ-մայ-րե-նի || աշ-խար-հից

Հեռացել եմ իմ մայրենի աշխարհից,
Սերտ բարեկամք անջատուած են ինձանից:
Թառամում եմ ես այս օտար երկրումը,
Մենակ բուսած ծաղկի նման դաշտումը:
Կամաց կամաց տարիները անցնում են,
Մեզ նորոգած գարուն ամառ դարձնում են:
Միայն իմ խեղճ կեանքը չունի ոչինչ նոր,
Ինձ երեկը կրկնւում է միշտ այսօր:
Ասպարէզիս նեղ է ճամբան ու փշոտ,
Խեղճութիւնըս համարում են ինձ ամօթ.
Իմ վիճակին կարեկցութիւն մարդ չունի.
«Գա, ասում են, իր կեանքումը դարդ չունի»:
Ես դարդ ունիմ, դարդըս մեծ է ու սէսպէս,
Բայց չեն տեսնում ձեր աչքերը կարճատես:
Երբ ես մըտայ անհիւրընկալ այս աշխարհ՝
Գանի րոպէ բախտը ժըպտաց ինձ պայծառ:
Հա՛, ասացի, դարձել է իմ անիւը,
Լըրացել է իմ վատ բախտի չար թիւը:
Յանկարծ փըչեց անտուժելի հիւսիսին,
Թառամեցուց վարդ մանուշակ մայիսին:
Այսպէս չորցուց իմ նազելի հասակը

Բարեկամք—древній им. множ. числа (=բարեկամներ), допущено для стиха.—Մեզ նորոգած գարուն ամառ դարձնում են—обновленную весну превращаютъ (годы) намъ въ лѣто, т. е. весна и лѣто чередуются другъ за другомъ.—Ձամբայ—народное слово (=ճանապարհ).—Մարդ չունի (կարեկցութիւն),—никто не оказываетъ участія; չունի—см. § 18, 5.—Այս աշխարհ=այս աշխարհը. опредѣленный членъ пропущенъ для риѳма.—Հիւսիսին=Հիւսիսային (քամի)—сѣверный вѣтеръ, борей.—Մայիսին—въ маѣ.—Չորցուց—нар. об. (=չորցրեց).

Իմ անողորմ, անագորոյն վիճակը:
Ա՛խ, մօտեցիր, օրհասական օր մահուան,
Բեր քո հետը սև հող ու նեղ գերեզման:
Թող սառ լինի իմ նոր տանը յատակը,
Ծանրը քարէ վրրաս ծածկած վերմակը:
Բայց, ա՛խ, երբ որ կանցնի ամիս ու տարի՝
Կը մամռոտի գերեզմանը այն քարի,
Հետքըն անգամ չէ մընալու այն խաչին.
Իմ անունը, իմ յիշատակ կը կորչին:
Բայց կուզէի թողնել այստեղ մի արձան,
Որ դարէդար մընար ամուր, անկործան:
Ես երգեցի երգ ոլորուն և անուշ,
Իմ քընարի ձայնն էր մեղմիկ ու քնքուշ:
Մի՛թէ այնքան անգութ կ'լինի Լետա գետ,
Որ անունս անգամ կանէ նա ահետ:

Երգ,-ի—пѣсня.
անջատուել—разлучиться.
թառամել—увядать.
օտար—чуждый, чужой.
նորոգել—обновлять.
արուն,-րնան—весна.
դարձնել—повернуть, превратить.
խեղճ—бѣдный, убогій.
ոչինչ—никакой, ничто.
նոր—новый; новь.
երեկ,-ուայ—вчера.
այսօր,-ուայ—сегодня.
ասպարէզ,-ի—арена, поприще, карьера.
փշոտ—тернистый.
խեղճութիւն—бѣдность.
ամօթ,-ի—стыдъ, позоръ.
վիճակ,-ի—доля, судьба.
կարեկցութիւն—участіе, сострадапіе.
դարդ,-ի—горе.
պէսպէս—разнообразный.
կարճատես—близорукій.
անհիւրընկալ—негостепріимный.
բախտ,-ի—счастіе, судьба.
ժպտալ—улыбаться.

Մահուան—древн. род. ед. числа, имѣющ. значеніе прилагательнаго—смертный;—օր—день смерти, смертный часъ.—Կանցնի, կը մամռոտի—см. 38 примѣч.—Իմ յիշատակ =իմ յիշատակը.—Ոլորուն երգ—красиво, звучно сложенная пѣсня.—Մեղմիկ—начало մեղմ—нѣжный; իկ—суф. уменьш. и ласкат.—Կ'լինի=կը լինի: въ стихѣ ը часто опускается (элизія) и замѣняется апострофомъ.—Լետա գետ(ը) - рѣка забвенья, Лета.

նեղ—тѣсный, узкій.
ճամբայ-ի—путь.
պայծառ—свѣтлый, блестящій.
հա—да!
անիւ,-ուի—колесо.
չար—злой; зловѣщій.
անտուժելի—нестерпимый, суровый.
վարդ,-ի—роза.
մանուշակ,-ի—фіалка.
մայիս,-ի—май.
չորցնել—сушить.
նազելի—нѣжный.
հասակ,-ի—возрастъ.
անողորմ—неумолимый.
անագորոյն—жестокій.
մահուան—смертный.
գերեզման,-ի—могила.
սառ—холодный.
յատակ,-ի—полъ.
մամռոտել—покрыться, обрасти мхомъ.
յիշատակ,-ի—память, воспоминаніе.
այստեղ - здѣсь.
դարէդար—изъ вѣка въ вѣкъ, вѣчно.
ամուր—крѣпкій.
անկործան—несокрушимый.
երգել—пѣть.
ոլորուն—извилистый, сплетенный.
քնար,-ի—лира.
անգութ—безжалостный.
Լետա—Лета (рѣка).
անհետ—безъ слѣда, безслѣдный; —անել—уничтожить безъ слѣда.

Ա Շ Ո Ւ Ղ

(А ш у г ъ).

Ասի աշուղ || աւռ չոնգուրըդ || մեզ բան ասա || սըրտալի

Ասի, աշուղ, ա՛ռ չոնգուրըդ, մեզ բան ասա՛ սըրտալի,
Կարօտ ենք քո անուշ ձայնիդ, մի բան ասա՛ սըրտալի.
Սրտի խօսք ենք ուզում քեզնից, որ զարթնացնէ մեր Հոգին.
Ա՛ռ չոնգուրըդ, դարդոտ աշուղ, մեզ բան ասա՛ սըրտալի:
Գիտենք, որ դու միշտ տանջւում ես Հազար ու մի ցաւերով.
Հայրենիքիդ խոր խոցերը դու համրում ես դարերով.

Աշուղ—ашу'ъ, народный пѣвецъ (часто слѣпой) на востокѣ; ашу'и нерѣдко сами слагаютъ пѣсню и поютъ подъ звуки струнныхъ инструментовъ; չոնգուր—одинъ изъ видовъ такихъ инструментовъ.—Կարօտ ենք—тоскуемъ, жаждаемъ.—Սրտի խօսք—изъ сердца, прочувствованное слово.—Զարթնացնել (пробудить), народн. слово (=զարթեցնել).—Համրել=համարել:

Չես լըւանայ այդ խոցերը արտասուքի ծովերով,
Ա՛ռ չոնգուրըդ, ցաւոտ աշուղ, մեզ բան ասա՛ վըշտալի։
Լուռ մընալով մեր վէրքերին պիտի չանես դու դարման.
Արար-աշխարհ գիտէ, չըկայ մեր դարդերին չափ սահման.
Մընջութիւնն էլ նըշան հո չէ մի դովելի յատկութեան.
Առ չոնգուրըդ, մեզ բան ասա՛, թող խօսքդ լինի ցաւալի։
Այդպէս խօսքեր շատ ենք լըսել, էլ կը լըսենք անտըրտունջ.
Մեր չըխօսկան լինելուցն է, մընացել ենք անտէրունչ.
Լաւ է ազատ լաց լինելը, քան դարդ անելն անմրմունջ։
Ասա՛ լըսենք, ինչ անենք որ խօսքդ կ՚լինի ազդալի։
Տեսնում ես որ մենք թըմրած ենք, քունն անուշ է մեզ թըւում.
Է՞ր ես դու էլ մեզ բոլորիս մաշող քընկից յաղթըւում։
Ա՛ռ չոնգուրըդ, տո՛ւր լարերին, կըրակ վառի՛ր մեր սըրտում.
Մեզ ամենից նոր շունչ տըւող մի բան ասա՛ սըրտալի։

Աշուղ,-ի—ашугъ, пѣвецъ.
չոնգուր,-ի—чонгуръ (струнный инструментъ, подъ акомпанементъ котораго поетъ ашугъ).
սրտալի—сердечный.
կարօտ—тоскующій, жаждущій.
զարթնացնել—пробудить.
դարդոտ—горюющій, скорбящій.
տանջուել—мучиться.
խոց,-ի—язва, рана.
համրել—считать.
լուանալ—мыть, обмыть.
արտասուք,-ի—слеза.
լուռ—молчаливый.
արար-աշխարհ—весь миръ.
չափ,-ի—мѣра.
մընջութիւն—нѣмота, безмолвіе.
դովելի—похвальный.
յատկութիւն—свойство, признакъ.
ցաւալի—скорбный, горестный.
անտրտունջ—безропотный; -но.
խօսկան—говорящій; չը—молчаливый, безмолвный.
անտէրունչ—покинутый, брошенный.
լաց,-ի—плачъ.
անմռունչ—нѣмой, безмолвный, безропотный.
թմրած—онѣмѣлый; безчувственный
թուալ—казаться.
Է՞р—зачѣмъ?
մաշող—изнашивающій, подтачивающій; гибельный.
հունչ, հնչի—духъ.

Չես լուանայ—не смоешь.—Արտասուքի ծովերով—моремъ слезъ.—Դարման անել (վէրքերին) исцѣлять раны.—Արար-աշխարհ, народное выраженіе: (Богомъ) созданный міръ.—Մընջութիւն—безмолвіе, молчаніе.—Լաց լինել—плакать.—Տո՛ւր լարերին—ударь объ струны!—Հունչ տալ—внушить духъ, одушевить.

ԱՆԱՀԻՏ

(историческая легенда).

Ա.

Մի ժամանակ Աղուանից աշխարհի թագաւորանիստ քաղաքը Պարտաւն էր, որ այժմ աւերակ է և ասւում է Բարդա։ Պա գտնւում էր այժմեան Գանձակի և Ջուշու մէջ տեղը, Թարթառ գետի վրայ։ Այդտեղ էր Վաչէ թագաւորի հոյակապ ապարանքը, ընդարձակ ծառաստանը իր հոկայական չինարներով ու բարտիներով, որոնց ստուերի տակ ճաճկւում էին քաղաքի նոյն իսկ ամենաաբարձր աշտարակները։

Մի անգամ Վաչէ թագաւորի որդին Վաչագանը, որ մի նորահաս երիտասարդ էր, պալատի պատշգամի վրայ կռթնած, նայում էր իրանց այդ ծառաստանին։ Եղանակը զարնանային էր և կէսօրից առաջ։ Աշխարհի բոլոր երգեցիկ թռչունները, կարծես խօսք մէկ արած՝ հաւաքուել էին այդ ծառերի վրայ, որ մի ընդհանուր նուագահանդէս սարքեն և իրար հետ մրցեն։ Մինն իր սրիդն էր փչում, միւսն իր փողը, բայց յաղթանակը խօսողն էր տանում։ Սոխակն էր այդ խօսողը, սիրահար սրտերի միակ մխիթարիչը։

Արդեօք սրանց էր ականջ դնում Վաչագանն այնպէս լուռ, այնպէս ակնապիշ։ Ո՛չ... Ուրիշ հոգս, ուրիշ ցաւ կար նրա սրտում. սրանք միայն ատելացնում էին նրա ցաւն և նոր տխրութեան մէջ ձգում նրան։

Աղուանից աշխարհ, страна албанцевъ—Албанія; слѣдомъ աշխարհ (міръ, страна) обозначается и провинція.—Թագաւորանիստ քաղաք—резиденція (царей), столица.—Ծառաստան—паркъ.—Նոյն իսկ—даже и.—Կէսօրից առաջ—до полудня.—Կարծես—кажется, будто.—Խօսք մէկ արած—сговорившись, условившись.—Նուագահանդէս սարքել—устроить, дать концертъ.—Սրինգ փչել—играть на свирѣли; փող փչել—играть на трубѣ.—Խօսող, խօսել—(говорить), здѣсь въ значеніе пѣть (սոխակը, սաքաղը խօսում է—соловей, пѣтухъ поетъ).—Ականջ դնել—приставить ухо, слушать.—Տխրութեան մէջ ձգում (էին)—ввергали въ грусть, нагоняли печаль.

Այս տխուր մտմտոցից հանեց Վաչագանին նրա մայրը, Աշխէն Թագուհին, որ այդ րոպէին մօտեցաւ նրան և մօտը նստելով հարցրեց.

—Վաչիկ, ես տեսնում եմ, որ դու սրտումդ մի ցաւ ունես, բայց թաքցնում ես մեզնից: Որդի, ասա ինձ, ինչո՞ւ համար այդպէս տխուր ես:

—Մայր, ճշմարիտ ես ասում, պատասխանեց որդին, —աշխարհիս փառքն ու վայելչութիւնն աչքիս չեն երևում: Ուզում եմ հեռանալ աշխարհից և գնալ անապատ: Ասում են, Մեսրոպ վարդապետը կրկին եկել է Հացիկ, իր շինած վանքում միաբանութիւն է հաստատել, աշակերտներ ժողովել. ուզում եմ ես էլ գնալ այնտեղ: Մայր, դու չը գիտես, թէ ինչքան լաւ գիւղ է այդ Հացիկը: Այնտեղ թէ տղաներն և թէ աղջիկները այնպէս սրամիտ, այնպէս գեղեցիկ են, որ եթէ տեսնես՝ կը մնաս հիացած:

—Ուրեմն նրա համար ես գնում Հացիկ, որ այնտեղ տեսնես քո սրամիտ Անահիտին:

—Մայր, դու ինչպէ՞ս գիտես նրա անունը:

—Մեր պարտէզի սոխակները բերին ինձ այդ համբաւը: Սիրելի Վաչիկ, ինչո՞ւ ես մոռանում, որ դու Աղուանից Թագաւորի որդին ես: Թագաւորի որդին կամ Թագաւորի, կամ մեծ իշխանի աղջիկ ուզէ, և ոչ թէ մի գեղջկուհի:

—Մայր, ես արդէն ասեցի, որ պիտի երթամ վանք. բայց եթէ դուք ուզում էք, որ ես անպատճառ ամուսնանամ՝ ապա գիտցէք, որ իմ ուզածը միայն և միայն Անահիտն է....

Աչքիս չեն երևում - въ моихъ глазахъ не имѣютъ цѣны, значенія —Գնալ անապատ—идти въ пустыню; движеніе (обст. мѣста), на вопросъ куда, и время (обст. времени), на вопросъ когда, выражаются винит. падежомъ.—Հիացած կը մնաս—останешься въ удивленіи, удивишься.—Վաչիկ—уменьшительно—ласкательная форма собств. имени Վաչագան; իկ приставляется или прямо къ собственному имени, или съ отбрасываніемъ одного или двухъ послѣднихъ слоговъ.—Աղջիկ ուզել - свататься.—Իմ ուզածը—моя желанная, мой выборъ.

Այս ասեց Վաչագանը և ամօթից կարմրելով՝ վազեց դէպի պարտէզ: Այդ օրից Վաչագանը ինքն իրեն որսորդութեան տուեց:

Բ.

Մէկ օր, սովորական որսորդութեան ժամանակ՝ Վաչագանն ու նրա հաւատարիմ ծառայ Վաղինակը հասան մի գիւղ և նստեցին նրա աղբիւրի մօտ, որ Հանդստանան: Շատ յոգնած ու քրտնած էին: Գիւղի աղջիկներն եկել էին աղբիւրից ջուր տանելու և հերթով լցնում էին կուժերն ու փարչերը: Վաչագանը սաստիկ ծարաւել էր: Նա ջուր ուզեց, և աղջիկներից մէկը լցրեց փարչը և ուզեց Վաչագանին տալ. բայց մի ուրիշ աղջիկ նրա ձեռքից խլեց փարչը և դատարկեց: Ինքը նորից լցրեց, բայց էլի դատարկեց: Վաչագանի բերանը ցամաքել էր և անհամբեր սպասում էր, թէ երբ պէտք է նրան ջուր հասցնեն: Բայց մեր անճանօթ աղջկայ հոգը չէր այդ. նա կարծես խաղ էր անում, լցնում ու դատարկում, և այդ կրկնեց չորս-հինգ անգամ. միայն վեցերորդ անգամին տարաւ իրան անճանօթ որսորդին ջուր տուեց:

Վաչագանն երբ որ խմեց և փարչը տուեց Վաղինակին, ինքն սկսեց խօսեցնել աղջկանն և հարցրեց, թէ ինչո՞ւ նա խակոյն չը բերեց ջուրը. չը լինի՞ թէ կատակ անել ուզեց կամ բարկացնել: Աղջիկը նրան պատասխանեց.

— Մենք սովորութիւն չունենք օտար երիտասարդների հետ կատակ անել, մանաւանդ երբ նրանք ջուր են ուզում: Բայց ահա իմ միտքը: Ես տեսայ որ դուք յոգնած ու քրտնած էք, իսկ այդ վիճակի մէջ սառը ջուրը վնաս է մարդուն.

Ինքն իրեն որսորդութեան տուեց—предался охотѣ.

Հերթով—по очереди.—Ծարաւել էր—чувствовалъ жажду, пить хотѣлъ.—Բերանը ցամաքել էր—высохло во рту.—Ջուր հասցնել—добыть, достать, подать воды.—Հոգը չէր (աղջկայ)—не озабочивало (дѣвушку), (ей) не было дѣла.—Խօսեցնել—побуждать, заставить говорить.—Այդ վիճակի մէջ—въ такомъ положеніи.—Վնաս է—вредна (вода), вредитъ.

գրա համար ես գիտութեամբ ուշացրի, մինչև որ դուք մի փոքր հանգստանաք և հովանաք:

Աղջկայ խելօք պատասխանը զարմացրեց Վաչագանին, բայց գեղեցկուհին աւելի ևս հիացրեց նրան: Նրա աչքերը խոշոր, թուխ-թուխ և վառվռուն էին, յօնքերը կարծես վրձինով քաշած. գլուխը բայց էր և ծամերը վռւաած թիկունքի վրայ. ճակատը լայն, քիթ ու պռօշը նկարածի պէս: Ոչինչ զարդ ու զարդարանք չունէր. հագուստը մի մետաքսէ շապիկ էր, որ նրա վայելչակազմ հասակը ծածկում էր մինչև տներն, և մի ասեղնագործած բաճկոնակ, որով կոճկուած էր նրա բարակ մէջքն ու լայն կուրծքը: Ոտները բոպիկ էին, բայց նոր լուացած կաթնաղբիւրի ջրով՝ բամբակի պէս սպիտակին էլն տալիս: Այսպէս էր Անահիտի արտաքին կերպարանքը. բայց նրա դէմքի գծագրութեան, նրա աչքերի մէջ մի այնպիսի գրաւիչ զօրութիւն կար, որ իսկոյն կախարդեց Վաչագանին և ապշեցրեց նրան:

— Անուղղ ինչ է, հարցրեց Վաչագանը:

— Անահիտ, պատասխանեց աղջիկը:

— Ո՞վ է քո հայրը:

— Իմ հայրը մեր գիւղի հովիւ Առանն է: Բայց ինչո՞ւ ես ուզում իմանալ, թէ իմ անունն ինչ է կամ ո՞վ է իմ հայրը:

— Ոչինչ, հէնց այնպէս հարցնում եմ. հարցնելը հօ մե՞ղք չէ:

— Եթէ հարցնելը մեղք չէ, խնդրո՛ւմ եմ դու էլ ինձ ասես, թէ ինքդ ո՞վ ես, ո՞րտեղացի ես:

— Սո՛ւտ ասեմ, թէ ճշմարիտ:

— Որը քեզ արժան կը համարես:

— Իհարկէ, ես արժան կը համարեմ ճշմարիտը. իսկ ճըշ-

Վրձինով քաշած — нарисованный, писанный кистью. — Պատկեր քաշել — писать картину. — Սպիտակին տալ — дать бѣлый отливъ, отличаться бѣлизной. — Հարցնելը հօ մեղք չէ՞ — вѣдь не грѣхъ спросить.

մարիտն այս է, որ հիմա չեմ կարող ուղիղն ասել, թէ ես ո՛վ եմ, բայց խօսք եմ տալիս մի քանի օրից յետոյ յայտնել:

— Շատ լաւ: Ընորհեցէք ինձ փարչը, և եթէ էլի ջուր էք կամենում՝ բերեմ:

— Ոչ, շնորհակալ ենք. դու լաւ խրատ տուիր մեզ. այդ միշտ կը յիշենք և քեզ չենք մոռանայ:

Անահիտն առաւ փարչը և հեռացաւ:

Далѣе (гл. 3—5) разсказывается, какъ сильно Вачаганъ былъ увлеченъ пастушкой Анаг'итъ, ея умомъ и красотой и на всѣ предложенія и уговоры родителей—оставить эту безумную мечту и жениться на знатной дѣвицѣ—Вачаганъ отвѣчалъ отказомъ, а для развлеченія предался охотѣ и прогулкамъ по горамъ и лѣсамъ. Между тѣмъ слухъ о томъ, что царевичъ Вачаганъ влюбленъ въ пастушку Анаг'итъ и хочетъ на ней жениться, распространился повсюду, и радовался народъ, знавшій о ея красотѣ и способностяхъ.

Ը.

Թագաւորն ու թագուհին տեսան, որ չեն կարողանում Վաչագանի միտքը փոխել, մի երեկոյ խորհուրդ արին և վճռեցին, որ ընդունեն նրա ընտրութիւնը:

Թագաւորն ինքը շատ բարի մարդ էր. նա սրտով հաւասար չէր ամենևին որդու ընտրութեանը: Նա մինչև անգամ ուրախ էլ էր, որ իր որդին բոլոր հպատակների վրայ հաւասար աչքով է նայում և մէկը միւսից բարձր չէ դասում: Նա միայն վախենում էր, թէ մի գուցէ ղրանով գոռոզ իշխաններին զրդռէ իր դէմ: Բայց երբ որ իմացաւ, թէ

Լաւ խրատ տուիր — хорошій урокъ дала.

Միտքը փոխել (Վաչագանի) разубѣдить (Вачагана). — Խորհուրդ արին — посовѣтовались. — Սրտով — въ душѣ, душевно. — Մինչև անգամ — даже. — Հաւասար աչքով — равно, одинаково (относился, смотрѣлъ) — Բարձր չէ դասում — не ставитъ (одного) выше другого, не дѣлаетъ различія.

զիւղացիք շատ ուրախ են այդ բանին և Աննահիտն էլ բարձրը համբաւ է ստացել նրանց մէջ՝ ինքն սկսեց համոզել թագուհուն, որ յօժարի այդ բանին.....

Մի‌ւս օրը կանչեցին Վաղինակին, յայտնեցին իրանց յօժարութիւնը, և նրա հետ երկու պատուաւոր իշխան ևս դնելով՝ մեծամեծ ընծաներով ուղակեցին Հայկի Հարսնախօսութեան:

Երբ որ սրանք հասան Հովիւ Առանի տունը՝ Առանը նրանց սիրով ընդունեց և շնորհաւորեց նրանց գալը: Աննահիտը տանը չէր: Հիւրերը նստեցին սրահումը մի նոր գորգի վրայ, որ Առանը վռեց իսկոյն և ինքն էլ նստեց նրանց կշտին:

Խօսակցութեան նիւթը ամենից առաջ դարձաւ նոր գորգը, որ իր գեղեցիկ նախշերով, գոյների պայծառութիւնով և գործուածքի նրբութիւնով զբաւեց հիւրերի ուշադրութիւնը:

—Այս ինչ հիանալի գորգ է, ասեց Վաղինակը. տանտիկինդ կը լինի գործած անշուշտ:

—Ո՛չ, ես կին չունեմ. ահա հինգ տարի է որ կինս վախճանուել է: Այս գորգը մեր Աննահիտի գործածն է: Բայց ինքը չէ հաւանում. ասում է, իր ուզածին պէս դուրս չեկաւ: Մէկ նորը հինել է, ահա այն ծածկուած ոստայնն է. յոյս ունի, որ այն պիտի իր ուզածի պէս դուրս բերէ:

—Մեր թագաւորի պալատում էլ չկայ մի այսպիսի գորգ,

Այդ բանին—этому (радовались).—Նրա հետ... դնելով - приставивъ къ нему, пославъ вмѣстѣ съ нимъ.—Սիրով - любезно.—Ընդհաւորեց նրանց գալը—привѣтствовалъ ихъ, поздравилъ съ прибытіемъ.—(Նրանց) կշտին (նստեց) - (присѣлъ) возлѣ ихъ, къ нимъ.—Խօսակցութեան նիւթ դարձաւ—сдѣлался предметомъ разговора.—Գրաւեց ուշադրութիւնը—привлекъ вниманіе.—Տանտիկինդ կը լինի գործած—вѣроятно соткала твоя хозяйка. Գործած կը լինի—буд. описательное. —Ինքը չէ հաւանում—сама не одобряетъ, ей самой не нравится.—Իր ուզածին պէս դուրս չեկաւ—не вышло по ея желанію, такъ, какъ она желала.—Յոյս ունի—надѣется.—Դուրս բերէ (իր ուզածին պէս)—сдѣлаетъ, какъ желаетъ.

ասեց իշխաններից մէկը. յետոյ դառնալով Առանին՝ աւելացրեց. «շատ ուրախ ենք որ քո աղջիկն այսքան շնորհալի է: Քո Աննահիտի համբաւը մինչև թագաւորի ականջն է հասել: Եւ ահա մեզ ուղարկել է քեզ մօտ խնամեխօսութեան: Թագաւորը կամենում է, որ քո Աննահիտը տաս իր մեկուճար որդուն Վաչագանին, որ իր թագաժառանգն է:

Իշխանն այս առաջարկութիւնն անելով՝ սպասում էր, թէ Առանը կամ չի հաւատայ, կամ թէ սաստիկ ուրախանալուց վեր կը թռչի տեղից: Բայց Առանը ոչ այս արաւ և ոչ այն, այլ գլուխը քաշ գցեց և սկսեց ցուցամատը գորգի նախշերով սահեցնել: Նրան այդ մտածութիւնից հանեց Վաղինակը՝ ասելով.

—Ինչո՞ւ տխրեցիր, Առան եղբայր. մենք ուրախութիւն ենք բերել և ոչ տխրութիւն: Մենք քո աղջիկը բռնի տանելու չենք: Այդ կախուած է միակ քո կամքից. եթէ ուզես՝ կը տաս, չես ուզել՝ չես տայ. մեզ հարկաւոր է միայն, որ դու ուղիղն ասես, թէ ինչպէս ես կամենում, տա՞լ թէ չը տալ:

—Իմ պատուական հիւրեր, պատասխանեց Առանը.—ես շատ շնորհակալ եմ, որ մեր տէր թագաւորը իր ճոխ պալատի համար իր ծառայի աղքատիկ իրերից մի գորգ է ուզում տանել: Թուցէ այդպիսի մի գորգ, ինչպէս ասացիք գորգի համար՝ չկայ նրա պալատում. բայց ճշմարիտն ասում եմ ձեզ, իմ ձեռին չէ տալն ու չտալը: Ահա կը գայ ինքը աղջիկս, իրան կը հարցնէք. եթէ կը յօժարի՝ ես ոչինչ չունեմ ասելու:

Հէնց այս խօսակցութեան ժամանակ եկաւ Աննա-

Դառնալով Առանին—повернувшись, обращаясь къ Арану.—Մինչև (թագաւորի) ականջն է հասել—дошло до слуха (царя).—Սաստիկ ուրախանալուց—отъ чрезмѣрной радости.—Վեր կը թռչի (տեղից)—подпрыгнетъ (съ мѣста).—Գլուխը քաշ գցեց - опустилъ, наклонилъ голову.—Նախշերով սահեցնել- водить (палецъ) по узорамъ, по рисунку.—Այդ կախուած է - это зависитъ.—Տէր թագաւորը—царь батюшка.—Գորգի համար—относительно ковра.—Իմ ձեռին չէ—не въ моихъ рукахъ, не въ моей власти.—Այս խօսակցութեան ժամանակ—во время этого разговора.

Հիտը, որ իրանց այգումն էր եղել, ձեռին մի զամբիւղ խաղողով դեղձով և տանձ ու խնձորով լիքը: Ղուկս տուեց Հիւրերին, որոնց մասին իրան լմաց էլն տուել, եթէ քաղաքից եկած իշխաններ են, և զամբիւղը ներս տանելով՝ մէջի եղածը դարսեց մի նոր կլայեկած մեծ սինու մէջ և բերեց դրեց Հիւրերի առջև: Ինքը գնաց իր ոստայնի մօտ, վեր առաւ նրա երեսից սաւանը և սկսեց շարունակել իր կիսատ թողած գործը: Իշխաններն սկսեցին նայել, թէ ինչպէս է գործում Անահիտը, և մնացին ապշած նրա արագաշարժ մատների ճարպիկութեան վրայ:

— Անահիտ, ինչո՞ւ ես մենակ գործում, հարցրեց Վաղինակը.— ես լսել եմ որ դու աղջիկ աշակերտներ շատ ունես:

— Այո՛, ունեմ մի քանի հոգի, պատասխանեց Անահիտը, —բայց որովհետև այգեկութ է՝ արձակել եմ: Այստեղ էլ լինեն՝ չեմ բանեցնի սրա վրայ: Այս մէկ հատը ես մենակ պէտք է գործեմ:

— Լսել եմ, որ աշակերտներիդ կալդալ էլ ես սովորեցնում:

— Այո՛, սովորեցնում եմ: Հիմա մեզանում ամեն մարդ պարտական է կարդալ գիտենալ: Այս վերջին օրերս էլի եկաւ ծերունի Մեսրոպը և սաստիկ պատուէր տուեց, որ ամեն մարդ ինքը կարդայ աւետարանն և հասկանայ: Հիմա մեր հովիւներն էլ գիտեն կարդալ և միմեանց սովորեցնում են իրանց հօտն արածեցնելիս: Այժմ եթէ մեր անտառները պտտես՝ բոլոր հաստ ծառերի կեղևները գրոտած կը տեսնես:

— Մեր մէջ ուսումն այդչափ տարածուած չէ, մերոնք ծոյլ են. բայց ես յոյս ունեմ, որ երբ քեզ տանենք մեր քաղաքը՝ դու ծոյլերին արիաջան կը շինես: Մի բոպէ թող քո գործդ, Անահիտ, և ել այստեղ, քեզ բան ունենք ասելու: Տես, ահա քեզ համար ինչ ևր է ուղարկել մեր Թագաւորը:

Այգում էր եղել — находилась въ саду.— Իմաց էին տուել — дали знать.— Մէջը եղածը — бывшее въ ней (содержимое въ корзинѣ).— Կիսատ թողած — оставленный на половину, недоконченный.— Պարտական է — долженъ, обязанъ.— Ես յոյս ունեմ — я надѣюсь.— Ինչևր — чего только, какія вещи?

Վաղինակն այս ասելով՝ բաց արեց մի կապոց և նրա միջից հանեց ոսկէ զարդարանքներ և մետաքսէ հագուստներ:

Անահիտն այդ բանները տեսնելով՝ ամենևին չը յափշտակուեց և չտեսի նման չը զարմացաւ, այլ համեստ կերպով հարցրեց.

— Կարելի՞ է արդեօք իմանալ, թէ այդ պատիւն ինչո՞ւ համար է արել ինձ Թագաւորը:

— Մեր Թագաւորի որդին Վաչագանը քեզ տեսել է աղբիւրի մօտ. դու նրան ջուր ես տուել և նա քեզ շատ հաւանել է: Հիմա Թագաւորը մեզ ուղարկել է, որ քեզ նշանենք իր որդու հետ: Ահա այս մատանի է, այս ապարանջան, այս մանեակ, որանք կոճակներ են. մի խօսքով քեզ համար են այս ամենն էլ:

— Ուրեմն իմ տեսած որսորդը Թագաւորի որդին է եղել:

— Այո՛:

— Նա շատ լաւ երիտասարդ էր: Բայց արդեօք գիտէ՞ մի որ և իցէ արհեստ:

— Նա Թագաւորի որդի է, Անահիտ. նրան ինչ արհեստ է հարկաւոր. ողջ աշխարհի տէրը նա է, ամենքն էլ նրա ծառաներն են:

— Գիտեմ որ այդպէս է. բայց ով գիտէ, աշխարհ է, այսօրուայ ծառաների տէրը վաղը կարող է ինքը լինել ծառայ, թէև նա Թագաւոր էլ լինի եղած: Արհեստը մի այնպիսի բան է, որ ամեն մարդ պիտի գիտենայ, թէ ծառայ, թէ տէր, թէ Թագաւոր և թէ իշխան:

Այսպէս որ ասաց Անահիտը՝ իշխանները մնացին իրար երես մտիկ տալիս: Նայեցին Առանին, տեսան որ շատ հաւան է աղջկայ ասածին: Յետոյ դարձան Անահիտին ու կրկին հարցրին.

Համեստ կերպով — скромно.— Պատիւ է սրել — оказать честь.— Քեզ շատ հաւանել է — ты ему очень понравилась.— Ողջ աշխարհի տէրը — господинъ цѣлой, всей страны.— Լինի եղած — будущее описат.— еслибы даже онъ былъ (царемъ).— Իրար երես մտիկ տալիս (մնացին) — остались, переглядываясь другъ на друга.

—Ուրեմն դու Թագաւորի որդուն չպիտի ուղես միայն նրա համար, որ նա արհեստ չը գիտէ:

—Այո. և այս ամենը, ինչ որ բերել էք՝ յետ կը տանէք և կասէք, որ ես իրան շատ հաւանում եմ. միայն Թող ներէ ինձ, որ ես ուխտ եմ դրել՝ արհեստ չը գիտեցող մարդու չը գնալ: Եթէ կամենում է, որ ես իր ամուսինը լինեմ՝ Թող առաջ մի արհեստ սովորէ:

Իշխանները տեսան, որ Աննահիտը հաստատ է իր ասածին, էլ չստիպեցին: Նոյն գիշերը մնացին Առանի տանը: Աննահիտը նրանց լաւ հիւրասիրութիւն ցոյց տուեց: Միւս օրը վեր կացան գնացին և ինչ որ տեսել լսել էին՝ մի առ մի պատմեցին Թագաւորին:

Թագաւորն ու Թագուհին երբ լսեցին Աննահիտի վճիռը՝ շատ ուրախացան, կարծելով Թէ Վաչագանը չի ընդունի նրա առաջարկութիւնը և ձեռք կը վերցնէ նրանից. բայց երբ կանչեցին իրան և յայտնեցին՝ նա ասաց.

—Շատ ուղիղ է ասել Աննահիտը. ամեն մարդ պէտք է մի արհեստ գիտենայ. Թագաւորն էլ մարդ է, նա էլ պէտք է գիտենայ մի արհեստ:

Թագաւորը տեսաւ, որ որդին յօժար է մի արհեստ սովորելու, խորհրդի կանչեց իշխաններից մի քանիսին, և նրանք միաձայն վճռեցին, Թէ նրան վայելուչ արհեստը լաւ զինակ գործելն է, որ չկայ իրանց երկրի մէջ և հեռաւոր երկրներից են բերել տալիս շատ Թանգ գնով: Պարոիկ ուղարկեցին և խորին Պարսկաստանից մէկ հմուտ վարպետ բերել տուին Վաչագանի համար: Մի տարում Վաչագանն այնպէս սովորեց դիպակ գործելը, որ իր ձեռքով նուրբ ոսկեթե-

Յետ կը տանէք—отнесете назадъ, обратно.—Ուխտ եմ դրել—я дала обѣтъ поклялась.—Հիւրասիրութիւն ցոյց տուեց—оказала гостепріимство.—Ձեռք կը վերցնէ—откажется, отречется.—Խորհրդի կանչեց - позвалъ на совѣщаніе.—Մի քանիսին (իշխաններից)—нѣкоторыхъ (изъ князей).—Բերել տալ—выписать. - Թանգ գնով—по дорогой цѣнѣ.—Խորին Պարսկաստանից—изъ глубокой, отдаленной Персіи.

լից մի բաճկոնացու գործեց Աննահիտի համար և վաղինակի ձեռքով նրան ընծայ ուղարկեց:

Աննահիտը ստանալով այդ ընծան՝ ասաց. Չիմա ոչինչ չունեմ ասելու. յայտնեցէք Թագաւորի որդուն իմ յօժարութիւնը և իմ կողմից էլ իմ նոր գործած զոլգը ընծայ տարէք նրան:

Վաղինակը վեր առաւ զոլգը և ձին հեծնելով շտապեց դէպի Պարտաւ, որ մի լոպէ առաջ աւետէ Վաչագանին Աննահիտի յօժարութիւնը:

Սկսեցին հարսանիքի պատրաստութիւն տեսնել: Այդ հարսանիքը մի չը տեսնուած մեծ տօնակատարութեան պէս եղաւ բոլոր երկրի համար:

Далѣе (гл. 7) разсказывается о смерти родителей Вачагана и о возшествіи его на родительскій престолъ; при этомъ Анаг'итъ сдѣлалась его лучшей помощницей. Въ это время разнесся слухъ, что масса людей исчезаетъ и никто не знаетъ, куда они дѣваются. Не можетъ этого разъяснить и Вачаганъ, почему онъ по совѣту Анаг'итъ, переодѣвшись въ простого крестьянина, предпринимаетъ тайное путешествіе для изученія страны и ея нуждъ и для разъясненія этого страннаго явленія. (Между прочимъ исчезъ около гор. Пережа вѣрный слуга Вачагана Ваг'инакъ).

Ը.

Վաչագան Թագաւորը հասարակ շինականի հագուստով ծպտած՝ ճանապարհ ընկաւ դէպի իր երկրի հեռաւոր կողմերը: Շատ բան տեսաւ, շատ բան լսեց, բայց ամենից զարմանացաւ այն՝ ինչ որ տեսաւ իր վերադարձին Պերոժ քաղաքում:

Պերոժ քաղաքը, որ այժմ անհետացած է՝ գտնւում էր Կուր գետի ափին: Բնակիչները կռապաշտ պարսիկներ էին:

Վեր առաւ—взялъ, поднялъ.—Պատրաստութիւն տեսնել - готовиться.
Ճանապարհ ընկաւ—выступилъ въ путь.

կային և հայ քրիստոնեաները, բայց շատ սակաւ էին և չունէին ոչ քահանայ և ոչ աղօթատուն:

Քաղաքի կենտրոնումը կար մի շատ ընդարձակ հրապարակ, որ քաղաքի շուկան էր. նրա չորս կողմն էին գտնուում բոլոր արհեստաւորների և վաճառականների խանութները:

Մի օր այդ հրապարակում նստած էր Վաչագանը. մէկ էլ տեսաւ՝ ահա մի խումբ մարդիկ են գալիս և բերում իրանց հետ մի փառաւոր և սպիտակ մօրուքով ծերունի, աջ ու ձախ բազուկները բարձրացրած: Ծերունին շատ ծանր էր գալիս. նրա առջև սրբում էին ճանապարհը և աղիւսներ դնում ոտների տակին: Վաչագանը մօտեցաւ մի մարդու և հարցրեց, թէ ո՞վ է այդ ծերունին: Մարդը պատասխանեց.

—Սա մեր մեծ քրմապետն է, մի՞թէ չես ճանաչում: Տես, որքան սուրբ է, որ ոտը գետին չէ դնում, որ չը լինի թէ մի որ և իցէ միջատ ընկնի ոտքի տակ և սպանուի:

Հրապարակի ծայրում մի կապերտ փռեցին, և քրմապետը չոքեց նրա վրայ, որ Հանդստանայ: Վաչագանը դնաց նրա դիմացը կանգնեց, որ տեսնէ, թէ ինչ է խօսում այդ մարդը, կամ ինչ անում: Քրմապետը շատ սրատես էր. նա էլ Վաչագանի վրայ նայեց և նկատելով նրա օտարականը լինելը և առաջին անգամ իրան տեսնելը՝ ձեռով արեց, որ գնայ մօտը: Վաչագանը մօտեցաւ:

—Դու ո՞վ ես, ինչ գործ ես, հարցրեց քրմապետը:

—Ես մի օտար բանուոր եմ, պատասխանեց Վաչագանը, եկել եմ այս քաղաքը մշակութեան:

—Շատ լաւ, կը գաս ինձ հետ, ես քեզ գործ կը տամ և լաւ կը վարձատրեմ:

Չորս կողմը—съ четырехъ, со всѣхъ сторонъ.—Մի խումբ մարդիկ... գալիս են—согласованіе логическое: идетъ толпа людей.—Ծանր էր գալիս—шелъ медленно, поступалъ тяжело.—Ոտների տակին—подъ ногами.—Որքան—насколько.—Նրա օտարական լինելը—сокращенное придаточное предложеніе: что онъ чужестранецъ.—Ձեռով արեց—сдѣлалъ знакъ рукой.—Ի՞նչ գործ ես—какимъ дѣломъ, чѣмъ ты занимаешься?

Վաչագանը գլուխ տալով՝ յօժարութիւն յայտ տուեց և գնաց կանգնեց նրա հետ եղած մարդկանց մօտ:

Քրմապետն իր մօտ եղած քուրմերին մի քանի խօսք փըսփսաց, և նրանք ցրուեցին այս ու այն կողմն ու մի քանի րոպէից յետոյ վերադարձան այլևայլ պաշարներով՝ մշակների շալակը տուած:

Երբ որ բոլոր քուրմերն եկան՝ քրմապետը վեր կացաւ և մի և նոյն հանդիսով ճանապարհ ընկաւ դէպի իր բնակարանը: Վաչագանն էլ լուռ ու մունջ հետևեց նրան՝ աւելի հետաքրքրութիւնից շարժուած, որ տեսնէ, թէ ինչո՞վ են զբաղուած այդ քուրմերը, կամ ինչ մարդ է քրմապետը, ինչ բարեգործութիւններ է անում, որ այդպէս պաշտւում է: Այսպէս գնացին մինչև քաղաքի ծայրը:

Այդտեղ քրմապետը, օրհնելով ճանապարհ ձգող ջերմեռանդ կռապաշտներին՝ յետ դարձրեց. մնացին միայն իր քուրմերն և բեռնակիր մշակներն ու Վաչագանը: Դրանք շարունակեցին իրանց ճանապարհը և հեռանալով քաղաքից մօտ երկու վերստ՝ հասան մի պարսպապատ շէնքի և կանգ առան նրա երկաթէ դռան մօտ: Քրմապետն իր գրպանից հանեց մի ահագին բանալի, բաց արեց դուռն և ամենին ներս անելով՝ կրկին կողպեց: Այստեղ Վաչագանը մի անսովոր սարսուռ զգաց, տեսնելով՝ որ այստեղից իր կամքով դուրս գնալու հնար չի ունենայ: Վաչագանի հետ եղած մշակներն էլ առաջին անգամն էին մտում այս շէնքի մէջ: Նրանք ամենքն էլ իրար երես նայելով՝ սկսեցին փսփսալ, թէ ո՞ւր բերին նրանց այս մարդիկը: Վերջապէս պարսպի կամարակապ ճանա-

---

Յօժարութիւն յայտ տուեց—выразилъ согласіе.—Գլակը տալ—класть на спину, навьючить (ношу) на спину.—Վեր կացաւ—поднялся, всталъ.—Զարժուած (հետաքրքրութիւնից)—побуждаемый, волнуемый (любопытствомъ). Օրհնելով—благословляя.—Ճանապարհ գցել—провожать.—Մօտ երկու վերստ—около двухъ верстъ.—Ներս անել—вогнать.—Չնար չի ունենայ—не будетъ имѣть возможности.—Շէնքի մէջ—во внутрь строенія.—Իրար երես նայել—переглядываться.

պարհն անցնելուց յետոյ, նրանց առջև բացուեց մի շատ ընդարձակ հրապարակ, որի մէջ տեղը կար մի դմբեթով մեհեան, մանր խուցելով շրջապատուած: Պշակների բեւեռները ցած դնել տուին այդ խուցերի մօտ, և նրանց, Վաչագանի հետ միասին՝ քրմապետը տարաւ մեհեանի միւս կողմը: Այնտեղ բաց արեց մի նոր երկաթէ դուռ և ասաց.

—Գնացէք ներս, այդտեղ ձեզ գործ կը տան: Ներանք մոլորուածի պէս լուռ ու մունջ ներս մտան, և քրմապետն այդ դուռն էլ փակեց նրանց քամակից: Այստեղ մէր օտարականները նոր ուշքի եկան, նոր աչք բաց արին և տեսան, որ մի ստորերկրեայ ճանապարհի վրայ են կանգնած:

—Տղէք, ինչ տեղ ենք մենք, չէ գիտէք, հարցրեց Վաչագանը:

—Ես գիտեմ, որ մենք թակարդի մէջ ենք ընկել, էլ այս տեղից ազատուելու չենք, ասեց մէկը:

(Вачаганъ съ шестью рабочими входятъ въ какое то подземелье, гдѣ встрѣчаютъ какихъ то тощихъ, похожихъ на скелетъ людей. Они догадываются, что жрецы эти-колдуны; заманивъ къ себѣ людей, они запирали ихъ въ подземельи; знающихъ ремесло заставляли работать до смерти, а незнающихъ ремесла убивали и ихъ мясомъ кормили живыхъ рабочихъ. Между тѣнями-людьми Вачаганъ узналъ Ваг'инака, спасшагося отъ смерти благодаря знанію ремесла. Отъ него подробно узналъ Вачаганъ о жизни въ подземельи и сталъ придумывать способъ спасенія).

Թ.

Վաչագանի հետ եկածները թուով վեց հոգի էին: Հարցրեց նրանց, թէ արդեօք մի որ և իցէ արհեստ գիտէն: Մէկն ասեց, որ գիտէ կտաւ գործել, երկրորդը դերձակութիւն գիտէր, երրորդը մետաքսագործ էր. միւս երեքը ոչ մի արհեստ չէր գիտէին:

Մէջ տեղը—посрединѣ.—Ցած դնել տուին—велѣли сложить, снять (съ себя ношу).—Նրանց քամակից (փակուեց)—за ними (затворилась).—Ուշքի եկան—пришли въ себя.—Տղէք—ребята (народн. форма звat. множ. числа отъ слова տղայ): Թակարդի մէջ ընկնել—попасть въ ловушку.

—Վնաս չունի որ դուք արհեստ չէր գիտէք, ասեց Վաչագանը. ես կասեմ, որ դուք ամենքդ ինձ հետ արհեստակից էք, իսկ ես շատ լաւ արհեստ գիտեմ:

Ոտնաձայնը արձագանգ տալով՝ հետզհետէ մօտեցաւ, և նրանց առջև կանգնեց մի դաժանատեսիլ քուրմ, հետն առած մի խումբ զինուած մարդիկ:

—Պո՞ւք էք նոր եկածները, հարցրեց քուրմը:

—Այո, ծառաներդ ենք, պատասխանեց Վաչագանը:

—Ձեզնից ո՞վ է արհեստ իմանում.

—Մենք ամենքս էլ գիտենք, ասեց Վաչագանը.—գիտենք շատ թանկագին գիպակ գործել: Մեր գործուածքի մի կշիռը հարիւր կշիռ ոսկի կարժէ: Մենք մեծ գործարան ունէինք, բայց պատահմամբ կրակ ընկաւ, այրուեց, և մենք ընկանք պարտքի տակ ու խեղճացանք: Եկանք քաղաք, որ մի գործ գտնենք մեզ համար, հանդիպեցինք մեծ քրմապետին և նա մեզ բերեց այստեղ:

—Շատ լաւ. բայց միթէ ճշմարիտ այդչափ թանգ արժէ ձեր գործուածքը:

—Մեր ասածի մէջ սուտ չը կայ, չէ՞ որ պիտի ստուգէք:

—Իհարկէ ես շուտով կիմանամ, թէ որքան ճշմարիտ է ձեր ասածը. հիմա ասացէք, ինչ նիւթեղէն և գործիքներ են հարկաւոր, որ ես բերեմ:

Վաչագանը մի առ մի յայտնեց, թէ ինչ ու ինչ է հարկաւոր: Մի քանի ժամից յետոյ ամեն ինչ պատրաստ էր: Քուրմը պատուիրեց, որ երթան արհեստատունը, այնտեղ աշխատեն և նրանց հետ կերակրուեն:

—Այնտեղ մեր գործը լաւ չի յաջողուի, ասաց Վաչագանը: Մեզ հարկաւոր է ջոկ և ընդարձակ տեղ, և այս տեղը ա-

Հետն առած—взявъ съ собой.—Կրակ ընկաւ—попалъ огонь, случился пожаръ.—Պարտքի տակ ընկնել—впасть въ долги.—Արժէ—древняя форма наст. вр. (=արժում է) отъ արժել—стоить.—Մեր ասածի մէջ—въ сказанномъ нами, въ томъ, что мы сказали).

մենից յարմար է: Մեր դործի նրբութիւնը պահանջում է առատ լոյս. աղօտ լոյսի տակ մենք ոչինչ չենք կարողանայ կատարել: Իսկ ինչ վերաբերում է մեր կեդակրին՝ պէտք է դիտենաք, որ մենք մսակեր չենք, սովոր չենք այդ կերակրին. Հէնց որ միս ուտենք՝ իսկոյն կը մեռնենք, և դուք կը ղբկուէք այն մեծ օդուտից, որ մեզնից կարող էք ստանալ: Ճշմարիտն եմ ասում, որ մեր դործի մի քաշը հարիւր քաշ ոսկի կարժէ...

— Շատ լաւ, ասեց քուրմը, ես ձեզ համար կուղարկեմ հաց և բուսեղէն կերակուր. դուք կունենաք և առատ լոյս. բայց եթէ ձեր դործն այնպէս չը լինի, ինչպէս խոստանում էք՝ ես ձեզ ամենիդ սպանդանոց կուղարկեմ և սպանելուց առաջ ենթարկել կը տամ չարաչար տանջանքների:

— Մեր ասածի մէջ ոչինչ սուտ չը կայ. եթէ ուղում էք մեր խոստացած շահն ստանալ՝ պէտք է միայն կատարէք մեր ուղածը:

Քուրմը կատարեց իր խոստումը: Նրանց համար ուղարկում էր սպիտակ հաց, կանաչեղէն, կաթ, մածուն, պանիր և զանազան չոր ու թարմ մրգեր: Վաղինակն էլ մասնակցեց նրանց, և սնունդի ազդեցութիւնով կազդուրուեց ու կենդանի մարդու կերպարանք առաւ: Վաչագանն սկսեց իր դործն և իր ընկերներին էլ օդնական շինեց: Կարճ միջոցում պատրաստեց մի կտոր շատ պատուական դիպակ այնպիսի նախշերով, որոնց եթէ ուշադրութեամբ դննէին և իմանային նրանց խորհուրդը՝ նոյն դժոխքի պատմութիւնը պիտի կարդային նրանց մէջ:

Քուրմն եկաւ, տեսաւ պատրաստած դիպակն և մնաց հիացած: Վաչագանը ծալելով իր դործքը ինչպէս պէտք էր և յանձնելով քուրմին՝ ասեց.

— Ես առաջ ասեցի, որ մեր դործուածքի մի կշիռը հա-

Աղօտ լոյսի տակ — при слабомъ свѣтѣ.— Կարճ միջոցում — въ короткое время.

րիւր կշիռ ոսկի կարժէ. բայց հիմա հարկաւոր եմ համարում ասել, որ սա իմ ասածի կրկնապատիկը կարժէ, որովհետև սրա վրայ կան այնպիսի թալիսմաններ, որ հաղնողին միշտ դուարթ և ուրախ կը պահեն: Այս կայ միայն, որ հասարակ մարդիկ սրա գինը չեն իմանայ: Սրա գինը կիմանայ միայն Անահիտ Թագուհին, և բացի նրանից ոչ ոք չի էլ համարձակի հագնել մի այսպիսի թանդագին դործուածք:

Արծաթամոլ քուրմն աչքերը չորս բաց արեց, երբ որ իմացաւ դիպակի իսկական արժէքը: Այս մասին նա խոբամանկ քրմապետին ոչինչ չը յայտնեց և մինչև անդամ ցոյց չը տուեց նրան: Ուղեց որ Թագուհու տեսութեանը միայն ինքն արժանանայ և նրանից առած աւելի ոսկիներն ինքը վայելէ..

Ժ.

Անահիտը Վաչագանի բացակայութեան ժամանակ լաւ էր կառավարում երկիրն և ամենքն էլ գոհ էին, առանց իմանալու՝ թէ նա է կառավարողը. բայց ինքը սաստիկ մտատանջութեան մէջ էր ընկել. քսան օրից արդէն տասն օր էլ անցել էր, բայց Թագաւորը չէր վերադարձել: Նա գիշերը հանդիստ չունէր. սարսափելի երազներ էր տեսնում և յանկարծ վեր թռչում: Ամեն բան վոխուել էր նրա աչքում և ամեն ինչ մի անսովոր յատկութիւն ստացել:

Մէկ առաւօտ էլ Անահիտը սաստիկ սրտնեղած՝ մանէր գալիս պարտէզում. ծառաներից մէկը ներս եկաւ և յայտնեց նրան, թէ մի օտար վաճառական է եկել և ասում է, որ մի երևելի բան ունի վաճառելու Թագուհուն: Անահիտի սիրտն սկսեց մի անսովոր կերպով տրոփել: Չիմացաւ որ շուտով ներս բերեն այն մարդուն:

Այս կայ միայն — дѣло въ томъ.— Աչքերը չորս բաց արեց — вытаращилъ глаза.— Քսան օրից... անցել էր — сверхъ двадцати дней... прошло.— Վեր թռչել — вскакивать, вскочить.

Ներս եկաւ մի դաժան կերպարանքով մարդ, խօր գլուխ տուեց թագուհուն և արծաթէ սինու վրայ դրած մի ոսկէ դիպակ դրեց նրա առջև: Անահիտը վեր առաւ, դննեց դիպակը և ուշ չը դարձնելով նախշերի վրայ՝ հարցրեց դինը:

—Իր կշռովն երեք հարիւր կշիռ ոսկի արժէ, ողորմած թագուհի. ուղում եմ ասել, որ ինձ վրայ այդքան է նստել միայն գործքն ու նիւթը. իսկ աշխատանքն էլ թողնում եմ քո ողորմածութեան կամքին:

—Մի՛թէ այդքան թանգ արժէ:

—Ողջ լինի թագուհին, դրա մէջ կայ մի այնպիսի զօրութիւն, որ անդնահատելի է: Դրա վրայ եղած նկարները հասարակ նախշեր չեն, այլ թալիսմաններ են. իսկ այդ թալիսմաններն այն զօրութիւնն ունին, որ դրա հագնողին միշտ զուարթ, միշտ ուրախ կը պահեն: Դրա հագնողը կեանքի մէջ տխրութիւն չի տեսնի:

—Մի՛թէ այդպէս է, ասեց Անահիտն ու սկսեց բաց անել դիպակն և ուշի ուշով զննել նրա նկարները, որոնք ոչ թէ թալիսմաններ, այլ ծաղկագրեր էին: Անահիտը լուռ ու մունջ կարդաց նրանց մէջ հետևեալ խօսքերը.

«Իմ աննման Անահիտ, ես ընկել եմ մի սոսկալի դժոխքի մէջ: Այս դիպակ բերողը նոյն դժոխքի վերակացուներից մէկն է: Ինձ մօտ է և վաղինակը: Դժոխքը գտնւում է Պերոժ քաղաքից դէպի արևելք մի պարսպապատ մեհեանի յատակում: Եթէ շուտ օգնութեան չը հասնես՝ մենք կորած ենք յաւիտեան:

«Վաչագան»

—Ուշ չը դարձնելով—не обращая вниманія.—Իր կշռով 300 կշիռ աւելի—въ 300 разъ болѣе своего вѣса.—Ինձ վրայ է նստել—мнѣ обошлось, мнѣ стоитъ.—Աշխատանքը—выручка, барышъ.—Ողջ լինի—да здравствуетъ.—Օգնութեան չը հասնես—не поспѣшишь на помощь.

Անահիտը մէկ անգամ կարդալով չը բաւականացաւ. երկրորդ և երրորդ անգամ էլ կարդաց, որովհետև իր աչքերին չէր հաւատում. կարդաց և չորրորդ անգամ, միայն այս անգամ ոչ թէ կարդում էր իսկապէս, այլ մտածում էր, թէ ինչ անելու է:

Продавецъ ткани отказался указать, какой мастеръ, гдѣ и какъ соткалъ дорогую матерію; почему Анаг'итъ приказываетъ заключить его въ тюрьму, а сама приготовляется къ освобожденію Вачагана и его товарищей.

ԺԲ.

Անահիտն երբ որ բանդարկեց ծպտած քուրմին՝ իսկոյն փչել տուեց պատերազմական փողերը: Հազին փողերի այդ յանկարծական որոտալը յայտնի նշան էր, որ մի մեծ վտանգ է պատահել աշխարհին: Մի ժամ չանցած՝ բոլոր քաղաքացիք թափուեցին պալատի առջև: Ոչ ոք չէր իմանում, թէ ինչ է պատահել. ամենքը շնչասպառ միմեանց էին հարցնում և ոչ մէկից մի որոշ պատասխան չէին ստանում: Յանկարծ պատշգամի վրայ երևաց Անահիտը, ուից մինչև գլուխ սպառազինուած, և դէպի ժողովուրդը դառնալով՝ այսպէս խօսեց.

«Ձեր թագաւորի կեանքը վտանգի մէջ է: Այս րոպէիս իմացայ, թէ ինչ տեղ է ընկել: Նա գնացել էր իր երկրի մէջ պտտելու, որ ժողովրդի կրիւքն ու հոգսերը իր աչքով տեսնէ: Ձար մարդկանց է հանդիպել և ընկել է մի տարտարոսի մէջ: Էլ ուրիշ բան չունեմ յայտնելու ձեզ առայժմ: Ժամանակ չը պէտք է կորցնել. ով որ սիրում է իր թագաւորին, ում համար թանգ է նրա կեանքը՝ շուտով ձիաւորուի և գայ իմ ետևիցս: Մենք պէտք է կէս օր չեզած հասնենք Պերոժ քաղաքը: Ես արդէն պատրաստ եմ և ձեզ եմ սպասում: Դէհ, գնացէք և շուտով պատրաստուեցէք»:

Փչել տուեց—велѣла трубить.—Իմ ետևից—за мной.

Մի ակնթարթի մէջ ցրուեց ժողովուրդը գոչելով, «կեցցէ Թագաւորը, կեցցէ Թագուհին», և մի ժամ չանցած՝ արդէն ամենքը զինուած պատրաստ էին: Քաջասիրտ օրիորդներն ու տիկիններն էլ երբ որ իմացան, թէ Թագուհին պիտի առաջնորդէ զօրքին՝ նմանապէս զրահաւորուեցին ու ձիաւորուելով շրջապատեցին Թագուհուն:

Մի կատարեալ հիացք էր Անահիտը սպարապետի զգեստի մէջ: Կրակոտ ձիու վրայ նստած, ոսկեզօծ զրահով պատած, մազերը սաղաւարտի մէջ ամփոփած, լայնաշեղբ թուրը կապած, վահանը թիկունքից կախած: Այս բոլորը նրա արեգնատիպ դէմքի և հրավառ աչքերի հետ մի ահեղ կերպարանք էին տուել նրան:

Երբ քաղաքացիք դուրս եկան տափարակ դաշտը՝ Անահիտը դարձրեց ձիու գլուխը և այս ու այն կողմը քշելով՝ հրամաններ արձակեց. մի քանի րոպէի մէջ կարգաւորելով ամբողջ այրուձին՝ գոչեց բարձրաձայն «առա՛ջ», և ինքն առաջ անցնելով ասպանդակեց ձիուն և մի վայրկեանի մէջ աներևութացաւ: Հեռուից երևում էր միայն ձիու բարձրացրած թանձր փոշին, որ ամպի պէս մինչև երկինք էր հասնում: Երկու ժամից յետոյ նա իր հրեղէն ձիով մենակ կանգնած էր Պերոժ քաղաքի հրապարակի մէջ: Կառապետ քաղաքացիք նրան երկնքից իջած մի նոր աստուած համարելով՝ խուռն բազմութիւնով չոգեցին նրա առջև և գլուխները մինչև գետին կորացրին:

— Ո՞ւր է ձեր քաղաքապետը, գոչեց Անահիտը սպառնալից ձայնով:

Ժունկ չոգածներից մէկը վեր կացաւ և դողդողալով ասեց.

— Ծառադ եմ այստեղի քաղաքապետը:

Մի ժամ չանցած—не прошло и часа.—Արեգնատիպ—свѣтозарный (какъ солнце).—Հրամաններ արձակեց—послала приказы.—Ինքն առաջ անցնելով—сама, выступивъ впередъ.—Երկնքից իջած—сошедшій съ неба.—Ծառադ եմ—я слуга твой (самоуничижит. выраженіе).

— Դու ես ուրեմն, որ այնքան անհոգ ես և չը գիտես, թէ ինչ է գործւում քո աստուածների բնակարանում:

— Ծառադ եմ, ես ոչինչ չը գիտեմ:

— Դու գուցէ չը գիտես էլ, թէ հրեղէն է գտնւում ձեր տաճարը:

— Ի՞նչպէս չը գիտեմ, ծառադ եմ, շատ լաւ գիտեմ:

— Առա՛ջ անցիր ուրեմն:

Կէս ժամ չանցած՝ ամբողջ քաղաքը գլխուած գնում էր Անահիտի ետևից: Երբ որ մօտեցան մեհեանի պարիսպներին՝ քուրմերը կարծեցին, թէ ուխտաւորների մեծ բազմութիւն է եկողը, շտապով բաց արին դուռը: Բայց երբ ներս խըռնուեց ժողովուրդը, երբ տեսան զրահաւորուած աստեղի սպառնալից դէմքն և իրանց վրայ ուշք չը դարձնելը՝ մի անսովոր սարսափի մէջ ընկան: Անահիտը մի րոպէի մէջ գտաւ տարտարոսի դուռն և դառնալով քաղաքապետին՝ հրամայեց.

— Բա՛ց արէք ահա այս դուռը:

Մինչդեռ քաղաքապետի հրամանով մի քանի անձինք պատրաստւում էին կոտրատել դուռը՝ ծերունի քրմապետը, վերահաս վտանգը տեսնելով, դուրս եկաւ իր մեհենական զգեստով, որ ժողովրդի վրայ սարսափ ձգէ և յետ մղէ: Երբ որ իր սպիտակ շուրջառը ձգած, քրմապետական երկճիւղ երկայն թագը գլխին դրած և գաւազանը ձեռին դուրս եկաւ ուռած ու փքուած՝ ժողովուրդը ճանապարհ բաց արեց և յետ քաշուեց ահ ու դողով: Նա մօտեցաւ Անահիտին և պատգամախօսի ձայնով աղաղակեց.

— Ի՞նչ ես ուզում, ի՞նչ ես անում, յե՛տ քաշուիր այդ տեղից:

Անահիտը, բարկութիւնը հազիւ զսպելով՝ ասեց.

Առա՛ջ անցիր—ступай въ передъ!—Ներս խռնուեց—ворвалась, втолкалась (толпа) во внутрь.—Հրամանով—по приказанію.—Մի քանի անձինք—нѣсколько человѣкъ.—Սարսափ ձգել—нагнать страхъ, панику.—Գլխին դրած (թագը)—надѣвъ на голову (тіару).—Ուռած ու փքուած—надувшись, пышно, горделиво.—Ահ ու դողով—съ страхомъ и трепетомъ.

—Ես հրամայում եմ, որ այս դուռը բացուի:

—Ո՛վ է կարող հրամայել այստեղ, բացի ինձանից: Այս դուռը մեր սրբարանի դռւռն է. այստե՛ղ է գտնւում մեր նախնիների փոշին, այստեղ է մեր անշէջ կրակարանը. տեսէ՛ք ահա այն ծուխը, որ մինչև երկի՛նք է բարձրանում: Աստուածների բարկութիւնը մի՛ շարժէ՛ք: Յրուեցէ՛ք, հեռացէ՛ք, կորի՛ք. ինչպէս էք համարձակւում ձեր պիղծ ոտքերով կոխոտել այս սուրբը վայրը...

Քրմապետի ահեղագոչ սպառնալիքը սնապաշտ ժողովրդի վրայ սարսափ բերեց, ամենքը կորագլուխ յետ քաշուեցան. բայց նրանց մէջ կային և քրիստոնեաներ, որոնք պիղծ կանդնեցին իրանց տեղերը, կասկածելով, որ այդ ծածկարանում մի սարսափելի գաղտնիք պիտի լինի թագնուած: Նրանք միաբերան գոչեցին.

—Թող բացուի՛, բացուի՛ այդ տարտարոսի դուռը:

Քրմապետը տեսաւ, որ իր հրամանին ընդդիմացողներ կան. երեսը դարձրեց դէպի մեհեանն և ձեռքերը մեկնելով՝ աղաղակեց.

—Ո՛վ հզօր աստուածնե՛ր, ձեր սուրբ տաճարը պղծւում է, օգնութի՛ւն հասցրէ՛ք:

Այս ձայնի վրայ մեհեանի դուռը բացուեց և նրա միջից դուրս թափուեցին մի խումբ սպառազինուած դաժանատեսիլ մարդիկ: Սրանք քուրմեր էին, որոնք վերահաս վտանգը տեսնելով՝ անձնապաշտպանութեան էին պատրաստուել: Քրմապետը հրամայեց նրանց, որ դուռը պահպանեն և ոչ ոքի թոյլ չտան մօտենալ:

Անահիտի համբերութիւնը հատաւ սաստիկ բարկութիւնից: Պարձրեց ձիու գլուխն և յետ նայելով՝ տեսաւ, որ քաղաքի վրայ ամպի պէս փոշի է բարձրացել. հասկացաւ, որ զօրքը մօտեցել է: Այդ հանգամանքից աւելի ևս սրտապնդուելով՝

Բարկութիւնը շարժել—возбудить гнѣвъ.—Կորի՛ք (нач. կորչել)—пропадите, убирайтесь.—Օգնութի՛ւն հասցրէ՛ք—окажите помощь, поспѣшите на помощь.—Յետ նայելով—посмотрѣвъ назадъ, обернувшись.

Անահիտը ձախ ձեռքն առաւ վահանը և աջով սուրը հանելով՝ դարձաւ դէպի քուրմերն և գոչեց.

—Վերջին անգամ հրամայում եմ ձեզ զինաթափ լինել և բանալ այդ դժոխքի դուռը:

Քուրմերը պատրաստուեցին դիմադրելու: Անահիտի ձին մի թեթև ասպանդակի հարուած ստանալուն պէս՝ կոխկռտեց պառաւ քրմապետին, յարձակուեց մեւս քուրմերի վրայ և սկսեց կոտորել: Քուրմերը նրան շրջապատեցին և վիրաւորեցին ձիուն: Անահիտը պաշտպանողական դիրք բռնեց: Այդ որ նկատեցին քրիստոնեաները՝ քուրմերի վրայ յարձակուեցին: Քուրմերը շփոթուեցին: Կռապաշտները տեսան, որ քրիստոնեաներն օգնում են Անահիտին, կարծեցին, թէ կռիւը կրօնական է, իսկոյն անցան քուրմերի կողմն և սկսեցին քարէկարկուտ թափել քրիստոնեաների վրայ: Այդ միջոցին Անահիտի սպառաւարտը վայր ընկաւ մի քարի հարուածից, որ դիպաւ նրա ձայրին: Նրա խիտ և երկայն մազերը փռուեցին և ծածկեցին ամբողջ կազմուածքն ամեն կողմից, բացի հրացայտ աչքերից: Նրա այդ տեսքը մի նոր սարսափ ձգեց ամբոխի վրայ, որոնք իրանց քարէ կարկուտն իսկոյն դադարեցրին: Անահիտը մի անգամ էլ յարձակուեց քուրմերի վրայ և մի քանիսին մահացու վէրք տալով՝ գետին գլորեց: Հէնց այդ ժամանակ վրայ հասան զօրքի առաջապահ նիզակաւորներն օրիորդների և տիկինների հետ և իրանց թագուհուն տաք կռւի մէջ տեսնելով՝ միաձայն աղաղակեցին և յարձակուեցին քուրմերի վրայ: Մի րոպէ չանցած՝ կենդանի մնացած քուրմերը փախան. ամբոխը յետ քաշուեց և բաց հրապարակի վրայ մնաց Անահիտը, շրջապատուած քաջասիրտ օրիորդներով ու տիկիններով: Քրիստոնեաներից մէկը բերեց նրա սպառաւարտը, որ ազատել էր ամբոխի ձեռից: Անահիտը ողջ առողջ իջաւ ձիուցը,

Սուրը հանելով—обнаживъ саблю.—Քարէ կարկուտ թափել—посыпать градомъ камни.—Վէրք տալ—нанести рану.—Յետ քաշուել отступить.—Իջաւ ձիուց—слѣзла съ лошади.

կարգի բերեց մազերը — поправила свои волосы. — Ներսից — изъ внутри. Սիրտը կտրատել, тронуть, раздирать душу. — Ինչ կայ էր կայ — все что ни есть. — Ջարդ ու փշուր անել — разбить въ дребезги. Մնացած անելիքը — остальное, что нужно дѣлать.

Գրկերն առած — взявъ на руки. — Մինչև անգամ — даже. — Գիւղից գիւղ — изъ села въ село, по всѣмъ селеніямъ. — Մեզ չեն հասել — до насъ не дошли.

լել են Վաչագանն ու Անահիտը իրանց աշխարհի համար՝ այդ հէքիաթի ձևով պատմում են մինչև այսօր էլ: Այդ հէքիաթի գլխաւոր միտքն այն է, որ «Թագաւորի կեանքը արհեստն է փրկել»: Այս լաւ միտք է, և ինչ ժողովրդի մէջ որ գտնւում է մի այսպիսի սրբացած աւանդութիւն՝ դա ցոյց է տալիս, թէ ուրեմն այն ժողովուրդը մեծ նշանակութիւն է տալիս արհեստներին, աշխատասիրութեանը, որից գլխաւորապէս կախուած է ժողովրդի բախտաւորութիւնը:

հէքիաթի ձևով—въ формѣ сказки.—նշանակութիւն տալ—придать значеніе.

Աբգար,-ի, Абгаръ.
ագռաւ,-ի, воронъ,-на.
ազատ, свободный;-но.
ազատել, освободить, избавить.
ազատուել, освободиться, избавиться.
ազատութիւն, свобода.
ազգ,-ի, нація, народъ.
ազգութիւն, народность, нація.
ազդել, вліять, дѣйствовать.
ազդեցութիւն, вліяніе.
ազնուականուհի, дворянка.
ալիք,-ի, волна.
ա՛խ, ахъ! охъ!
ախոռ,-ի, конюшня.
ախտացած, подверженный недугу, больной.
ածել, лить, наливать.
ականատես, очевидецъ.
ականջ,-ի, ухо.
ակնապիշ, изумленный.
ակնթարթ,-ի, мигъ.
ահ,-ի, страхъ, боязнь.
ահա, вотъ.
ահագին, огромный.
ահեղ, грозный.
ահեղագոչ, страшно ревущій.
աղաղակել, завопить, молвить.
աղաչել, молить, умолять.
աղբանոց,-ի, навозная куча.
աղբիւր,-ի, родникъ.
աղեղ,-ի, лукъ.
աղի, соленый.
աղիւս,-ի, кирпичъ.
աղմուկ,-ի, шумъ.
աղջիկ,-ջկայ, дѣвушка.
աղքատիկ, бѣдненькій, скромный.
աղօթատուն,-տան, молитвенный домъ.
աղօթել, молиться.
աղօթք,-ի, молитва.
աղօտ, слабый.
աճել, расти.
ամայի, пустынный.
ամառ,-ի и-ուայ, лѣто.
ամառանոց, ամարանոց-ի, лѣтняя резиденція, дача.
ամեն, всякій;—մէկը, каждый; այն—նը, все то.
ամենևին, вовсе, нисколько, совсѣмъ.
ամիս, ամսի, мѣсяцъ.
ամբոխ,-ի, толпа.
ամբողջ, весь, цѣлый.
ամուսին,-նի, супругъ, -га.
ամուսնանալ, вступить въ супружество, въ бракъ.
ամուր, крѣпкій, прочный.
ամպ,-ի, туча, облако.
ամփոփել, собрать, помѣщать.
ամօթ,-ի, стыдъ, позоръ.
ամօթահարուել, устыдиться.
այգեկութ,-ի, уборка сада.
այգի, фруктовый садъ.

այդ, тотъ, та, то.
այդպէս, такъ.
այդպիսի, такой.
այդքան, столь; такъ.
այժմ, теперь.
այժմեան, теперешній.
այլևայլ, разнообразный.
այլևս, болѣе, далѣе.
այն, тотъ, та, то.
այնպէս, такъ.
այնուհետև, послѣ того.
այնտեղ, тамъ; туда.
այնքան, столь, столько.
այս, этотъ, а, о.
այսուհետև—послѣ этого.
այսպէս, итакъ, такимъ образомъ.
այստեղ, здѣсь, тутъ.
այստեղի, здѣшній.
այսօր, сегодня.
այրել, жечь.
այրուել, сгорѣть.
այրուձի, конница.
այցելել, посѣщать,
անագորոյն, жестокій
Անակ,-ի, Анакъ.
անակնկալ, непредвиденный.
Անահիտ,-ի, Анаг'итъ (богиня).
Աննանէ,-ի, Ананэ.
անապատ,-ի, пустыня.
անասուն,-սնի, скотъ, животное.
անբնակ, необитаемый, ненаселенный.
անգամ, разъ; даже.
անգէտ, неучъ, невѣжа.
անգնահատելի, неоцѣнимый.
անգութ, безжалостный.
անդադար, безпрестанно.
անել, дѣлать.
անելիք,-ի, подлежащій исполненію; дѣло.
աներկիւղ, безбоязненный,-нно.
աներեւութանալ, исчезнуть.
անթիւ, безчисленный.
անիծեալ, проклятый.
անիւ, колесо.
անխտիր, безразличный;-но.
անծանօթ, незнакомый.
անկենդան, безжизненный;-но.
անկործան, несокрушимый;-мо.
անկուշտ, ненасытный.
անհամբեր, нетерпѣливый;-во.
անհանգիստ, неспокойный.
անհետ, безслѣдный;-но;—անել, уничтожить (безъ слѣда).
անհետանալ, исчезнуть.
անհիւրընկալ, негостепріимный.
անհոգ, безпечный;-но.
անձ,-ի, лицо, персона.
անձամբ, лично.
անձնապաշտպանութիւն, самосохраненіе.
անձրեւ,-ի, дождь.
անմեղ, невинный.
անմիջական, непосредственный.
անմռունչ, безропотный, нѣмой.
աննման, безподобный.
աննշան, незначительный.
անողորմ, неумолимый.
Անույշ,-ի, Ануйшъ.
անուն,-ի и-ուան, имя.
անուշ, сладкій; -անել, вкушать, услаждаться.
անշէջ, неугасаемый.
անշնորհք, неуклюжій.

անշուշտ, непремѣнно; по всей вѣроятности.
անչափ, чрезмѣрный;-но.
անպատճառ, непремѣнно.
անպարտելի, непобѣдимый.
անպիտան, негодный.
անջատուել, разлучиться.
անսովոր, непривычный.
անվնաս, невредимый;-мо.
անտառ,-ի, лѣсъ.
անտուժելի, нестерпимый.
անտրտունջ, безропотный;-но.
անցեալ, прошедшій, прошлый.
անցնել, проходить, перейти.
անց.ք,-ի происшествіе.
աշակերտ,-ի, ученикъ.
աշխատանք,-ի, трудъ; заработокъ; барышъ.
աշխատասիրութիւն, трудолюбіе.
աշխատել, стараться; работать.
աշխարհ,-ի, міръ, свѣтъ; страна.
Աշխէնն,-ի, Ашхэнъ.
աշնանացան.ք,-ի, осенній посѣвъ; озимъ.
աշուղ,-ի, ашугъ (пѣвецъ на востокѣ).
աշտարակ,-ի, башня.
աչք,-ի, глазъ.
ապա, потомъ.
ապագայ, послѣдующій, грядущій, будущій.
ապակեայ, стекляный.
ապահովել, обезопасить.
ապահովուել, обезопаситься.
ապառաժ,-ի, скала.
ապաստանել, найти убѣжище.
ապարանջան, браслетъ.
ապարանք,-ի, хоромы.
ապաւինել, уповать.
ապշեցնել, обезумить; очаровать.
ապերախտ, неблагодарный.
ապտակել, дать пощечину.
ապրել, жить, обитать.
աջ, правый; справа;—ու ձախ, съ обѣихъ сторонъ.
Առան,-ի, Аранъ.
առանձին, особенный.
առանձնանալ, уединиться.
առաջ, передъ, предъ; до; впереди, впередъ; сперва, прежде.
առաջադէմ, успѣвающій, переуспѣвающій.
առաջանալ, возникать.
առաջապահ, охраняющій фронтъ, авангардъ.
առաջարկութիւն, предложеніе.
առաջին, первый.
առաջնորդել, предводительствовать.
առաջուայ, прежній.
առատ, обильный.
առաքեալ,-ի, апостолъ.
առաքինի, праведный.
առիւծ,-ի, левъ.
առնել, взять, брать; առաջն առնել, предупредить.
առու,-ի, канава; ручей.
առուակ,-ի, ручеекъ.
առջև,-ի, передъ; -ը, впереди, предъ.
ասել, говорить, сказать.
Ասիա,-ի, Азія.
ասեղնագործել—вышивать.

Ասորեստան,-ի, Ассирія.
ասորերէն, ассирійскій; по -ски.
ասորի, ассирійскій; ассиріецъ.
ասուել, называться.
ասպանդակել, пришпорить.
ասպատակել, дѣлать набѣгъ.
ասպատակութիւն, набѣгъ.
ասպետ,-ի, рыцарь.
Աստուած,-ծոյ и -տուծոյ, Богъ; -ներ, боги.
աստուածահաճոյ, богоугодный.
աստուածային, божественный.
ատամ,-ի, зубъ.
արագաշարժ, быстро двигающійся, быстрый, проворный.
արածել, пастись.
արածեցնել, пасти.
Արարատեան, Араратскій.
արդար, правый.
արդարադատ, правосудный, справедливый.
արդէն, уже.
արդեօք, ужели? ли?
արդիւնք,-ի, выгода, польза.
արեգակնատիպ, солнцевидный, свѣтлый какъ солнце.
արև,-ի, солнце.
արևաւառ, загорѣлый.
արևելեան, восточный.
արևելք,-ի, востокъ.
արևմուտք,-ի, западъ.
արժան, достойный.
արժանանալ, удостоиться.
արժանապէս, достойно.
արժել, стоить.
արիաջան, смѣлый; отважный; дѣятельный.
արծաթամոլ, сребролюбивый.
արծաթէ, серебряный.
արկած,ք, приключеніе.
արհամարհել, пренебрегать.
արհեստ,-ի, ремесло.
արհեստակից, соремесленникъ.
արհեստատուն,-ի, мастерская.
արհեստաւոր,-ի, ремесленникъ.
արձագանգ,-ի, эхо, отзвукъ.
արձակել, распустить, выпустить, освободить.
արձան,-ի, памятникъ, монументъ.
արձանագրութիւն, надпись.
արմատ,-ի, корень.
արմէն,-ի, армянинъ.
Արմենիա,-ի, Арменія.
արշաւել, набѣгать, наброситься, нападать.
արուեստագէտ,-ի, артистъ; мастеръ.
արտ,-ի, пашня.
Արտաշատ,-ի, Арташатъ.
արտասուք,-սուք,-ի, слеза.
արտաքին, внѣшній, наружный.
արքայազն, царскаго рода.
արքայական, царскій.
արքայավայել, подобающій царю, царскій.
արքայորդի, царевичъ.
արքունի, государственный, казенный.
աւանդութիւն, преданіе, легенда.
աւելացնել, прибавить.
աւելի, лишній; болѣе; էլ—, еще болѣе.
աւետարան,-ի, евангеліе.
աւետել, извѣстить, возвѣстить.

աւերակ,-ի, развалина.
աղուանից, албанскій;-աշխարհ, страна Албанія; Албанская область.
ափ,-ի, берегъ.
ափսոս,-ի, жаль; жалость.
ափսոսանք,-ի, сожалѣніе, жалость.
ա.քաղաղ,-ի, пѣтухъ.

Բաբելացի, вавилонянинъ.
Բաբելոն,-ի, Вавилонъ.
բազմացնել, увеличить, умножить.
բազմել, возсѣдать.
բազմութիւն, множество, толпа.
բազուկ,-ի, рука; предплечіе.
բաժանել, раздѣлить.
բաժին,-ժնի, доля, порція.
բախտ,-ի, судьба; счастіе.
բախտաւորութիւն, счастіе.
բահ,-ի, заступъ.
բաղանիք,-ի, баня.
բաճկոնակ,-ի, кафтанъ.
բաճկոնացու, (матерія) для кафтана.
բամբակ,-ի, вата.
բայց, но.
բան,-ի, вещь; дѣло.
բանալ, открыть, раскрыть.
բանալի, ключъ.
բանտարկել, заключить въ тюрьмѣ.
բանեցնել, употребить; заставить работать.
բանուոր,-ի, рабочій.
բարակ, тонкій.
բարգաւաճում, развитіе, процвѣтаніе.
Բարդա,-ի, Барда.
բարեգործութիւն, благодѣяніе, благотворительность.
բարեկամ,-ի, другъ, пріятель.
բարեկամական, дружескій, пріятельскій.
բարեկարգութիւն, благоустройство.
բարեպաշտ, благочестивый.
բարև,-ի, поклонъ; —ձեզ, здравствуйте!
բարի, добрый.
Բարթուղիմէոս,-ի, Варѳоломей.
բարկանալ, сердиться, гнѣваться.
բարկացնել, разсердить.
բարկութիւն, гнѣвъ.
բարձր, громкій; высокій; -ко.
բարձրաձայն, громогласно.
բարձրանալ, подняться; возвышаться.
բարձրացնել, поднять; возвысить.
Բարշամ,-ի, Баршамъ.
բարտի, осина.
բաց, открытый;—անել, раскрыть; обнажить.
բացակայութիւն, отсутствіе.
բացի, кромѣ.
բացուել, открыться, раскрыться.
բաւականանալ, довольствоваться.
բեռ,-ի, ноша, поклажа, тяжесть.
բեռնակիր, несущій тяжесть.
բերան,-ի, ротъ.
բերդ,-ի, крѣпость.
բերել, принести, нести, привести; դուրս,—вынести.
Բէլ,-ի, Бэлъ.

բժշկել, лечить; вы —.
բղաւել, кричать, орать.
բնականաբար, естественно.
բնակարան,-ի, жилище.
բնակել, поселиться, жить.
բնակեցնել, поселить.
բնակիչ,-կչի, житель.
բնակութիւն,-ի, житье, жилье.
բոլոր, весь.
բոլորովին, совсѣмъ.
բոպիկ, босый.
բուկ, բկի, горло.
բուսնել, расти.
բռնաւոր,-ի, тиранъ.
բռնել, держать, ловить, схватить; занимать (мѣсто).
բռնի, насильно, насильственно.

Գագաթ,-ի, вершина.
գազան,-ի, звѣрь.
գալ, придти; դուրս —, выйти, выступить.
գահ,-ի, престолъ, тронъ.
գաղթական,-ի, переселенецъ.
գաղտնի, тайный, -но.
գաղտնիք,-ի, тайна.
Գայիանէ,-ի, Гайанэ.
գայլ,-ի, волкъ.
գանգատ,-ի, жалоба.
գանգատել, жаловаться.
Գանձակ,-ի, Елисаветполь.
գառ,-ի,-ներ, ягненокъ
գարի, ячмень.
գարնանային, весенній.
գարուն,-րնան, весна.
գաւազան,-ի, посохъ.
գաւառ,-ի, область; уѣздъ; провинція.
գեղեցիկ, красивый, прекрасный.
գեղեցկութիւն, красота.
գեղջկուհի, крестьянка.
գեղջուկ,-ի, сельчанинъ, мужичекъ.
գետ,-ի, рѣка.
գետակ,-ի, рѣчка.
գետին,-ի, земля, почва.
գետնատուն,-տան, землянка.
գերազանցել, превосходить.
գերեզման,-ի, могила.
գերեզմանատեղ,-ի, мѣсто для могилы.
գերի, рабъ, невольникъ.
գերիշխանութիւն, верховенство.
գին, գնի, цѣна.
գինի, вино.
գիշեր,-ուայ, ночь; -րով, ночью; -րը, въ ночь, ночью.
գիտեմ, я знаю.
գիտենալ, знать.
գիտութիւն, знаніе.
գիտութեամբ, умышленно.
գիրք առնել, взять въ объятія.
գիւղ,-ի, село, деревня.
գիւղացի, сельчанинъ, крестьянинъ.
գլխակալ, подушка.
գլխաւորապէս, главнымъ образомъ.
գլխոց,-ի, кичка.
գլորել, покатить.
գլուխ, գլխի, голова; —տալ, поклониться.
գծագրութիւն, черты, очертаніе.

գմբէթ,-ի, куполъ.
գնալ, идти; проходить; զոհ —, сдѣлаться жертвой.
գնահատել, цѣнить; о —.
գնել, купить.
գոհ, довольный.
գոյն,-ի, цвѣтъ; масть; краска.
գոյնզգոյն, разноцвѣтный.
գոնէ, по крайней мѣрѣ.
գոչել, кричать, вопить.
գոռալ, ревѣть; мычать; гремѣть; бушевать.
գոռոզ, надменный, гордый.
գոռոց,-ի, ревъ, крикъ; громъ.
գովասանք,-ի, хвала, похвала; —անել, хвалить, расхвалять.
գովելի, похвальный.
գորգ,-ի, коверъ.
գործ,-ի, дѣло; работа; —դնել, употребить.
գործակից,-կցի, соучастникъ, помощникъ.
գործակցութիւն, содѣйствіе, соучастіе.
գործաւոր,-ի, рабочій.
գործել, дѣлать; գորգ —, соткать коверъ.
գործիք,-ի, инструментъ.
գործուածք,-ի, ткань.
գործունէութիւն, дѣятельность.
գործք,-ի, тканье; работа.
գունդ, գնդի, отрядъ, войско.
գուշակել, предугадать, предчувствовать.
գռեհիկ,-ի, мужикъ; невѣжда.
գտնել, найти; розыскать.
գտնուել, находиться.
գրաւել, плѣнить; привлечь; занять.
գրաւիչ, привлекательный; пріятный.
գրգռել, побуждать, подстрекать, возбуждать.
գրգռուել, возбуждаться, волноваться.
Գրիգոր,-ի, Григорій.
գրպան,-ի, карманъ.
գրոտել, исписать.
գցել, бросить.

Դա, тотъ, а, о.
դադարեցնել, остановить; пріі—.
դաժան, страшный на видъ, отвратительный.
դահիճ,-հճի, палачъ.
դաշնակից,-կցի, союзникъ.
դաշնակցութիւն, союзъ.
դաշտ,-ի, поле.
դաշտավայր,-ի, равнина.
դառնալ, сдѣлаться; превратиться; вернуться; по—.
դասել, ставить, разставить.
դատարկ, пустой.
դատարկել, опорожнить, вылить.
դար,-ի, вѣкъ.
դարաւոր, вѣковой.
դարբաս,-ի, ворота.
դարդ,-ի, горе, скорбь.
դարդոտ, горюющій.
դարէդար, изъ вѣка въ вѣкъ.
դարձնել, повернуть; вертѣть; превратить; յետ —, возвратить.

դարման,-ի, средство; лекарство.
դարսել, сложить.
դաւաճանութիւն, измѣна, предательство.
դեղձ,-ի, персикъ.
դեռ, пока.
դեսպան,-ի, посланникъ.
դերձակութիւն, портняжничество.
դեւ,-ի, дьяволъ; чудовище.
դէմ, противъ.
դէմք,-ի, лицо, наружность.
դէպի, къ.
դժոխային, адскій.
դժոխք,-ի адъ.
դիակ,-ի, трупъ.
դիմադարձել, говорить въ лицо, возражать.
դիմադրել, сопротивляться.
դիմաւորել, встрѣчать.
դիմացը, насупротивъ.
դիմել, направляться; обращаться къ кому.
Դիոկղետիանոս,-ի Діоклетіанъ.
դիպակ,-ի, парча.
դիպակէ, парчевой.
դիպչել, удариться; попасть.
դիպուած,-ի, случай
դիտաւորութիւն, намѣреніе, замыселъ.
դիտել, наблюдать, смотрѣть.
դիցուհի, богиня.
դիւցազնաբար, геройски.
դնել, класть, поставить; մատանի —, надѣть кольцо; գործ—, употреблять.
դող,-ի дрожь, трепетъ.
դողդողալ, дрожать.
դունչ, դնչի, рыло.
դուռ,-դռի, ներ, дверь.
դուրս, вонъ, внаружу; за,— հանել, вынести;—գալ, выйти.
դպրոց,-ի, школа.
դրախտ,-ի, рай.
դրացի, сосѣдъ.
դրօշակ,-ի, флагъ.

Եդեսիա,-ի, Эдесса.
եզ,-ի ներ, быкъ.
եզր,-ի, берегъ.
եթէ, если;—ոչ, а не то.
եկամուտ,-ի մտի—доходъ.
Եկբատան,-ի—Экбатана.
եկեղեցի, церковь.
եղանակ,-ի, время года; погода,
եղբայր, բօր, братъ.
եղեռնագործութիւն, злодѣяніе, преступленіе.
ենթարկել, подвергнуть.
եպիսկոպոս,-ի, епископъ.
եպիսկոպոսապետ, верховный епископъ, патріархъ.
ես, я.
ետև, задъ; за;-ից, вслѣдъ.
երազ,-ի, сонъ, сновидѣніе.
երբ, или երբոր, когда.
երգ,-ի, пѣсня.
երգել, пѣть, воспѣвать.
երգեցիկ, нѣвчій.
երգիչ,-գչի, пѣвецъ.
երդուել, клясться, божиться.
երեկ, вчера.
երեկուայ, вчерашній.

երես,-ի, лицо, поверхность;—ին на поверхности.
երեսանց, наружно.
երեսներեք, тридцать три.
երեսնեօթը, тридцать семь.
երեք, три.
երեքյարկանի, трехъэтажный.
երևել, виднѣться; казаться, показаться.
երևելի, знаменитый; высокопоставленный; безподобный, прекрасный.
երիտասարդ,-ի, молодой человѣкъ, юноша.
երթալ, пойти.
Երիզա,-ի, Ериза.
երկաթէ, желѣзный.
երկար, длинный.
երկինք,-կնքի, небо.
երկիր,-կրի, земля; страна.
երկհիւղ, раздвоенный, двуствольный.
երկյարկանի, двухъэтажный.
երկու, два.
երկպառակութիւն, раздоръ.
երկրորդ, второй.
Երուսաղէմ,-ի, Іерусалимъ.
երրորդ, третій.
եօթը, семь.

Զայրանալ, гнѣваться, возмущаться.
զանազան, различный.
զարդ,-ի, нарядъ, уборы.
զարդարանք,-ի, украшеніе.
զարդարուել, украшаться, наряжаться.
զարթել, проснуться.
զարթնացնել, пробудить.
զարհուրել, ужаснуться, страшиться.
զարհուրելի, ужасный, страшный.
զամբիւղ,-ի, корзинка.
զարմանալ, удивляться.
զարմացնել, удивить,—влять.
զարնել, ударить; ձեռք—приняться за.
Զարուհի, Заруг'и.
զբաղուել, заниматься.
զգալ, чувствовать.
զգեստ,-ի, одежда.
զէնք,-ի, оружіе.
զինական, оружейный.
զինակից,-կցի, союзникъ по оружію.
զինաթափ, безоружный;լինել— положить, сдать оружіе.
զինուած, вооруженный.
զինուոր,-ի, воинъ.
զննել, разсмотрѣть, изслѣдовать.
զոհ,-ի, жертва.
զուարթ, веселый, радостный.
զուարթերես, веселолицый.
զսպել, подавить, унять.
զրահ,-ի, доспѣхи.
զրահապատ, покрытый доспѣхами.
զրահաւորուել, надѣть доспѣхи, вооруженія; вооружиться.
զրկուել, лишиться.
զօրավար,-ի, воевода, полководецъ.
զօրաւոր, сильный, могущест-

венный.

զօրութիւն, сила; военная сила, войско.

զօր.ք,-ի, войско, армія.

Եւ, и, еще; болѣе.

Էլի, опять, еще.

Ընդամենը, всего.

ընդարձակ, пространный, просторный.

ընդարձակել, расширить.

ընդդիմանալ, воспротивиться.

ընդհանուր, всеобщій, общій.

ընդհարուել, сталкиваться.

ընդունել, принять.

ընծայ,-ի, подарокъ.

ընկեր,-ի, товарищъ.

ընկերուհի, подруга.

ընկղմուել, окунуться.

ընկնել, пасть; попасть; выпасть, достаться; փորձանքի մէջ— подвергаться опасности; ետևից —гнаться за кѣмъ, преслѣдовать.

ընտանիք,-ի, семья, семейство.

ընտրութիւն, выборъ.

Թագ,-ի, корона, вѣнецъ.

թագաժառանգ,-ի, наслѣдникъ престола.

թագաւորանիստ, столичный;— քաղաք—столица.

թագաւորավայել, по царски, достойный царя.

թագաւորեցնել, возвести въ царство, воцарить.

թագաւորութիւն, царство.

թագուհի, царица.

թալիսման,-ի, талисманъ.

թակարդ,-ի, ловушка, западня.

թաղել, зарыть, хоронить;—տալ велѣть хоронить.

թանգ или թանկ, дорогой.

թանգագին, драгоцѣнный, дорогой.

թանձր, густой.

թառամել, увядать.

Թարթառ,-ի, Тартаръ (рѣка).

թարմ, свѣжій.

թաց, мокрый.

թաւալել, кувыркать, катить.

թափառել, скитаться.

թափել, сыпать; литъ.

թափուել, влиться, впадать; посыпаться; собраться.

թաքցնել, скрывать.

թեթև, легкій.

թեթևութիւն, облегченіе.

Թէ, что; если;—որ, если бы.

Թէկուզ, хотя бы.

Թէպ, Թէտհотя.

թիկունք,-ի, спина.

թիւ, թուի, число.

թմրած, онѣмѣлый. окоченѣлый.

թշնամական, непріязненный.

թշնամի, врагъ, непріятель.

թող, пусть.

թողնել, допустить; оставить; բաց—, выпустить.

թոյլ տալ, дозволить, разрѣшить.

Թոմաս,-ի, Ѳома.

թոռ,-ի, ներ, внукъ.

թուալ, казаться, считаться.

թուական,-ի, годъ лѣтосчисленія.

թուխ, смуглый, темный.

թուղթ, թղթի, бумага; грамота, письмо.

թուր, թրի, сабля, шашка.

թռչել, летать, прыгать.

թռչուն,-ի, птица.

Ժամ,-ի, часъ.

ժամանակ,-ի, время.

ժամանակակից, современный.

ժողովել, собрать.

ժողովուրդ,-րդի, народъ.

ժպտալ, улыбаться.

Իբր թէ, будто бы, какъ будто.

իբրև, какъ.

ի հարկէ, конечно.

իմանալ, узнать; знать.

իմաց տալ, дать знать, сообщать.

իմաստուն, мудрый.

ինչ, что? какой?

ինչո՞ւ, зачѣмъ?

ինչքան, сколько.

ինքը, самъ.

ինքնակամ, самовольно; добровольно.

իշխան,-ի, князь; правитель.

իշխանութիւն, власть, господство.

իշխանուհի, княгиня.

իջնել, спуститься.

իսկ, но, а.

իսկական, настоящій, дѣйствительный.

իսկապէս, въ дѣйствительности, на самомъ дѣлѣ.

իսկի, вовсе, совсѣмъ.

իսկոյն, тотчасъ, сейчасъ.

իւրաքանչիւր, каждый.

Լայն, широкій.

լայնաշեղբ, съ широкимъ клинкомъ.

լանջ,-ի, грудь; սարի—, откосъ горы.

լաստ,-ի, плоскодонная барка.

լար,-ի, струна.

լաց,-ի, плачъ;—լինել, плакать.

լաւ, хорошій;-шо.

լաւութիւն, добро.

լեզու,-ի языкъ.

լեռ,-ի,-ներ, гора.

լէշ,-ի, падаль.

լիզել, лизать.

լիճ, լճի, озеро.

լիովին, вполнѣ.

լիւդացի, лидіецъ.

լի.ք, полный.

լծել, впрягать.

լծուել, впрягаться.

լոյս,-ի, свѣтъ; свѣтлый;—տալ, свѣтить.

լուանալ, мыть, обмыть.

լուռ, молчаливый;-во, молча.

լուսազգեստ, въ свѣтозарной одеждѣ.

լուսաւորիչ,-րչի, просвѣтитель.

լուսաւորուել, просвѣтлѣть.

լուր,-րի, слухъ, молва.

լսել, слышать, слушать.

լրանալ, исполниться, пополниться.

լրացնել, пополнить, удовлетворить.
լցնել, наполнить; лить.

Խաբել, обмануть.
խաթրով, добровольно.
խաղ,-ի, игра;—անել, играть.
խաղող,-ի, виноградъ.
խանութ,-ի, лавка.
խառնիճաղանճ, сбродный, смѣшанный; безпорядочный;
խառնուել, смѣшаться.
խառնուրդ,-ի, смѣшеніе, смятеніе.
խաչ,-ի, крестъ.
խելք,-ի, умъ.
խելօք, умный.
խեղդել, утопить.
խեղճ, бѣдный, убогій.
խեղճանալ, обѣднѣть.
խեղճութիւն, бѣдность.
խեցգետին,-նի, ракъ.
խիստ, строгій, суровый.
խիտ, густой.
խլել, отнять; вырвать.
խմել, пить.
խնամք,-ի, забота, попеченіе.
խնդագէմ, радостный;-но.
խնդրել, просить.
խնձոր-ի, яблоко.
խոզ,-ի, свинья.
խոզկաղին,-ղնի, желудь.
խոնաւ, сырой.
խոշոր, крупный.
խոստանալ, обѣщать.
խոստումն, обѣщаніе.
Խոսրովիդուխտ,-ի, Хосровидухтъ
խոտ,-ի, трава, сѣно.
խոր, глубокій.
խորագէտ, смышленный, глубокомысленный.
խորամանկ, хитрый.
խորին, глубокій.
խորհուրդ,-հրդի, совѣтъ, совѣщаніе; тайна, секретъ.
խորհրդական,-ի, совѣтникъ.
խորհրդակցել, совѣщаться.
խորք,-ի, глубь, глубина.
խոց,-ի, язва.
խոփ,-ի, сошникъ.
խում,-ի, попойка; питье.
խումբ, խմբի, группа.
խունկ, խնկի, ладанъ.
խուռն, смѣшанный.
խուց,-ի, келья.
խռովութիւն, безпокойство, тревога.
խրատ,-ի, урокъ, наставленіе.
խրատուել, научиться.
խրճիթ,-ի, хата.
խօսակցութիւն, разговоръ, бесѣда.
խօսել, говорить.
խօսեցնել, побудить, заставить говорить.
խօսք,-ի, слово.

Ծագում, происхожденіе.
ծալել, складывать, сложить.
ծախել, продать.
ծածանուել, колыхаться; развѣваться.
ծածկարան,-ի, тайникъ.
ծածկել, покрыть;-ուել, по-

крыться, скрыться.
ծածուկ, тайный, скрытый; тайно.
ծաղիկ,-ղկի, цвѣтокъ.
ծաղկագիր,-գրի,-գրեր, разрисованная, фигурная буква.
ծաղկէ, изъ цвѣтовъ, цвѣточный.
ծամ,-ի, коса.
ծայր,-ի, конецъ, кончикъ.
ծայրայեղ, черезвычайный, чрезмѣрный; крайній.
ծանր, тяжелый; медленный.
ծառ,-ի, дерево.
ծառայ,-ի, слуга.
ծառայել, служить.
ծարաւ, жаждущій.
ծառաստան,-ի, паркъ.
ծեր, старый; старикъ.
ծերանալ, состариться.
ծերացած, старый, состарившійся.
ծերունի, старецъ.
ծիծաղեցնել, смѣшить, на-.
ծլել, пускать ростки, расти.
ծխել, курить.
ծխնելոյզ,-ի, дымовая труба.
ծնել, родить.
ծննդականութիւն, роды.
ծոյլ, лѣнивый.
ծով,-ի, море.
ծովակ,-ի, небольшое море, озеро -море.
ծովային, морской.
ծուխ, ծխի, дымъ.
ծունկ, ծնկի, колѣно;—չոգել, стать на колѣны.
ծպտած, переодѣтый.

Կազմել, образовать.
կազմուածք-ի, организмъ; станъ.
կապդուրուել, окрѣпнуть; поправиться.
կաթ,-ի, молоко.
կաթկաթել, капать.
կաթնաղբիւր,-ի, прозрачный, чистый родникъ.
կալուածք,-ի, владѣніе, имѣніе.
կախարդել, очаровать; плѣнить.
կախուած լինել, зависѣть.
կաղնի, дубъ.
կամարակապ, сводчатый.
կամաց, тихій;-хо.
կամենալ, желать.
կամք,-ի, воля, желаніе;—տալ, дать согласіе, согласиться.
կայ, есть, существуетъ.
կախել, повѣсить.
կամուրջ,-ի, мостъ.
կանաչ, зеленый.
կանաչել, зеленѣть.
կանաչեղէն,-ի, зелень.
կանգ,-ի, стоянка;—առնել, остановиться.
կանգնել, стоять, стать.
կանգնեցնել, остановить.
կանգուն, стойкій;—մնալ, уцѣлѣть, устоять.
կանչել, звать, позвать.
կաշի, кожа, шкура.
կառավարել, править, управлять.
կառավարող, управляющій, правитель.
Կապադովկիա,-ի, Каппадокія.
կապել—связать, завязать; թուր —, надѣть саблю.

կապերտ,-ի, коверъ.
կապոյտ, синій.
կապոց,-ի, узелъ.
կառ-ք, ի, экипажъ, фаэтонъ.
կասկած,-ի, подозрѣніе, опасеніе; -ով, подозрительно.
կասկածել, подозрѣвать, опасаться.
կատակ,-ի, шутка;—անել, шутить.
կատաղաբար, бѣшено.
կատաղել, бѣситься, придти въ ярость.
կատաղի, бѣшеный, яростный.
կատարեալ, совершенный.
կատարել, исполнить.
կարապ,-ի, лебедь.
կարգ,-ի, строй, порядокъ; обрядъ.
կարգաւորել, упорядочить, привести въ порядокъ.
կարգել, назначить; установить.
կարդալ, читать.
կարելի, возможный.
կարեկցութիւն, участіе, состраданіе.
կարիք, ի, потребность, нужда.
կարծել, думать.
կարկուտ,-ի, градъ.
կարճ, короткій.
կարճատես, близорукій.
կարմիր, красный.
կարմրել, краснѣть.
կարող, могущій;—է, можетъ.
կարողանալ, мочь, съумѣть.
կարօտ, тоскующій по, жаждущій видѣть.
կարօտագին, тоскливо; желанно.
կեանք,-ի, жизнь; бытъ.
կեղև,-ի, кора.
կեղծաւոր, лицемѣрный; лицемѣръ.
կենալ, остаться.
կենդանացնել, оживить.
կենդանի, живой.
կենդանութիւն, жизнь; —տալ. оживить.
կենդրոն,-ի, центръ.
Կեսարիա,-ի, Цезарея.
կերակուր,-կրի, пища.
կերակրել, кормить.
կերակրուել, кормиться, питаться.
կերպ,-ի, способъ, образъ.
կերպարանք,-ի, видъ, форма.
կեցցէ, да здравствуетъ.
կէս,-ի, половина.
կէսօր,-ուայ, полдень.
Կիաքսար,-ի, Кіаксаръ.
կին, կնոջ, жена; женщина.
կիսատ, недоконченный, оставленный на половину.
կլայեկած, луженный.
կղզի, островъ.
կնիկ, կնկան, жена, женка.
կշիռ,-ի, вѣсъ.
կշտանալ, насытиться.
կշտացնել, насытить.
կշտացնող, сытный.
կշտին, возлѣ; сбоку.
կոխել, топтать.
կոխկռտել, կոխոտել, раздавить ногами, растоптать.
կոծ-ի, плачъ.

կողմ,-ի, сторона.
կողպել, запирать.
կոճակ,-ի, пуговка.
կոչել, звать; называть.
կոչուել, называться.
կոտորել, убивать; рубить.
կոտրած, разбитый.
կոտրատել, разбивать, разломать.
կոտրել, ломать, разбить.
կորացնել, склонить, опустить внизъ, согнуть.
կորել է, см. կորչել:
կործանել, сокрушить.
կորուստ,-րստի, потеря.
կորչել, теряться; пропасть.
կորցնել, терять, по-.
կուժ,-ի, ковшъ.
կուշտ, сытый; сытно, досыта.
կուռք,-ի, идолъ.
կուրծք,-ի, грудь.
կռապաշտ,-ի, язычникъ.
կռատուն,-տան, капище.
կռթնել, опираться, облокотиться.
կռիւ, կռուի, бой; драка.
կռուել, драться.
կտաւ,-ի, холстъ.
կտոր,-ի, кусокъ; կտոր կտոր անել, рубить на куски, изрубить.
կտուր,-ի, крыша.
կտրատել, разрѣзать; разрубить.
կտրել, рѣзать; отсѣчь.
կտրիճ,-ի, храбрецъ, молодецъ.
կտրուել, оторваться.
կրակ,-ի, огонь.
կրակոտ, огненный, горячій.
կրակարան,-ի, очагъ; мѣсто негасаемаго огня (у огнепоклонниковъ).
Կրեսոս,-ի, Крезъ.
կրթել, воспитывать, обучить.
կրկին, опять.
կրկնապատիկ, двойной.
կրկնել, повторить.
կրկնուել, повториться.
կրօն,-ի, религія, вѣра.
կրօնական, религіозный.
կօշիկ,-շկի, башмакъ.

Հագնել, надѣть; одѣться.
Հագցնել, одѣть.
Հագուստ,-ի, одежда.
Հազար,-ի, тысяча.
Հալածանք,-ի, гоненіе.
Հախ,-ի, плата; քո հախն է, по дѣломъ тебѣ.
Հակառակ, противъ.
Հակառակել, противиться.
Հաղորդակցութիւն, сношеніе, сообщеніе.
Համանուն, соименный, одноименный.
Համառօտ, краткій.
Համար, для, ради.
Համարել, считать.
Համարձակել, осмѣлиться.
Համարուել, считаться.
Համբարձում, вознесеніе.
Համբաւ,-ի, вѣсть, извѣстіе; слава.
Համբերել, терпѣть.
Համբերութիւն, терпѣніе.
Համբոյր,-ի, поцѣлуй.

համեստ, скромный.
համոզել, убѣдить.
համոզուել, убѣдиться.
համրել, см. համարել։
հայ,-ի, армянинъ.
Հայաստան,-ի, Арменія.
Հայկ,-ի, Г'айкъ.
հայհոյել, ругать, поносить.
հայոց, армянскій.
հայրենի, родной, отечественный.
հայրենիք,-ի, отечество.
հանգիստ,-գստի, покой; спокойный;-но.
հանգստանալ, отдохнуть.
հանդարտեցնել, успокоить.
հանդերձ,-ի, одежда, одѣяніе.
հանդէս,-ի, торжество.
հանդիպել, встрѣтить, встрѣчаться.
հանել, вынуть, вытащить, вывести; ձագ—, вывести цыплятъ.
հասակ,-ի, возрастъ; ростъ.
հասարակ, простой.
հասարակաց, общественный.
հասկանալ, понимать.
հասնել, достичь; дойти.
հաստ, толстый.
հաստատ, вѣрный, непоколебимый.
հաստատել, утвердить; основать.
հասցնել, достать, доставить; նետը—, поразить стрѣлой.
հատ,-ի, штука.
հատեցնել, истощать, окончить.
հատիկ,-ի, зернышко, зерно; գարու—, ячменное зерно.
հարաւ,-ի, югъ.
հարաւային, южный.
հարևան, сосѣдъ; сосѣдній.
հարթ, гладкій, ровный.
հարիւր,-ի, сто.
հարիւրապետ,-ի, сотенный командиръ, сотникъ.
հարկ,-ի, подать, дань;—դնել, наложить дань.
հարկաւոր, нужный.
հարուած,-ի, ударъ; пораженіе.
հարսանիք,-ի, свадьба.
հարսնախօսութիւն. сватовство.
հարցնել, спросить.
հաց,-ի, хлѣбъ.
Հաճիկ,-ի, Г'ацикъ.
հաւ,-ի, курица.
հաւան լինել, одобрять.
հաւանական, вѣроятный.
հաւանութիւն, одобреніе.
հաւանականութիւն, вѣроятность.
հաւանել, одобрять, облюбовать.
հաւասար, ровный.
հաւասարասէր, любящій равенство.
հաւատ,-ի, вѣра, религія.
հաւատալ, вѣрить, по-.
հաւատարիմ, вѣрный, преданный.
հաւատարմութիւն, вѣрность; довѣріе.
հաւատացնել, увѣрить.
հաւատաւոր, вѣрующій.
հաւաքել, собрать
հաւաքուել, собраться.
հեթանոս,-ի, язычникъ.

հեթանոսութիւն, язычество.
հեծելազօրք,-ի, конница.
հեծնել, сѣсть верхомъ.
հեղեղ,-ի, потокъ.
հեշտութեամբ, легко.
հեռանալ, удалиться.
հեռացնել, удалить.
հեռաւոր, отдаленный, далекій.
հեռու, вдали; далеко;—ից, издали.
հետ, съ.
հետաքրքրութիւն, любопытство.
հետևակ, пѣшій; пѣхота.
հետևեալ, слѣдующій.
հետևել, слѣдовать, послѣдовать.
հետզհետէ, постепенно.
հետք,-ի, слѣдъ.
հերթ,-ի, очередь.
հեքեաթ,-ի, сказка.
հզօր, могучій, грозный.
հիանալ, восхищаться.
հիանալի, восхитительный.
հիացնել, восхитить,—хищать.
հիացք,-ի, восхищеніе, восторгъ; изумленіе.
հիմա, теперь.
հիման վրայ, на основаніи.
հիմնել, основать.
հիմնուել, основываться.
հիմք,-ի, основаніе.
հին, старый; ветхій; древній.
հինգ, հնգի, пять.
հինել, основать (пряжу).
հիւանդ,-ի, больной.
հիւսիս,-ի, сѣверъ.
հիւր,-ի, гость.
հիւրասիրութիւն, гостепріимство.
հմուտ, опытный.
հնազանդել, покоряться.
հնազանդեցնել, подчинить, покорить.
հնար, հնարք,-ի способъ; выдумка, хитрость.
հնձան,-ի, давильня.
հոգ,-ի, забота.
հոգի, душа, духъ.
հոգս,-ի см. հոգ.
հող,-ի, земля.
հոյակապ, грандіозный, монументальный.
հոսել, течь.
հովանալ, охлаждаться, остыть.
հովիւ,-վուի, пастухъ; пастырь.
հովուապետ,-ի, архипастырь.
հորթ,-ի, теленокъ.
հռչակաւոր, знаменитый.
հպատակ,-ի, подданный.
հպարտութիւն, гордость.
հսկայ,-ի, великанъ, гигантъ.
հսկայական, гигантскій.
հրաժարուել, отказаться; устраниться.
հրամայել, приказать.
հրաման,-ի, приказъ;—ի տակ въ распоряженіи.
հրաշագեղ, чудной красоты, чудесный.
հրաշակերտ, чудесный, чудный.
հրաշք,-ի, чудо.
հրապարակ,-ի, площадь.
հրաւառ, горящій, блистающій какъ огонь; огненный.

Հրացայտ, сверкающій огнемъ, огненный.
Հրեղէն, огненный.
Հրեայ,-ի, еврей.
Հրովարտակ,-ի, манифестъ.
Հօտ,-ի, стадо; паства.

Ձախ, лѣвый.
Ձայն,-ի, голосъ;—տալ, окликнуть.
Ձգել, бросить; ввергать.
Ձեռ, или Ձեռք,-ի, рука.
Ձեռնադրել, рукоположить.
Ձև,-ի, форма, видъ.
Ձիաւոր, конный, верховой; всадникъ.
Ձիաւորուել, сѣсть на коня.
Ձիւնապատ, покрытый снѣгомъ, снѣжный.
Ձկնիկ,-ի, рыбка.
Ձկնորս,-ի, рыболовъ, рыбакъ.

Ղեւոնդ,-ի, Г'евондъ.

Ճախարակ,-ի, прялка.
Ճակատ,-ի, лобъ.
Ճամբայ,-ի, см. Ճանապարհ.
Ճանաչել, узнать, признать.
Ճանապարհ,-ի, дорога, путь; Ճանապարհին, дорогой.
Ճարտարապետ,-ի, архитекторъ.
Ճարպիկութիւն, ловкость.
Ճեղքել, разсѣкать, расколоть.
Ճեղքուել, расколоться, растрескаться.
Ճիշտ, ровно; точно.
Ճիչ, Ճի, писк.

Մաքրիտ,-րտի, правда; истинный; справедливо, правда.
Մոխ, пышный.
Մուտ,-ի, (խոզի) —поросенокъ.
Մրագ,-ի, свѣтильникъ.

Մազ,-ի, волосъ.
Մածուն,-ի, кислое молоко, простокваша.
Մահ,-ի, смерть.
Մահացու, смертельный;—но.
Մահճակալ,-ի, кровать.
Մամռոտել, покрыться мхомъ.
Մայիս,-ի, май.
Մայր, Մօր, мать.
Մայրաքաղաք,-ի, столица.
Մայրենի, материнскій, родной.
Մանաւանդ, особенно.
Ման գալ, гулять.
Մանեակ,-ի, ожерелье.
Մանել, прясть.
Մանկութիւն, дѣтство.
Մանուշակ,-ի, фіалка.
Մաշող, изнашивающій; подтачивающій, гибельный.
Մաս,-ի, часть.
Մասին, о, объ.
Մասիս,-ի, Масисъ (Араратъ).
Մասնակցել, участвовать; со—.
Մատ,-ի,-ներ, палецъ.
Մատանի, кольцо, перстень.
Մադէս,-ի, Мадесъ.
Մատուցանել, подать, принести.
Մար,-ի, мидіецъ (курдъ).
Մարաց, мидійскій.
Մարացի см. Մար:
Մարգարիտ,-րտի, жемчугъ.

Մարդ,-ու,-դիկ, դկանց, человѣкъ.
Մարդկային, человѣческій, человѣчій.
Մարմին,-մնի, тѣло.
Մելամաղձութիւն, меланхолія.
Մեծ, большой.
Մեծամեծ, великій; громадный; крупный.
Մեծութիւն, величина; громадность.
Մեհեան,-ի, языческій храмъ, капище.
Մեհենական, капищный, храмовой.
Մեկնել, протянуть.
Մեղեդի, мелодія.
Մեղմ, мягкій; тихій; тихо, слегка.
Մեղմացնել, смягчить.
Մեղք,-ի, грѣхъ.
Մենակ, одинокій,—ко.
Մեռնել, умереть.
Մեսրոպ,-ի, Месропъ.
Մետաքսագործ,-ի, шелковыхъ дѣлъ мастеръ.
Մետաքսէ, шелковый.
Մետրապոլիտ,-ի, митрополитъ.
Մեր, нашъ, а, е.
Մերժել, отвергнуть, отклонить.
Մերկանալ, раздѣться, обнажиться.
Մէկ,-ի, одинъ, а, о.
Մէկուճար, единственный.
Մէջ, въ, внутрь; середина.
Մէջք,-ի—талія.
Մի, одинъ;—անգամ, однажды; Մի առ Մի, одно за другимъ, поочередно.
Միաբանութիւն, община, братія.
Միաբերան, единоустно, единогласно.
Միակ, единственный.
Միաձայն, единогласно.
Միամտել, успокоиться.
Միայն, только,—թէ, только бы.
Միասին, вмѣстѣ.
Միթէ, неужели? ужели?
Միլիօն,-ի, милліонъ.
Միմեանց, другъ друга.
Մինակ см. Մենակ.
Մինչդեռ, между тѣмъ.
Մինչև, до;—անգամ, даже.
Միշտ, всегда.
Միութիւն, единство.
Միջատ,-ի, насѣкомое.
Միջերկրական (Ծով), Средиземное (море).
Միջից, черезъ, сквозь.
Միջոց,-ի, средство; промежутокъ времени, моментъ.
Միս, Մսի, мясо.
Միտք, Մտքի, умыселъ, намѣреніе; мысль.
Միրգ, Մրգի, фруктъ.
Միւս, другой.
Մխիթարիչ,-չի, утѣшитель.
Մկրտել, крестить.
Մկրտուել, выкреститься.
Մկրտութիւն, крещеніе.
Մղել, толкать, двинуть; յետ Մղել, оттолкнуть.
Մնալ, остаться.
Մնջութիւն, нѣмота, безмолвіе.
Մշակ,-ի, работникъ, рабочій.

մշակութիւն, работа; поденщичество.
մշակում, обработка, культура.
մոլորուել, растеряться; заблудиться.
մոմ,-ի, свѣча.
մոռանալ, забыть.
մորթել, зарѣзать.
մուխ, темный.
մունջ, нѣмой; безмолвно.
մսակեր, питающійся мясомъ.
մտածել, думать, по—.
մտածութիւն, дума, размышленіе.
մտատանջութիւն, раздумье, душевная тревога.
մտերմութիւն, интимность, близость; дружба.
մտիկ տալ, смотрѣть.
մտնել, войти; մէջ—вмѣшаться.
մտմտոց,-ի, раздумье.
մրցել, состязаться, соревновать.
մօտ, возлѣ, къ, у, около; съ.
մօտենալ, приблизиться.
մօտով, близко, мимо.
մօրուք,-ի, борода.

Յաբեթ,-ի, Іафетъ.
յաղթանդամ, рослый.
յաղթանակ,-ի, тріумфъ; трофей.
յաղթել, побѣдить.
յաղթութիւն, побѣда.
յայտնել, объявить.
յայտնի, извѣстный, явный.
յանդիմանել, порицать, бранить.
յանկարծ, вдругъ.
յանկարծակի, внезапный;—но.
յանձնել, поручить; вручить.
յաջողուել, удаваться, успѣшно идти.
յաջողութիւն, успѣхъ.
յաջորդ,-ի, преемникъ.
յաջորդել, наслѣдовать.
յատակ,-ի, полъ.
յատկացնել, удѣлить; приписать.
յատկութիւն, свойство, признакъ.
յարաբերութիւն, общеніе, сношеніе.
յարատեւութիւն, долговѣчность.
յարձակուել, наброситься, напасть.
յարձակում, нападеніе, натискъ.
յարմար, удобный.
յաւիտեան, вѣчно, навсегда.
յափշտակել, похитить, захватить.
յափշտակուել, увлекаться.
յետ, обратно, назадъ.
յետոյ, потомъ, послѣ.
յիմար, глупый; дуракъ.
յիմարանալ, оглупѣть.
յիմարութիւն, глупость.
յիշատակ,-ի, память; воспоминаніе.
յիշել, напомнить; вспомнить.
յիսնեօթ, пятьдесятъ семь.
յիսուն, пятьдесятъ.
յոգնել, утомиться, уставать.
յոյս,-ի, надежда.
յորդորել, побуждать.
յունարէն, греческій; по гречески.
յստակ, чистый.
յօժարել, соглашаться.

յօժարութիւն, согласіе.

Նաբուպալասար,-ի, Набупаласаръ
նազելի, нѣжный.
նախանձել, завидовать.
նախապատրաստութիւն, подготовка.
նախարար,-ի, нахараръ (владѣтельный князь).
նախնիք,-ի, предокъ; предки.
նախշ,-ի, рисунокъ, узоръ; разрисовка.
նահապետ,-ի, родоначальникъ племени, патріархъ.
նահատակ,-ի, мученикъ.
նահատակել, убить за вѣру.
նահատակութիւն, мученичество.
նայել, смотрѣть.
նապաստակ,-ի, заяцъ.
նաւ,-ի, карабль, судно.
նաւակ,-ի, лодка.
նեղ, тѣсный, узкій.
նեղացնել, мучить, притѣснять.
նետ,-ի, стрѣла.
ներել, простить, извинять.
ներկուել, окраситься.
ներս, внутрь;—անել, вогнать.
ներքին, внутренній.
նիզակ,-ի, копье.
նիզակաւոր,-ի, вооруженный копьемъ, копьеносецъ.
Նինոս,-ի, Нинъ.
Նինուէ,-ի, Ниневія.
նիւթ,-ի, предметъ, вещь.
նիւթեղէն,-ի, матеріалъ.
Նիւքար,-ի, Нюкаръ.
նկատել, замѣтить.
նկար,-ի, рисунокъ.
նկարագրել, описать, живописать.
նկարել, рисовать.
նման, похожій, подобный; подобно.
նմանապէս, также.
նմանել, походить.
նշան,-ի, знакъ, признакъ; сигналъ.
նշանակել, назначить, обозначить.
նշանակութիւն, значеніе;—տալ, придать значеніе.
նշանաւոր, замѣчательный.
նշանել, обручить, помолвить.
նշոյլ,-ի, проблескъ, отблескъ; крошка.
նոյն, тотъ самый.
նոյնքան, столь,-ко.
նոր, новый.
նորահաս, юный, молодой.
նորահաւատ, новообращенный.
նորաշէն, пововозведенный, новый.
նորից, снова.
նորոգել, обновить.
նուագահանդէս,-ի, концертъ.
նուաճել, покорить.
նուաստ, низкій; слабый.
նուէր,-ի, приношеніе, даръ.
նուրբ, тонкій.
նստել, сидѣть.
նրբութիւն, тонкость, нѣжность.

Չաբաթ,-ի, недѣля.
շալակ,-ի, спина; ноша на спинѣ.
շահ,-ի, выгода, прибыль.
շահաւէտ, выгодный.

Ջամիրամ,-ի, Семирамида.
Ջամիրամակերտ,-ի, Шамирамакертъ (Ванъ).
Շապիկ,-պկի, рубаха.
Շատ, много, очень.
Շարժել, двигать, шатать.
Շարժուել, двигаться; колыхаться.
Շարունակ, безпрестанно.
Շարունակել, продолжать.
Շարունակուել, продолжатися.
Շաքարահաց,-ի, пряникъ, пирожное.
Շեմք,-ի, порогъ.
Շէնացնել, сдѣлать населеннымъ, обитаемымъ.
Շէնք,-ի, строеніе; сложеніе.
Շինական,-ի, поселянинъ.
Շինել, строить, сдѣлать.
Շնաձուկ,-ի, щука.
Շնորհալի, даровитый.
Շնորհակալ, благодарный.
Շնորհաւորել, поздравить.
Շնորհել, пожаловать; одолжить.
Շնորհք,-ի, даръ; одолженіе, милость.
Շնչասպառ, задыхающійся.
Շուկայ,-ի, базаръ, рынокъ.
Շուն, շան, շներ, собака, песъ.
Շունչ, շնչի, духъ, дыханіе.
Ջուշի,-ուայ, Шуша (городъ).
Շուտ, скоро;-ով вскорѣ.
Շուրջառ,-ի, риза, облаченіе.
Շուրջը, вокругъ, кругомъ.
Շչիւն,-ի, шелестъ, шопотъ.
Շտապել, поспѣшить.
Շտապով, поспѣшно.
Շրջակայ, окружающій, окрестный.
Շրջապատել, окружить.
Շրջել, разъѣзжать, ѣздить.
Շփուել, сталкиваться, прикасаться.

Ոլորուն, крученый; съ переливами (пѣснь).
Ողողել, затопить.
Ողորմած, милостивый, милосердный.
Ողորմութիւն, милость.
Ողջ, живой;—լինել, быть здоровымъ, здравствовать; ողջողջ, живымъ, заживо; всецѣло.
Ողջախոհութիւն, цѣломудріе.
Ոյժ,-ի, ուժ, сила;-ով насильно.
Ոնք, или յօնք-ի, бровь.
Ոչ, не; нѣтъ.
Ոչինչ, никакой; ничто.
Ոչխարնոց,-ի, овчарня.
Ոչոք,-ի, никто.
Ոսկի, золото.
Ոսկէ, золотой.
Ոսկեզօծ, золоченный.
Ոսկեթել, изъ золотой нитки.
Ոստ,-ի, вѣтка.
Ոստայն,-ի, ткацкій станокъ.
Ով, кто.
Ովկիանոս,-ի, Океанъ.
Ոտ,-ի,-ներ, нога;— դնել, вступать ногой.
Ոտնակոխ անել, топтать ногами, растоптать; разорить.
Ոտնաձայն,-ի, топотъ.

ոտք см. ոտ։
որ, который; что.
որդի, сынъ.
որոնել, разыскать.
որոշ, опредѣленный.
որովհետև, потому что, такъ какъ.
որոտալ, гремѣть.
որպէս զի, дабы, чтобы.
որպէս թէ, будто бы.
որջ,-ի, нора, берлога.
որսալ, охотиться, ловить.
որտեղացի, изъ какой страны (житель).
որտեղից, откуда.
որսորդութիւն, охота.
ուզել, хотѣть.
ուլունք,-ի, бисеръ, бусы.
ուխտ,-ի, обѣтъ, обѣщаніе;— դնել, дать обѣтъ.
ուխտաւոր,-ի, богомолецъ.
ուղարկել, послать.
ուղղել, направить; поправить.
ուղիղ, правильный, прямой.
ունենալ, имѣть.
ուշադրութեամբ, внимательно.
ուշադրութիւն, вниманіе.
ուշացնել, замедлить, запоздать.
ուշի ուշով, внимательно.
ուշք,-ի, вниманіе.
ուռչել, вздыматься; раздуться.
ուս,-ի, плечо.
ուսում,-ի или -սման, ученіе.
ուստի, по этому.
ուտել, ѣсть, кушать.
ուր, гдѣ;— որ, гдѣ бы.
ուրախ, веселый, радостный;— լինել, радоваться.
ուրախանալ, радоваться; об—.
ուրախութիւն, радость.
ուրեմն, сѣдовательно, и такъ.

Զաղ, жирный.
չաղանալ, жирѣть, от—.
չար, злой; зловѣщій.
չարանալ, злиться.
չարաչար, страшнѣйшій.
չափ,-ի, мѣра; հորթի—съ теленка.
չափահաս, взрослый, совершенолѣтній.
չափաւոր, умѣренный.
չեչոտ, рябой, ноздреватый.
չէ нѣтъ; չէ որ, вѣдь!
չինար,-ի, чинаръ.
չոնգուր,-ի, чонгуръ (родъ струннаго инструмента, похожій на гитару).
չոր, сухой.
չորանալ или չորնալ, сохнуть.
չորս, четыре.
չորրորդ, четвертый.
չոքել или չոգել, стать на колѣни.
չոս,-ի, невидавшій; жадный, падкій.
չքնաղ, прелестный, безподобный.

Պալատ,-ի, дворецъ, палата.
պալատական, придворный; царедворецъ.
պակաս,-ի, недостача, -татокъ;— լինել, недоставать.
պահ տալ, отдать на храненіе.

պահանջել, требовать.
պահապան,-ի, хранитель; защитникъ.
պահել, держать, хранить.
պահպանել, охранять.
Պայապիս,-ի, Пайаписъ.
պայծառ, блестящій, яркій.
պայծառութիւն, блескъ, яркость.
պանիր,-նրի, сыръ.
պաշտամունք,-ի, религіозная церемонія; культъ.
պաշտել, почитать, обожать.
պաշտպանել, защищать; оборонять.
պաշտպանողական, оборонительный.
պապ,-ի, дѣдъ.
պառաւ, старый; старуха.
պատահել, встрѣчаться; случаться.
պատահմամբ, случайно.
պատառոտուն, рваный.
պատասխան,-ի, отвѣтъ.
պատասխանել, отвѣтить.
պատգամ,-ի, посольство.
պատգամախօս,-ի, оракулъ.
պատգամաւոր, посланный; посланникъ.
պատել, покрытъ, завернуть.
պատերազմ,-ի, война.
պատերազմական, боевой, военный.
պատերազմասէր, войнолюбивый, воинственный.
պատերազմել, воевать.
պատժել, наказать.
պատիւ,-տուի, честь; почесть;— անել, оказать честь.
պատկառելի, почтенный; значительный.
պատճառ,-ի, причина..
պատմական, историческій.
պատմել, разсказать.
պատմութիւն, исторія.
պատշգամ,-ի, балконъ.
պատուական, почтенный; превосходный, отличный.
պատուաւոր, почетный.
պատուէր,-ի, наставленіе, наказъ.
պատուիրել, предписать, приказать.
պատուհան,-ի, окно, окошко.
պատուհաս,-ի кара; злосчастіе.
պատռել, рвать, распороть.
պատսպարուել, прикрываться, обороняться.
պատրաստ, готовый.
պատրաստել, приготовить.
պատրաստելի, приготовляемый.
պատրաստուել, готовиться, при—.
պատրաստութիւն, приготовленіе, подготовка.
պարագայ,-ի, принадлежность.
պարան,-ի, канатъ.
պարգեւել, наградить; подарить.
պարթեւ,-ի, парѳянинъ.
պարիսպ,-րսպի, городская стѣна, ограда.
Պարոյր,-ի, Паруйръ.
պարսաքար,-ի, камень для пращи.
պարսիկ,-ի, персіянинъ.
պարսպապատ, окруженный стѣнами.
պարտական, обязанный, должный.

Պարտաւ,-ի, Партавъ (городъ).
պարտէզ,-ի, садъ, паркъ.
պարտք,-ի, долгъ.
պետ,-ի, вождь, глава.
պերճախօս, краскорѣчивый.
պէս, подобно; պէսպէս, разнообразный;-но.
պէտք,-ի, нужный;—է, нужно.
պիղծ, поганый.
պինդ, твердый, крѣпкій; твердо.
պիտանի, нужный, годный.
պիտոյք,-ի, потребность, нужда.
պղծել, осквернять, поругать.
պղտորել, мутить, помутить.
պղտորուել, помутиться.
պոկել, рвать.
պոչ,-ի, хвостъ.
պռօշ,-ի, губа.
պսակ,-ի, вѣнокъ.
պսակակիր, вѣнценосный, вѣнчанный.
պտրտել, ходить, расхаживать; разъѣзжать.
պրծնել, кончить, окончить.
պօզ,-ի, рогъ.

Ջարդել, рубить, разбить.
ջարդ ու փշուր, разбитый въ дребезги;—անել разбить въ дребезги.
ջերմ, теплый, горячій.
ջերմեռանդ, набожный; ревностный.
ջերմեռանդութիւն, рвеніе.
ջնջել, истребить.
ջոկ, отдѣльно, порознь; отдѣльный.
ջուխտ, парный; пара.
ջուր, ջրի, вода.
ջրաղաց,-ի, водяная мельница.
ջրանցք,-ի, водопроводъ, каналъ.

սա, этотъ, а, о.
սակայն, но, однако.
սակաւ, немногій, незначительный.
սակաւաթիւ, малочисленный.
սահեցնել, заставить скользить.
սահման,-ի, граница, предѣлъ.
սահմանագլուխ,-գլխի, пограничный пунктъ.
սաղաւարտ,-ի, шлемъ.
սամուրէ, соболевый.
սայլ,-ի, телѣга, возъ.
սան,-ի, воспитанникъ.
սանձել, обуздать.
սառ, холодный, студеный.
սաստել, постращать; наказать.
սաստիկ, сильный; страшный;— сильно, очень.
սաստկացնել, усилить.
սատկեցնել, заставить околѣть, убить.
սար,-ի, гора.
սարսափ,-ի ужасъ, паника.
սարսափել, ужаснуться.
սարսափելի страшный.
սարսուռ,-ի, дрожь.
սարքել, устроить, убрать.
սաւան,-ի, саванъ.
սեղան,-ի, столъ.
սեղմել, прижать.
սենեակ,-ի, комната.
սեպաձև, клинообразный.

սերմ,-ի, сѣмя.
սերունդ, ի, поколѣніе.
սերտ, близкій, тѣсный.
սև, черный.
սևանալ, чернѣть.
սէր,-ի, или սիրու, любовь.
սինի, мѣдный подносъ.
սիրահար, влюбленный.
սիրել, любить.
սիրելի, любезный.
սիրուն, красивый, прекрасный; милый.
սիրով, любезно, дружелюбно.
սիրտ, սրտի, сердце; սրտով, по душѣ.
սկիզբ, սկզբի, начало.
սկսել, начать.
սնապաշտ, суевѣрный.
սնոտի, пустой, ложный.
սնունդ,-ի, питаніе.
սոխակ,-ի, соловей.
սողալ, ползти, выползать.
սոսկալի, ужасный.
սովոր, привычный.
սովորական, обычный.
սովորել, учиться; привыкать.
սովորեցնել, учить.
սովորութիւն, обыкновеніе.
սուզուել, нырять, нырнуть.
սուտ, ստի, ложь; ложный; ложно.
սուր, острый; сабля.
սուրբ, святой.
սուրհանդակ,-ի, гонецъ, посолъ.
Սոփիա,-ի, Софія.
սպանել, убить.
սպառնալից, угрожающій, грозный.
սպառնալիք,-ի, угроза.
սպասաւոր,-ի, слуга, служитель.
սպասաւորել, прислуживаться.
սպառազինուել, вооружиться.
սպասել, ожидать.
սպարապետ,-ի, главнокомандующій, начальникъ войскъ.
սպիտակ, бѣлый.
ստանալ, получать.
ստացուածք,-ի, имущество.
ստիպել, заставить.
ստնտու,-ի, кормилица.
ստորերկրեայ, подземный.
ստուգել, провѣрить, удостовѣриться.
ստուեր,-ի, тѣнь.
ստրկութիւն, рабство.
սրահ,-ի, галлерея; свѣтелка.
սրածայր, остроконечный.
սրամիտ, остроумный.
սրատես, хорошо, далеко видящій.
սրբարան,-ի, святилище.
սրբացած, освященный.
սրբել, чистить, вытирать.
սրինգ, սրնգի, свирель.
սրտալի, сердечный.
սրտապնդուել, расхрабриться, набрать смѣлости.
սրտնեղել, давить въ сердцѣ; опечалить.
սփածուել, завернуться, обернуться.
սքանչելիք,-ի, чудо.

Վազել, бѣжать, бѣгать.
վախ,-ի, испугъ, боязнь;-ից, съ испуга, изъ боязни.
վախենալ, испугаться; бояться, опасаться.
վահան,-ի, щитъ.
Վաղարշապատ,-ի, Ваг'аршапатъ.
Վաղինակ,-ի, Ваг'инакъ.
վաղճանել, скончаться, умереть.
վաղուց, издавна.
վաճառական,-ի, торговецъ.
վաճառականական, торговый, коммерческій.
վաճառականութիւն, торговля.
վաճառել, продать.
վայելել, наслаждаться.
վայելչակազմ, стройный, прекрасно сложенный.
վայելուչ, достойный, подобающій.
վայելչութիւն, наслажденіе.
վայր, низъ; внизъ;—աձել, вылить, сбросить.
վայր,-ի, мѣсто, мѣстность.
վայրի, дикій, полевой.
Վան,-ի, Ванъ.
վանք,-ի, монастырь.
Վաչագան,-ի, Вачаганъ.
Վաչէ,-ի, Вачэ.
վառել, зажечь.
վառվռուն, огненный, пламенный
վարդ,-ի, роза.
վարդապետ,-ի, ученый; архимандритъ.
վարել, управлять, вести.
վարձատրել, вознаградить.
վարմունք,-ի, поступокъ.
վարպետ,-ի, мастеръ.
վեր, верхъ; вверхъ;—կենալ, встать.
վերաբերեալ, относящійся.
վերադառնալ, возвратиться, вернуться.
վերադարձ,-ի, возвращеніе.
վերակացու,-ի, надзиратель.
վերահաս, наступающій, угрожающій.
վերահաստատել, вновь утвердить, возстановить.
վերմակ,-ի, одѣяло.
վերջ,-ի, конецъ.
վերջին, послѣдній.
վերստ,-ի, верста.
վերցնել, поднять; ձեռք—отказаться.
վեց, шесть.
վեցերորդ, шестой.
վէրք,-ի, рана.
վիզ, վզի, шея.
վիթխարի, громадный, чудовищный.
վիճակ,-ի, доля; судьба; положеніе.
վիճակուել, выпасть на долю, достаться.
վիճել, спорить.
վիշապ,-ի, драконъ.
վիրապ,-ի, яма.
վիրաւորել, ранить.
վկայարան,-ի, гробница мученика.
վճարել, платить.
վճիռ, վճռի, рѣшеніе.
վճռել, рѣшить.
վնաս,-ի, вредъ;—տալ, вредить; —ունենալ, понести вредъ, убытки.

վնասակար, вредный.
վտանգ,-ի, опасность.
վրան,-ի, кибитка, палатка.
վրայ, на;—հասնել, наброситься, настичь.
վրձին,-ի, кисть, кисточка.

Տալ, дать, отдать.
տակ, подъ.
տաճար,-ի, храмъ.
տանել, везти, вести, нести.
տանիք,-ի, крыша.
տանձ,-ի, груша.
տանջանք,-ի, мука, мученіе.
տանջել, мучить.
տանջուել, мучиться.
տանտիկին,-տիկնոջ, хозяйка.
տաշտ,-ի, корыто.
տապարիկ,-ի, топорикъ.
տասը, десять.
տասներկու, двѣнадцать.
տասներկուական, по двѣнадцати.
տարածել, простирать; распространить.
տարածուել, простираться; распространяться.
տարածութիւն, пространство.
տարեկան, годовой.
տարի, годъ.
տարտարոս,-ի, тартаръ, преисподняя.
տափարակ, гладкій, ровный.
տաք, теплый, горячій, жаркій.
տաքացած, разгоряченный, горячій.
տեղ,-ի, мѣсто;-ից, съ мѣста; -ն է, по дѣломъ, умѣстно.
տեղաւորել, помѣстить.
տեղի, умѣстный.
տեսակ տեսակ, разный, различный; մի տեսակ, какой то.
տեսարան,-ի, зрѣлище.
տեսնել, видѣть.
տեսութիւն, свиданіе.
տես,-ի, видъ;-ով, видный; красивый.
տևել, продолжаться, тянуться.
տէգ,-ի, дротикъ.
տէր, տիրոջ, господинъ, хозяинъ.
տէրութիւն, государство.
Տիգրան,-ի, Тигранъ.
Տիգրանակերտ,-ի, Тигранакертъ.
տիկին,-կնոջ, госпожа; барыня.
տիղմ, տղմի, тина.
տիրապետել, завладѣть, завоевать.
տխուր, грустный, скучный.
տխրել, опечалиться, грустить.
տխրութիւն, грусть, печаль.
տղայ,-ի, мальчикъ.
տոհմ,-ի, родъ, колѣно; династія.
տոհմական, потомственный, столбовой.
տոհմապետ,-ի, родоначальникъ.
տուն, տան, տնից, домъ.
տրոփել, биться, волноваться.
տրտմել, печалиться, соскучиться.
տօնակատարութիւն, празднество.

Ցաթկել, см. ցատկել:
ցած, внизъ.
ցամաքել, сохнуть.

ցանկ,-ի, заборъ.
ցանել, сѣять.
ցանկալ, желать.
ցատկել, прыгать.
ցաւ,-ի, болѣзнь, боль; горе, горесть.
ցաւալի, горестный, прискорбный.
ցեղ,-ի, родъ.
ցեղական, родовой.
ցեղապետ,-ի, родоначальникъ.
ցերեկ,-ի, день.
ցնորամիտ, безумный.
ցոյց տալ, показать.
ցուրտ, холодный.
ցուցամատ,-ի, указательный палецъ.
ցրուել, разсѣять; рязсѣяться.

Փախչել, бѣжать.
փախցնել, обращать въ бѣгство.
փակել, запереть, закрыть.
փայլել, блистать, засверкать.
փայտէ, деревянный.
փառասիրութիւն, честолюбіе.
փառաւոր, славный, почтенный.
փառք,-ի, слава, почесть.
փարթամութիւն, пышность.
փարչ,-ի, кувшинъ (глиняный).
փափուկ, мягкій, нѣжный.
փէշ,-ի, полъ одежды.
փշոտ, тернистый.
փոթորիկ,-րկի, буря.
փոխարէն, взамѣнъ.
փոխել, перемѣнить, мѣнять.
փոխուել, мѣняться; измѣняться.
փող,-ի, труба музыкальная.
փոշի, пыль; прахъ.
փոս,-ի, яма.
փոր,-ի, животъ, брюхо.
փորել, копать; высѣкать, вырѣзать.
փորձանք,-ի, бѣда, опасность, бѣдствіе.
փորձել, испытать.
փոքր, маленькій;—ինչ, немного.
փչել, дуть; փող—, трубить въ трубы.
փռել, разстилать.
փռուել, разстилаться; разсыпаться.
փսփսալ, шушукать.
փրկանք,-ի, выкупъ.
փրկել, спасти, спасать.
փրկիչ,-ի, спаситель.
փքուել, раздуться; возгордиться.

Քահանայ-ի, священникъ.
քաղաք,-ի, городъ.
քաղաքային, городской.
քաղաքապետ,-ի, градоправитель.
քաղաքացի, горожанинъ.
քաղցած, голодный.
քաղցել, голодать, проголодаться.
քաղցր, сладкій.
քաղցրահայեաց, съ веселымъ взоромъ, миловодный.
քամակ,-ի, задъ, спина.
քանդել, разрушить, разорять.
քանի(ս), сколько;—որ, сколько бы;—մի, нѣсколько.
քաշ, висящій;—գցել, опустить, повѣсить.

քաշել, тянуть, таскать; պատկեր —, рисовать потретъ.
քաշուել, тянуться, стянуться; յետ —, отступать.
քաշքաշել, растаскивать.
քաջ, храбрый.
քաջասիրտ, отважный, смѣлый.
քաջութիւն, храбрость.
քաջութեամբ, храбро.
քար,-ի, камень.
քարաբլուր,-լրի, каменный холмъ.
քարէ, каменный.
քարշել см. քաշել.
քարոզել, проповѣдывать.
քարոզութիւն, проповѣдь.
քիթ, քթի, носъ.
քիչ, мало;—մնաց, чуть было не.
քնար,-ի, лира.
քնել, спать, заснуть.
քնքուշ или քնքոյշ, нѣжный.
քշել, гнать; снести (водой).
քուն, քնի, сонъ.
քուրմ,-ի, жрецъ.

քսել, тереть, обтереть; мазать.

քրիստոնեայ,-ի, христіанинъ.
քրիստոնէական, христіанскій.
քրիստոնէութիւն, христіанство.
քրմապետ,-ի, верховный жрецъ.
քրտինք,-տնքի, потъ.
քրտնել, вспотѣть.

Եւ (և), и.

Օգնական,-ի, помощникъ.
օգնել, помогать.
օգնութիւն, помощь.
օգուտ,-գտի, польза, выгода.
Օտա Ամատունի, Ота Аматуни.
օտար, чужой, чуждый.
օտարական, чужеземный, чужестранный.
օր, օրուայ, день; մի —, однажды; օրումը, въ вѣкъ свой, въ жизнь свою.
օրիորդ,-ի, дѣвица, барышня.
օրհասական, роковой; предсмертный.
օրհնել, благословить.

Цѣна 80 к. съ перес. 1 р.

Складъ изд. въ Центральной книжной торговлѣ въ Тифлисѣ.

Тамъ же продается того же автора

Армано-Русскій словарь ц. 2 р. съ перес. 2 р. 30 к.

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0016096